

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Департамент „Чужди езици и култури“

Десислава Ангелова Давидова

**Сравнително изследване на италианските и
българските отстъпителни изречения**

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”

по научна специалност „филология”

Научен ръководител:

Доц. д-р Нели Раданова

София, 2021 г.

Посвещавам на паметта на баща ми проф. д-р Ангел Давидов

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	6
Обект, цели и методи на изследването.....	6
1. ПЪРВА ГЛАВА. ИСТОРИЯ НА ПРОБЛЕМА. ОБЗОР НА ТЕОРИИТЕ ПО ТЕМАТА ЗА ОТСТЪПИТЕЛНИТЕ ИЗРЕЧЕНИЯ	14
1.1. Обзор на италианските източници.....	14
1.2. Обзор на българските източници.....	31
2. ВТОРА ГЛАВА. ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ НА ИТАЛИАНСКИТЕ ЕКСПЛИЦИТНИ ОТСТЪПИТЕЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ В ПРЕВОДНИ ТЕКСТОВЕ ОТ ИТАЛИАНСКИ НА БЪЛГАРСКИ.....	49
2.1. Отстъпителни vs допълнителни подчинени изречения.....	51
2.2. Употреба на италианските отстъпителни съюзи в изследването.....	53
2.3. За позицията на отстъпителното спрямо главното изречение.....	54
2.4. Инструменти на темпорален анализ.....	56
2.5. Анализ и описание на същинските отстъпителни изречения, изразяващи реални преодоляни препятствия.....	57
2.6.1. Корпус от примери с подчинено-главно изречение.....	57
2.6.2. Съюзите <i>nonostante che</i> и <i>malgrado che</i> и по-особената им етимология	60
2.6.3. Главно-подчинено отстъпително изречение. Въпросът за темо-ремните отношения	67
2.6.4. Асиметрична структура на отстъпителната конструкция.....	76
2.6.5. Същински отстъпителни изречения с конструкцията <i>per</i> + прилагателно + конюнктив на глагола <i>essere</i>	77
2.6. Условно-отстъпителни изречения.....	79
2.7.1. Въображаемо препятствие	81
2.7.2. Невъзможно, неосъществено препятствие.....	84
2.7. Неусловни отстъпителни изречения.....	87
2.8. Прилики и различия между фактически отстъпителните и отстъпителните с относително-неопределителни местоимения.....	92
2.9. Отстъпителен характер/липса на отстъпителен характер при някои примери в превода на български.....	93
2.10. Съюзът <i>per quanto</i> и по-различният му статус.....	94
2.10.1. Количествено-степенна функция.....	97
2.10.2. <i>Per quanto</i> и реално недостъаточно условие. Отстъпителна функция.	103
2.12. Употребата на <i>congiuntivo</i> и времената му в италианските отстъпителни изречения, преведени на български. Дискусионният въпрос за българския конюнктив 107	
2.12.1. Употреба на сложните времена на <i>congiuntivo</i> / <i>congiuntivo passato</i> и <i>congiuntivo trapassato</i> /.....	116
2.12.2. Употреба на простите времена на <i>congiuntivo</i> / <i>presente</i> и <i>imperfetto</i> /.....	132

3. ТРЕТА ГЛАВА. ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ОТСТЪПИТЕЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ В ПРЕВОДА ИМ НА ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК	143
3.1. Описание и синтактичен анализ на корпуса	145
3.2. Същински отстъпителни изречения.	146
3.3. Условно-отстъпителни изречения	163
3.3.1. Изпълнимо /потенциално/ отстъпване - антиследствие в плана на неминалото	163
3.3.2. Неизпълнимо /иреално/ отстъпване. Антиследствие в плана на миналото	165
3.4. Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза <i>и да</i>	167
3.5. Семантичен анализ на отстъпителната конструкция в превод от български на италиански език	171
3.6. Отстъпителното отношение, „нормата“ и случаите, когато причинно-следствена връзка между събитието от главното и подчиненото отстъпително изречение липсва	172
3.7. Липсваща причинно-следствена връзка	180
4. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА - ИЗВОДИ.....	183
4.1. Изводи от анализа на корпуса в превод италиански - български език	183
4.2. Изводи от анализа на корпуса в превод български -италиански език	189
4.3. Генерални изводи	193
5. ПРИНОСИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО	194
6. ПРИЛОЖЕНИЯ.	197
6.1. Инвентар на формите, открити в отстъпителната конструкция в преводен корпус от италиански на български език	197
6.2. Инвентар на формите, открити в отстъпителната конструкция в преводен корпус от български на италиански език	202
6.3. Анкетно проучване с информанти в посока италиански-български. Описание. Забележки	210
6.4. Анкетно проучване с информанти в посока български-италиански. Описание. Забележки	225

6.5.Изводи от анкетното проучване в посока италиански - български език	
242	
6.6. Изводи от анкетното проучване в посока български-италиански език	
243	
7. ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ.....	246
8. БИБЛИОГРАФИЯ.....	248

УВОД

Обект, цели и методи на изследването

Понятието „отстъпване“ /concessio/ има дълга история и еволюира във вековете. Дефинирано е от Дидро и Д'Аламбер в L'Encyclopédie (1751) като:

„...реторична фигура, с помощта на която ораторът, уверен в правотата на своята кауза, привидно и частично се съгласява със своя опонент с цел да извлече полза за себе си или за да предотврати възникването на ненужни възражения, които биха могли да му навредят”.¹

И като:²

“Риторична фигура, която се състои във временното приемане на доводите на противника, за да се обърнат после срещу него като незначителни спрямо валидността на собствената теза.”

Първоначално то се среща в латинските граматики като реторична фигура, а не като съвкупност от значения, още по-малко като сливане на противоположни твърдения от главното и подчиненото изречение. Действително латинската граматика за българи говори за отстъпителни или концесивни изречения, които са „обстоятелствени изречения, с които се прави известна уговорка към действието на главното изречение”. (Гандева и др.1961, стр.325)

Впоследствие отстъпването преминава и на лингвистична почва, като в съвременната лингвистика то се разглежда едновременно като лингвистична категория /в синтаксиса има функцията на логическо отношение в подчинените отстъпителни изречения/ и семантична категория /заради типичната семантика на отстъпването, почиваща на нарушена логическа причинно-следствена връзка или дисонанс между двете предикативни единици./ Тази „двувалентност“ на отстъпването го отличава от другите логически отношения в рамките на сложно-съставното изречение като каузалност, финалност, последица, условие. Спецификата на отстъпителното отношение поражда различни дефиниции от езиковедите, които обаче се обединяват в семантиката му, почиваща на нарушена причинно-следствена връзка:

¹2012, https://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Encyclop%C3%A9die/1re_%C3%A9dition/CONCESSION

² Cinato, C. (2009), <https://www.parolata.it/Utili/Gram/Retica.htm>

Отстъпителното отношение е един от аспектите на причинно-следствената връзка, която представлява „...най-ярък израз на всеобщата връзка и зависимост между предметите и явленията в действителността...“ (Петрова, 1995, стр.20)

При отстъпителното отношение причинно-следствената връзка е нарушена, има нещо неочаквано, някакво противоречие, което не отговаря на нашите представи за „естествения ход на събитията“. Това несъответствие с „естествения ход на събитията“ е резултат от характерната особеност на отстъпването – апелиране към стандартните закони за устройството на света. (Апресян, 2006)

Бихме могли да наречем отстъпителната конструкция на „парадокса“.

И още една дефиниция на Лучано Сата /цитиран от Жаклин Брюне/, която оправдава интереса към отстъпителните изречения:

„Може да се каже, излизайки от обичайните дефиниции, че отстъпителното, заедно с главното изречение, е изречението, отразяващо непредвидените страни на живота...“ (Brunet, 2006, p.141, превод мой)

За по-изолираната употреба на отстъпителните изречения говори и Руселина Ницолова (Ницолова, 2005, стр.225), която изказва твърдението, че в българския език сложните съставни с подчинени отстъпителни изречения имат по-сложна семантика и поради това се появяват исторически по-късно в сравнение с другите сложни съставни изречения. По-късно се усвояват в детската реч, а и в речта изобщо употребата им не е честа.

Обект на изследване:

Обект на изследване за **италиански** ще бъдат експлицитните отстъпителни подчинени изречения със съответните морфологични средства за изразяването им: подчинителни съюзи, както и други, по-рядко срещани форми за изразяване на отстъпителното отношение. Тези изречения се разглеждат в превода им на български чрез корпус от примери.

За **български** ще се разгледат подчинените отстъпителни изречения, като се обърне внимание и на класификацията на отстъпителните съюзи и тяхната употреба в зависимост от вида на недостатъчното условие.

Цели на изследването:

По-специфично за анализа в посока италиански-български **целите** се определят по следния начин:

1. Да се разкрие по-пълно и отчетливо **специфичната семантика на италианските отстъпителни изречения в българския им превод**. Това налага отговор на въпроса дали италианските отстъпителни изречения и българските им преводни еквиваленти са в състояние да изразят нарушената логическа връзка между причина и следствие и доколко недостатъчното условие влияе в обратен смисъл върху действието на главното изречение, следвайки схемата **A→не B**.

2. Да се проследи дали има **определена семантична група глаголи, които по характер са „отстъпителни“** и представляват един вид семантични изразители на отстъпителното отношение.

3. Да се покажат функционалните преводни еквиваленти на италианските отстъпителни съюзи в преводните текстове от италиански на български, както и уточняване на парадигмата на съответствията /ветрило на съответствията по Данчев/, както и може ли да се говори за **доминантно–функционален еквивалент**.

4. Да се разгледа по-особеният статут на съюза **per quanto**.

5. Да се посочат, макар и рядко срещани, случаи, в които отстъпителните съюзи отслабват първоначалната си функция на подчинителни връзки и главни изразители на отстъпителните изречения.

6. Да се покаже реализацията на **времената в главното и подчиненото изречение** и хронологическите отношения между главен и подчинен глагол от отстъпителната конструкция, както и дали това отношение е запазено в българския превод.

7. Макар и с ограничен брой, да се покажат примери, при които има отстъпителен характер/липса на отстъпителен характер в превода на български.

Интересът към съпоставително изследване на отстъпителните изречения първоначално възникна спонтанно, чрез художествената литература /италианска и българска/ и преводните варианти на тези изречения. Неведнъж бяха забелязвани различия от различно /синтактично, лексикално/ естество в оригиналния и преводния текст, които се оказаха предизвикателство да бъдат проучени. Интересът към тази

проблематика е продиктуван също и от вече споменатия факт, че в италиански съгласуването на времената в отстъпителните изречения става по конкретни правила, докато в български не можем да говорим за съгласуване, а по-скоро за употреба на времената.

Под съгласуване на времената ще се разбира виждането на италианската академична граматика, което гласи:

„Съвкупността от условия, които регулират отношенията между глаголното време в главното изречение и глаголното време на подчинено на главното изречение.” (Grande Grammatica Italiana di Consultazione - GGIC, II, 2001, p.611)

Дисертацията е ориентирана в областта на съпоставителното езикознание и се определя като сравнителна между двата езика, а оттам се появява и моят интерес от гледна точка на превода.

Изследването е посветено на един тип подчинени изречения и разглежда проблеми, свързани с голямата и неизследвана в съпоставителен план тема за съгласуването на времената в италиански и български език. Подобно изследване не е правено досега. Целта му не е толкова да допринесе за описанието и анализа на отстъпителните изречения в двата езика поотделно (на тази тема има сериозни и изчерпателни изследвания (Зара Геннадиева-Мутафчиева (1979), Бистра Милчева (1995-7-9), Руселина Ницолова (2005), Вера Ченева (1995), Йордан Пенчев (1985), M. Mazzoleni (2001), G. Moretti (1983), G. Herzceg. (1959-64-77)), а да се съсредоточи върху **различията от различно естество, под които стои една и съща семантична структура, изразявана чрез средствата, с които разполагат двата езика.**

Подчинените отстъпителни изречения в работата ще се разглеждат не сами за себе си, а включени заедно с главното изречение в синтактично единство, наречено сложно съставно изречение, или в по-голям езиков комплекс, състоящ се от отделни, оформени като самостоятелни изречения.

При разработката на темата неизбежно ще бъдат засегнати и останалите видове подчинени изречения, представящи различните аспекти на логическото отношение „причина/следствие“, и употребата на времената, подчинена не на синтактични, а на логически зависимости.

В италианския език отстъпителните изречения са характеризирани от стабилната употреба на времената на Конюнктива, докато българският употребява времена, които участват с подчертано модални значения, оставяйки на втори план и понякога дори анулирайки темпоралните си значения. Заслужава да се отбележи и това, че докато в италиански съгласуване на времената и наклоненията в този тип подчинени изречения следва строги правила, в български би могло да се говори по-скоро за употреба на времената (при изразяване на реално и потенциално недостатъчно условие).

По отношение употребата на времената и наклоненията, основна разлика между отстъпителните конструкции в двата езика е, че:

- **в италианските отстъпителни изречения** съществува зависимост между вида на логическото отношение причина-следствие и употребата на времената и наклоненията;
- **в българските отстъпителни изречения** употребата на глаголните времена и наклонения е **тясно свързана с употребата на отстъпителните съюзи, които изразяват реално и хипотетично (потенциално и иреално) отстъпване.**

Корпус и описание на корпуса.

Изследването се прави въз основа на корпус, който би могъл да се раздели условно на текстове от италианска и българска художествена литература и на публикувани преводи от италиански на български и от български на италиански език. В посока от италиански към български са ексцерпирани примери от 23 оригинални произведения от италиански автори и техните преводи на български език. В посока от български към италиански са ексцерпирани примери от 6 оригинални произведения от български автори и техните преводи, като е очевидно, че броят на ползваната италианска художествена литература в превод на български значително превишава броя на ползваната българска художествена литература, преведена на италиански език. Причината тук може да бъде и конюнктурна – едва в последното десетилетие започнаха да се превеждат български книги на италиански език, дело на италианското издателство Volland. Поради ограничения обем на дисертацията в анализа е използвана част от корпуса. Самият корпус бива едностранен - съставен от единични примери на италиански или на български, както и двустранен - в посока италиански-български и

български-италиански. Двустранният корпус е съставен от двойки примери от отстъпително изречение в оригинал и отстъпително изречение в превод на едно литературно произведение. Голяма част от примерите в дисертацията имат публикуван превод, като това е отбелязано при описанието на ексцерпиранияте източници. Примерите, използвани в дисертацията, които нямат публикуван превод, са в мой превод. Въпреки че дисертацията няма за цел съобщаването на статистически данни за броя на примерите от корпуса, количествените данни от корпуса все пак биха могли да дадат по-ясна картина за мястото и значимостта на отделните видове отстъпителни изречения и съответствията им в двата езика.

Едностраниен корпус на италиански език

1. Брой примери от същински отстъпителни изречения:131
- 1.1. Брой примери от условни отстъпителни изречения:14
- 1.2. Брой примери от безусловни отстъпителни изречения:20

Двустраниен корпус италиански – български с публикуван превод

2. Брой примери от същински отстъпителни изречения:315x2=630
- 2.1. Брой примери от условни отстъпителни изречения:19 x2=38
- 2.2. Брой примери от безусловни отстъпителни изречения: 8 x2=16

Едностраниен корпус на български език

1. Брой примери от същински отстъпителни изречения: 130
- 1.1.Брой примери от условни отстъпителни изречения:10
- 1.2.Брой примери от условни отстъпителни изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*: 43

Двустраниен корпус български-италиански с публикуван превод

2. Брой примери от същински отстъпителни изречения:112 x2=224
- 2.1.Брой примери от условни отстъпителни изречения: 18 x2=36
- 2.2.Брой примери от условни отстъпителни изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*:34 x2=68

Изследването има както **теоретическа, така и практическа насоченост**, тъй като резултатите от съпоставянето биха могли да подпомогнат и **допринесат за**

решаването на някои задачи от чуждоезиковото обучение и преводаческата дейност, като от полза в този смисъл се явява и проведеното **анкетно проучване с информанти**.
/Анкетното проучване се намира в отделно приложение./

Очакван принос: Емпиричното изследване на събрания корпус включва описанието и анализа на различните езикови средства, които използват двата езика. То спомага да се представи **различното функциониране на две глаголни системи, които на пръв поглед изглеждат много подобни, но поведението им при реализацията на езика е твърде различно.**

Методология на изследването:

За целите на изследването ще приемем **функционално-семантичния анализ**. За приложимия анализ се приема виждането на Е. Косериу за **предимството на функционалната страна на явленията** а именно, че „явленията, представляващи езикови единици, вече не се идентифицират според тяхната същност, а главно от гледна точка на функцията, която изпълняват.“ (Косериу,1990,стр.89) Същността на функционално-семантичен анализ може да се уточни чрез дефиницията, която Бондарко дава на функционалната граматика (чрез цитат от И. Куцаров):

„Функционалната граматика включва описание на семантичните категории, опиращи се на различни граматични средства в даден език, които взаимодействат с лексикални и контекстуални средства. Тя е насочена към описание на закономерностите и правилата за функциониране на граматичните форми и конструкции, предаващи съдържанието на изказването във взаимодействие с единици от различните равнища на езиковата система. Функционалната граматика описва езиковите средства в направление от средства към функции и от функции към средства. Специфичното при функционалната граматика е реализирането преди всичко на принципа от функция към средства.“(Куцаров, 1989, стр.17).

Във функционално-семантичния анализ отстъпването се разглежда едновременно като лингвистична и семантична категория. При отстъпването като лингвистична категория ще се анализират езиковите единици, които го изразяват -

лексеми и конструкции. Тук анализът акцентира върху специфичната семантика на отстъпителната конструкция, изразяваща се в нарушена логическа връзка между причина и следствие, както и по-изолирани случаи на отслабено отстъпително отношение или дори липсващо отстъпително отношение поради липса на нарушена логическа връзка между причина и следствие.

При синтактичния анализ се следва модела на Руселина Ницолова и В. С.Храковский (Храковский, 2004; Ницолова, 2004), според който примерите са представени чрез употреба на времената в главното и подчиненото изречение за изразяване на темпоралната локализация на двете ситуации. При синтактичния анализ показвам и еднаквостите или нееднаквостите в употребата на времената, открити в използваните примери в посока италиански-български и български-италиански език. Тези данни са важни за извличане на изводи за употребата на даден вид отстъпително изречение в превод от и на италиански език.

Предвид съпоставителния характер на дисертацията, анализът върви в посока италиански-български и български-италиански. В анализа в посока италиански-български разглеждам трите вида италиански отстъпителни изречения:

1. Същински отстъпителни изречения, изразяващи реални преодоляни препятствия.

2. Условно-отстъпителни изречения, изразяващи въображаеми преодоляни препятствия.

3. Неусловни отстъпителни изречения.

Трите вида отстъпителни изречения са подредени по гореспоменатия модел на Ницолова. Предвид преобладаващата тенденция за начална позиция на отстъпителното спрямо главното, носеща логическо значение, първата част на корпуса се състои от примери, подредени по линията отстъпително-главно изречение.

В анализа в посока български-италиански разглеждам трите вида български отстъпителни изречения:

1. Същински отстъпителни изречения.

2. Условно-отстъпителни изречения.

3. Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза **и да**.

Анализът тук също следва модела на Ницолова и е съобразен с:

- употребата на времената в главното и подчиненото изречение за изразяване на темпоралната локализация на двете ситуации.
- характера на недостатъчното условие, което бива реално, потенциално и иреално.

1. ПЪРВА ГЛАВА. ИСТОРИЯ НА ПРОБЛЕМА. ОБЗОР НА ТЕОРИИТЕ ПО ТЕМАТА ЗА ОТСТЪПИТЕЛНИТЕ ИЗРЕЧЕНИЯ

Въпросът за синтактичната структура на подчинените отстъпителни изречения е представен различно в италианските и българските граматики. На първо място разликата е чисто формална: италианските подчинени отстъпителни изречения биват експлицитни и имплицитни според това дали са спрегнати в определено глаголно време и наклонение или построени чрез нелични глаголни форми. В български език такова формално разделение на подчинените изречения липсва.

Друга разлика в представянето на темата за подчинените отстъпителни изречения касае отстъпителните съюзи. В италианската граматика отстъпителните съюзи са пряко свързани с употребата на дадено наклонение: всички съюзи, с изключение на **anche se**, изискват конюнктив. Споменатият **anche se**, ако въвежда условно-отстъпителни изречения, също трябва да се употреби с конюнктива.

В български език отстъпителните съюзи са разделени според следните критерии от Граматика на съвременния български книжовен език (ГСБКЕ, 1983, т.3, стр.404):

1. Вида недостатъчно условие, което изразяват отстъпителните изречения, или възможността на съюзите да характеризират глаголното действие като реално или хипотетично;
2. Стилната сфера на употребата на отстъпителните съюзи.

1.1. Обзор на италианските източници

Прегледът на италианската граматична литература по въпроса за отстъпителните изречения ще обхване източници в синхронен план, а именно: Г.

Херцег, Л. Сериани, Фогараш, Палермо & Трифоне, Дж. Морети, Марко Мадзолени. В диахронен план ценен източник е историческата граматика на Павао Текавич от 1972 г., с която ще започне прегледът. В своята “Историческа граматика на италианския език” той причислява отстъпителните изречения към, както ги нарича, изреченията-допълнения (*proposizioni complementi*). Авторът избягва да нарече този вид изречения *адвербиални*, както по-късно ще ги нарече *Grande grammatica italiana di consultazione*, защото “не всички изречения от този тип съответстват на наречия”, нито *обстоятелствени*, защото “не всяко от тези изречения изразяват обстоятелства.” (Tekavcic, 1972, p.599, превод мой).

По модела на трансформиране, който Текавич предлага, от две независими изречения можем да получим сложното съставно с подчинено обстоятелствено за отстъпване:

Fuori fa freddo. Nonostante questo io esco.

Навън е студено. Въпреки това излизам.

(изречение, съдържащо обстоятелствено пояснение за отстъпване-complemento concessivo)

Nonostante sia freddo, io esco. Въпреки че е студено, аз излизам.

П. Текавич (Tekavcic, 1972) използва семантичния признак (посланието, което съдържат подчинените изречения) и представя подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка като част от групата изречения, които изразяват различните аспекти на отношението причина-следствие, а именно:

- Логическото отношение, осъществено и представено от гледна точка на причината: (А, защото Б): подчинени изречения за причина;
- Логическото отношение, осъществено и представено от гледна точка на последицата: (Толкова А, че Б): подчинени изречения за последица;
- Логическото отношение на причина-следствие, в което причината се идентифицира със целта и като следствие целта се явява виртуална и проектирана в бъдещето (А, за да Б): подчинени изречения за цел (финални);

- Логическото отношение на причина-следствие, видяно като евентуално, доколкото следствието е зависимо от причината (Ако А, тогава Б): подчинени изречения за условие;

- Логическо отношение, защото последицата е обратна на причината (въпреки че А, все пак Б): подчинени изречения за отстъпване.

Ценен принос по темата за отстъпителните изречения са трудовете и на унгарския италианист Г. Херцег. Благодарение на Херцег италианските отстъпителни изречения получават специфичен семантичен профил, който се реализира в две „направления”:

I. Относно първото направление, Херцег (Herczeg, 1959) говори за **„пречка” или препятствие**, което се съдържа в отстъпителното изречение, и **което бива преодоляно в главното изречение**. Авторът прави разделение на отстъпителните изречения, използвайки именно семантичния признак за преодоляно препятствие. Това препятствие би могло да попречи на извършването на действието в главното изречение, но въпреки това не попречва и действието става факт. Тоест, препятствието, съдържащо се в отстъпителното изречение, е преодоляно и въпреки потенциалната му опасност да попречи на извършването на действието в главното изречение, това действие се осъществява. Преодоляното препятствие може да бъде както реално, така и предполагаемо, в зависимост от характера на недостатъчното условие. Според Херцег, главното изречение, свързано с подчиненото отстъпително, е резултат от умствено или физическо усилие и дължи своето съществуване на преодоляването на различните препятствия, понякога особено трудни, **но все пак преодолими**.

Въз основа на тази постановка Херцег разделя отстъпителните изречения на две категории:

1. Изречения, в които посоченото действие изразява **реални** обстоятелства, вече преодоляни:

(1)

Benchè la casa sia piccola, mi piace molto. (Примерът е на Херцег)

Макар къщата да е малка, ми харесва.

Реалното обстоятелство или препятствие тук е малкият размер на къщата, който обаче не пречи тя да бъде смятана за хубава.

Има случаи, в които отстъпителното изречение съдържа „анти-усилие“, довело до неочаквано усилие в главното изречение, както в:

(2)

Il cavallo magro, un cavallo del dopoguerra che mangia fieno sporco e di poco prezzo, faticava a portarci tutti, **sebbene** fossimo quasi privi di bagagli. (D.Maraini)

Слабият престарял кон , хранен с мръсно, лошокачествено сено, едва ни носеше, **макар да** бяхме почти без багаж.

2. Изречения, в които действието изразява **предполагаеми** обстоятелства, вече преодоляни:

(3)

... la nostra amicizia non fu quella che può nascere tra un editore e uno scrittore, son certo che saremmo diventati amici lo stesso **anche se io fossi stato** un rappresentante di elettrodomestici. A. Camilleri

Нашето приятелство не беше такова, което може да се роди между издател и писател, сигурен съм, че пак бихме станали приятели, **дори да бях** търговски представител на електродомакински уреди.

Anche se avessi fame, non mangerei.

Дори и да съм гладен, не бих ял/няма да ям.

II. Второто семантично направление на отстъпителните изречения Херцег проучва почти двацет години по-късно, като отново разделя отстъпителните изречения, този път прилагайки формален критерий. Тук Херцег поставя тезата за **разочарованите надежди на слушателя или читателя** и този, който предвижда различна развръзка на събитията:

„Главното изречение разкрива...действие или факт или ситуация, които не съответстват на нашите очаквания въз основа на съдържанието на подчиненото изречение: съдържанието на главното изречение възпрепятства това, което е изразено в подчиненото изречение, разочаровайки...надеждите на този който слуша или чете или предвижда различна развръзка на събитията.” (Herczeg, 1977, p.195, превод мой)

Той определя изреченията със съюзите *anche se, benché, sebbene, quantunque, per quanto, malgrado che, nonostante che* като **originariamente concessive (първоначално отстъпителни)**.

Отстъпителните изречения, въведени от относителните неопределителни местоимения *chiunque, checché, quale che, comunque, dovunque* и *пр.*, са поставени в групата **proposizioni concessive introdotte da pronomi relativi (отстъпителни изречения, въведени от относителни местоимения)**.

Отстъпителните изречения, въведени от отстъпително-условните съюзи *anche se* и *se anche* Херцег причислява към групата **na proposizioni concessive con sottosensi ipotetici o temporali (отстъпителни изречения с условен и темпорален смисъл)**. Темпоралният „подсмисъл” на този вид отстъпително изречение идва от въвеждащия го съюз *anche quando*, който съдържа темпоралното наречие *quando*, което пък въвежда подчинени изречения за време. Все пак, *anche quando* се явява поливалентен съюз заради другата си съставка *anche*, която измества първоначалното темпорално значение на отстъпителното изречение в отстъпително-условна посока.

Херцег обръща внимание и на съединителната връзка между отстъпителните изречения, при които второто отстъпително изречение не е въведено от подчинителен съюз, а от съчинителния съюз *e*. Това свързване се наблюдава при еднакви подлози в главното и подчиненото изречение. Разбира се, повторението на отстъпителен съюз пред второ или следващо подчинено изречение се налага заради различните подлози.

Херцег описва още и случаи, в които отстъпително-условните изречения не са въведени от съюзи (*anche se, quand'anche*), както и случаи, в които има отстъпителен съюз, но липсва глагол / *essere*/.

Изследвайки отделните отстъпителни съюзи и тяхната употреба, Херцег обръща внимание на съюза *quantunque*, който въвежда подчинено изречение със сказуемо, изразяващо опита да се направи нещо, усилието на някого към постигането на определена цел. Това усилие претърпява неуспех в главното изречение.

Тази семантична характеристика може да се прибави и за съюза *per quanto* с български еквивалент *колкото и да*. В прегледа на българските източници по темата ще

спомена, че този съюз е наречен от Ницолова „интензификатор” и означава висока степен на статичен или динамичен признак.

Колкото до отстъпителни изречения, въведени от *per quanto*, Херцег говори за съдържание на големина, необичаен размер, както в пряк, така и в преносен смисъл; в подчиненото изречение не рядко се среща и „леко усещане за емоционалност”. (Herczeg, 1977, p.203, превод мой)

Чрез корпуса в изследването ще се опитам да докажа горната ми теза: съюзът *per quanto* с български еквивалент *колкото и да* често може да изразява усилие, с което неуспешно се търси постигането на някаква цел.

В синхронен план друг важен и надежден източник по темата се явява Лука Сериани (Serianni, 1988), който разглежда подчинените изречения, като избягва да ги поставя в общи категории. Той не разделя подчинените изречения за отстъпване на отделни подгрупи по семантичен критерий, както по-нататък в главата ще се види при Г. Херцег и Марко Мадзолени.

Ето какво пише Сериани за подчиненото отстъпително изречение: „Подчиненото отстъпително изречение въвежда един неочакван елемент, едно логическо прекъсване спрямо определено отношение на причина-следствие, което би намерило по-естествен израз в подчиненото каузално изречение.“ (Serianni, 1988, p.598, превод мой)

Сериани изтъква по-сложния и абстрактен характер на отстъпителното отношение, като не пропуска въпроса за ниската честота на употреба на отстъпителните изречения в италиански език и предпочитането на съчинителната противоположна връзка пред подчинително-отстъпителната: „Отстъпителното отношение принадлежи на по-сложно и абстрактно ниво от това, в което се намират другите подчинителни връзки. В прехода си от латински към романските езици отстъпителните съюзи са „последните появили се и установили се като такива” (цитат на Агостини 1978:386), а отстъпителните изречения са най-рядко използваните както в неформалната реч, така и в писмената на не съвсем образовани хора. В ежеднезната реч, свързването на два противоречащи си факта се изразява чрез противопоставителен съюз.“ (Serianni, 1988, p.598, превод мой)

Следва подробен преглед на експлицитните /със спрегнати глаголни форми/ и имплицитните отстъпителни конструкции /с нелични глаголни форми - инфинитив, причастие или деепричастие/ и съответните подчинителни връзки, от които са съставени, както и картината на наклоненията и времената, употребени в двата вида конструкции.

Подобно на Херцег, друг негов сънародник, Миклош Фогараши, говори за препятствие, което изразяват отстъпителните изречения и което е преодоляно спрямо съдържанието на главното изречение. Авторът нарича отстъпителните изречения *controversie* (с най-общо значение на „конфликт“, „спорен въпрос“), като обръща внимание на факта, че тези изречения съдържат субективен елемент, доколкото „допускат нещо“ и именно поради това в тях се употребява конюнктив, но с уточнението „за сегашно и минало време“, докато за изразяване на бъдеще време се използва бъдеще време на индикатив:

*Per quanto egli andrà piano, raggiungerà il treno; Dovunque si sia cacciato, lo troverò.*³

Още надеждни сведения по темата за отстъпителните изречения, макар и в сбит, синтезиран вид, дава и граматиката на Трифоне&Палермо, преведена на български език. Граматиката причислява подчинените изречения за „отстъпка“ към подчинените неаргументни изречения. Тези изречения „се прибавят към главното, за да уточнят, определят, свържат други елементи с елементи от главното изречение, и те могат да изпълняват различни функции.” (Трифоне & Палермо, 2005, стр.307).

Според тази граматика отстъпителните изречения изразяват неспазена причинно-следствена връзка. Граматиката нарича причинно-следствената връзка „семантична зависимост“, като тази зависимост при отстъпителната конструкция е противоположна на семантичната зависимост в причинната конструкция.

Авторите й Трифоне & Палермо, без да обръщат внимание на отделните отстъпителни съюзи, все пак дават пълна картина на структурата на експлицитните и имплицитните отстъпителни изречения, като показват съответните подчинителни връзки.

³ Пример на Fogarasi, 1983, p.413

Положителното в този източник е, че авторите не пропускат да уточнят, че отстъпителните изречения, въведени от съюзи, които изискват подчинително наклонение *congiuntivo*, са характерни за по-изискания стил. В говоримия език се налага тенденцията да се използва отстъпителния съюз **anche se**, който не изисква подчинително, а изявително наклонение. Другият вариант да се избегнат съюзи, изискващи *congiuntivo*, е двете противоречащи си събития да се свържат чрез противопоставителна връзка.

От безсъмнено значение по темата за италианските отстъпителни изречения е и изследването на Дж.Морети, който обаче обединява темата за отстъпването с тази за допускането/приемането (*concessione e ammissione*) в труда си *Riflessioni sulla concessione e sulla ammissione nell'italiano contemporaneo*. По повод отстъпването Морети пише: „Идеята за отстъпването е свързана с ...някаква логическа или психологическа готовност на говорещия... да признае наличието на неблагоприятни обстоятелства, (достоверни или предполагаеми), стремящи се, макар без никакъв резултат, да възпрепятстват или прекъснат едно събитие или състояние. Тази готовност ..., съобразно със степента на качествена или количествена интензивност на предложените обстоятелства, може да означава: или по-широко и безусловно отстъпване, или обикновено приемане на нещата, или констатация, която по някакъв начин е наложена от условност или необходимост.“ (Moretti, 1983, p.3, превод мой)

Авторът предлага **различни семантични варианти на отстъпителното отношение**, а именно:

- Отстъпителното отношение традиционно бива разбирано като причинно-следствена връзка, при която **логичното отношение е нарушено**. Тук се използват и съответните отстъпителни съюзи, като авторът дава пример с **benchè**;

- Понякога отстъпителното отношение следва да се нарече „**допускащо, приемащо**“, или такова, при което говорещият има готовността да приеме или да констатира възможното или обективно съществуване на факти или ситуации едновременно с други такива. Приетите от говорещия „**обстоятелствени данни**“, както

ги нарича Морети, могат да бъдат с различна функция – темпорална, каузална, хипотетична;

- Понякога обстоятелството в отстъпителното изречение се приема като реален или възможен източник на действие, а не възпрепятстваща причина (*causa efficiente* а не *causa impediante*), на действието от главното изречение.

Морети изтъква, че противопоставителните изречения със съчинителна връзка изразяват по-силно идеята за противоречие, противопоставяне и са типични за спонтанния, полемичен и сепъл изказ. Обратно, този, който иска да привлече вниманието към нарушената логическа причинно-следствена връзка, си служи с по-сложни, добре обмислени синтактични конструкции, „плод на логични схеми, служещи си с експресивни елементи, годни за финото аргументиране и техниката на убеждаването.“ (Moretti, 1983, p.4, превод мой)

Често не става въпрос за истинско противоречие между две събития, а по-скоро за констатирането на събитие, което има тенденция да попречи на друго – реално или въображаемо. Морети тук говори за „безполезна“ на опозицията, при която има налице истински синтактично проявен „отстъпителен период“⁴ – възпрепятстваща причина в отстъпителното изречение и неосъществено следствие в главното изречение.

Освен Херцег, темата за отстъпителните изречения е детайлно разгледана и от **Марко Маздолени в Grande grammatica italiana di consultazione.**

В монографията си за отстъпителните и адверсативните конструкции Марко Маздолени уточнява, че „отстъпителната конструкция, съдържаща двете изречения p и q, предполага **общоприето**, че двете изречения са примери за клас от несъвместими помежду си изречения.“ (Mazzoleni, 1990) Впоследствие той говори за „споделените познания за нещата“ (GGIC, 2001, II, p.786) и твърди, че противоречието между видовете събития не бива непременно да бъде част от тези споделени познания за нещата, като дава интересния пример:

Benchè Verdi sia ingegnere, è una persona onesta.

Макар Верди да е инженер, е почтен човек.

⁴ Тук Морети визира сходство с италианския periodo ipotetico – сложно съставно с подчинено условно изречение. При periodo concessivo разликата е, че следствието е обратно на причината/действието в подчиненото отстъпително изречение.

Очевидно е, че въпреки че звучи семантично „странно“, този пример няма как да показва контраст между твърдението в отстъпителното и главното изречение. Професията на даден човек не би трябвало да се обвързва с морални качества. Отстъпителното отношение не е на семантично ниво, а на синтактично, посредством субординативната връзка.

Ако обаче навлезем по-дълбоко в „контекста“ на тази отстъпителна конструкция, бихме могли да открием допълнителни факти, обосноваващи твърдението на говорещия за инженер Верди и неговата почитеност, но това би представлявало частен случай, почиващ на индивидуална реалност. И пак тук влиза в роля отношението на говорещия към двете свързани събития от отстъпителната конструкция.

В граматиката Мадзолени разглежда детайлно темата за отстъпителните изречения, като разделя подчинените изречения на аргументативни и адвербиални. Първите служат за допълнение на глагола от главното изречение, доколкото удовлетворяват значенията или аргументите на сказуемото, т.е. главните участници в действието, а именно подлог, пряко и непряко допълнение. Вторият вид подчинени изречения не зависят от глагола в главното изречение и са прибавени към него на базата на семантични критерии. Подчинените изречения за цел, условие и отстъпка, заедно с тези за време, причина, последица и сравнение, са част именно от втория вид подчинени изречения.

Това, което отличава GGIC и позицията на Мадзолени от останалите цитирани източници, е, че Мадзолени прави подробен анализ на отстъпителните изречения, като ги разделя на три вида и проучва семантичната и синтактична структура на всеки подвид. Той обединява подчиненото отстъпително изречение и главното в едно сложно съставно изречение, наречено „отстъпителна конструкция“ (*costrutto concessivo*).

Подчинените изречения за отстъпване са разделени на три вида, а именно:

1. *concessive fattuali* - фактически/същински отстъпителни
2. *condizionali concessive* – условни отстъпителни
3. *proposizioni a-condizionali* – безусловни изречения.

Подчинителните отстъпителни съюзи или „подчинителните оператори“, както ги нарича Мадзолени за отстъпителните изречения, са: **anche se, sebbene, benché,**

malgrado che, nonostante che, per quanto, quantunque, ancorché, seppure. На първата категория, предложена от Херцег – отстъпителни изречения, изразяващи **реални** обстоятелства, вече преодоляни, смислово съответства предложената от Мадзолени категория **concessive fattuali-същински отстъпителни изречения.**

Когато говори за противоречието между две събития, характерно за отстъпителната конструкция, Мадзолени уточнява, че “то не трябва непременно да бъде част от общите познания.”(Mazzoleni, 2001, p.786, превод мой) Приемам следната дефиниция за термина „познание“:

“Усвояването на смисловото съдържание на преживени, съответно познати, фактически положения, състояния, процеси с цел откриване на истината. Познание наричат както процеса /неточно/ който трябва да бъде определен като познаване, така и резултата от него. От философска гледна точка познаването винаги означава "да познаеш нещо като нещо", следователно в познанието е налице едно преценяване, което се опира върху опита.”⁵

Към **същински отстъпителните изречения** Мадзолени причислява още един подвид. Това са отстъпителни изречения, въведени от „категорийни подчинителни оператори”, или структури от типа:

per + aggettivo + che + verbo al congiuntivo:

Per ricco che sia, non riesce a mantenere la famiglia.

Колкото и да е богат/въпреки че е богат, не успява да издържа семейството.

където ядрото на отстъпителното изречения в случая е прилагателното име *ricco*.

Изречения от типа **per ricco che sia** се превеждат на български с интензификатора **колкото и да.**

Per ricco che sia, Marco vive molto modestamente.

Или:

Колкото и да е богат, Марко живее доста скромно.

⁵ Философски речник, 1997

На втората категория отстъпителни изречения, предложена от Херцег - отстъпителни изречения, в които съдържаното действие изразява **предполагаеми** обстоятелства, вече преодоляни, съответства предложената от Мадзолени група **condizionali concessive–условни отстъпителни изречения**. Подчинителните връзки, които въвеждат този вид отстъпителни изречения, са: **anche se+congiuntivo, quand’anche, seppure**. В този случай Херцег говори за „външна” форма на отстъпителното изречение, която може да бъде или темпорално, или условно изречение.

Третата категория отстъпителни изречения включва споменатите от Херцег (1959) неопределителни относителни местоимения с функция на отстъпителни съюзи **chiunque, qualunque, ovunque, quale che**, които той нарича привидно относителни местоимения (*apparentemente relativi*).

Мадзолени описва този вид изречения, като ги нарича **proposizioni a- condizionali – или безусловни отстъпителни изречения**.

Неусловните отстъпителни изречения се разделят на два подвида:

1. С корелацията *sia che.....che*..
2. С относителни-неопределителни местоимения.

На български език безусловните отстъпителни изречения от **първия подвид**:

Esco con Marco, **(sia) che ti piaccia.....o (sia) che non ti piaccia**.

се превежда с **независимо че** ⁶:

Излизам с Марко, **(независимо че ти)** харесва (ти), **или не** ти харесва.

⁶ Относно употребата на **независимо че** е добре да се изясни, че българската граматична литература не е единодушна относно статута му като подчинителен отстъпителен съюз и го определя или като сложен предлог, или като подчинителен отстъпителен съюз. **Независимо (от това) че не се споменава** като отстъпителен съюз в „Основна българска граматика” на Любомир Андрейчин (1978). Парадоксално е, но в академичната ГСБКЕ (1983, т.3) в частта за сложно съставно с подчинено изречение за отстъпка, **независимо че** също липсва сред изброените подчинителни съюзи за отстъпка, но пък фигурира като подчинителен съюз за отстъпка (1983, т.2, стр.466) на същата граматика. „Българска граматика” на Руселина Ницолова (2008, стр. 452) споменава **независимо че** в главата за Предлози сред примерите за сложни предлози. При подчинителните съюзи за отстъпка обаче **независимо че** липсва. Два от консултираните източници обаче смятат **независимо че** за подчинителен обстоятелствен съюз за отстъпка: съвместният труд на Тодор Бояджиев, Иван Куцаров и Йордан Пенчев „Съвременен български език (1999, стр. 359), както и в Синтаксис на съвременния български книжовен език на Иван Недев (1992) .

Често корелацията **sia che....sia che** може да премине в такава, при която първият елемент **sia** бива премахнат и между двата подчинителни съюза **che** се намества и разделителният **o** (или):

Che ti piaccia o (che) non ti piaccia, stasera uscirò con Marcello/Харесва ти или не ти харесва, тази вечер ще изляза с Марчело./Независимо дали ти харесва или не, тази вечер ще изляза с Марчело.

Вторият подвид неусловни отстъпителни изречения се превеждат на български с относителни неопределени местоимения, които Мадзолени нарича **relativi indefiniti**. Това са връзките **chiunque, qualunque, qualsiasi, ovunque, quale che**, които Л. Сериани от своя страна назовава *aggettivi e pronomi indefiniti collettivi*, които „могат да въведат относително изречение с отстъпително значение." (Serianni, 1988, p.602, превод мой).

Comunque vadano le cose, tu stai tranquillo! Каквото и да се случи, бъди спокоен!

Ovunque tu vada, io ti troverò.

Където и да отидеш, ще те намеря.

Наклонението за този вид отстъпителни изречения за италиански език е конюнктивът и неговите времена. Сериани допуска и употреба на бъдеще време на индикатив:

(4)

Ma **qualunque interpretazione se ne potrà dare**, Winnie resterà sempre, ne sono certo, l'espressione più affascinante di quell'enigma irrisolvibile che è la donna. A. Camilleri

Но **каквато и интерпретация** да се даде за това, Уини ще остане винаги, сигурен съм, най-очарователният израз на онази неразрешима енигма, каквато е жената.

Авторът дава два примера, съответно с индикатив и конюнктив, в които се вижда разликата между относителен и относително-отстъпителен характер на този вид изречения:

Critica qualunque cosa io faccio= tutto ciò che faccio - proposizione relativa

Критикува **всичко, което правя.**

Critica qualunque cosa io faccia= tutto ciò che faccio, anche se non merita critiche - proposizione relativa-concessiva

Критикува каквото и да направя.

Семантична структура на същинските отстъпителни подчинени изречения

1). Съществува отношение на противоречие между вида събитие, представено от подчиненото изречение, и събитието, представено от главното изречение, т.е. при наличие на А, не се очаква Б: (Обикновено когато съм гладен, обядвам. НО: Въпреки че съм гладен, няма да обядвам).

2) Съдържанието на подчиненото и на главното изречение се подразбират, тяхната истина е необходима, за да бъде „вярна“ цялата конструкция. Събеседникът приема, че семантичното съдържание на подчиненото и главното изречение е вярно.

При фактически отстъпителните изречения Мадзолени повдига въпроса и за директно и индиректно противоречие.

Директното противоречие съществува между видовете събития, представени от двете изречения. **Индиректното противоречие** съществува между заключенията, които могат да се извлекат от главното и отстъпителното изречение, вземайки предвид доводите и на двете изречения в определен контекст.⁷ В примера **Макар че е хубава, Мария не спечели конкурса за красота** може да съществува директно противоречие, ако се предположи, че красивите жени задължително трябва да спечелят конкурс за красота. При индиректното противоречие красотата представлява възможна причина за спечелване на конкурса за красота, а неспечелването му е **контрапричина**.

Все пак, Мадзолени уточнява, че „...директното или индиректното противоречие не се установява само на семантично ниво между Р и Q, а зависи на прагматично ниво от гледната точка, приета от говорещите в онази определена комуникативна ситуация, ... от общите познания за света, от етични или юридически постулати...“ (Mazzoleni, 1996, p.57, превод мой)

В рамките на отстъпителната конструкция Мадзолени вижда три вида каузално отношение с неочакваните последствия, които осуетяват различните причини:

⁷ Това разделение е сходно с **класификацията на Р. Ницолова** за констатиращи и аргументационно-импликативните отстъпителни изречения./Вж. частта за българските източници/.

физическа причина, причина за действие, причина за говорене/твърдение. В този случай Мадзолени използва термина **causa frustrata - осуетено действие**.

1. Осуетено физическо действие (causa frustrata fisica):

Benché fosse stanco, Pietro continuava a lavorare.

Макар че бе уморен, Петър продължаваше да работи.

2. Осуетена причина за действие (motivo di fare):

Макар че трябваше да се яви на изпит, Марио почти не учеше.

Sebbene dovesse dare un esame, Mario studiava pochissimo.

3. Осуетена причина за някакво твърдение (motivo di dire):

(5)

“Tenente, venga qua a mangiare un boccone, con questo freddo bisogna mangiare, si faccia forza, **anche se** non ne ha voglia!” (D.Buzzati)

- Лейтенант, елате тук да хапнете нещо, в този студ трябва да се яде, направете усилие, **макар да** нямате желание!

Семантична структура на условните отстъпителни подчинени изречения:

При този вид отстъпителни изречения се запазва отношението на противоречие между вида събитие, представено от главното и подчиненото изречение, но за разлика от фактически отстъпителното изречение, тук изразяването на конструкция от условно-отстъпителен вид не предполага истинността на съдържанието на подчиненото и главното изречения.

Anche se avesse fame, Giovanni non pranzerebbe.

Дори и да е гладен, Джовани не би обядвал.

Съдържанието на главното изречение (Джовани не би обядвал) трябва да е вярно, за да бъде вярна цялата конструкция, но съдържанието на подчиненото изречение може да бъде както вярно, така и грешно, тоест Джовани не би обядвал и в други случаи или състояния, примерно ако е сит, ако е зает, и прочие.

Семантична и синтактична структура на безусловните отстъпителни подчинени изречения:

В т. нар. безусловни конструкции съдържанието на подчиненото изречение не обуславя това на главното изречение, за разлика от това, което става в условните изречения.

В първия случай - при корелацията от типа **sia che...sia che** - при наличие или липса на конкретно условие – одобрението на събеседника /харесва ли ти или не/ – този, който говори, ще излезе:

1.Che ti piaccia o (che) non ti piaccia, stasera uscirò.

Харесва ли ти или не, тази вечер ще изляза.

Във втория случай - с относително-неопределителни местоимения говорещият ще последва събеседника си на всяко място, което той посети /където и да отидеш/:

2.Ovunque tu vada, ti seguirò.

Където и да отидеш, ще те последвам.

Тоест подчиненото изречение 1 изразява разделянето на съдържанието на изречението X и на неговата противоположност НЕ-X. Съдържанието на подчиненото изречение няма никакъв ефект върху това на главното. Това може да се интерпретира по следния начин: Независимо дали ти харесва, аз ще изляза.

В подчиненото изречение 2 присъствието на относително-неопределителните местоимения прави така, че подчиненото изречение да изразява непълно съдържание.

Или за разлика от фактически отстъпителните и условните отстъпителни конструкции, където съществува отношение на противоречие между видовете събития, представени от подчиненото и главното изречение, безусловните конструкции не изразяват ясно такова противоречие. По-скоро слушателят стига до заключението, че между вида събитие, представено в главното изречение, и едно от тези, които са разделени в подчиненото изречение, може да съществува противоречие. Отношението на противоречие между видовете събития не е задължително тук.

В прегледа на източниците по темата за отстъпителните изречения ще спомена и френската авторка **Жаклин Брюне**, която в своята *Grammaire critique de l'italien* използва дефиницията на Лучано Сатта на този вид подчинени изречения: „Може да се каже, изхождайки от обичайните дефиниции, че отстъпителното изречение, заедно със своето главно, представлява сложно съставно изречение, отразяващо непредвиденостите

на живота: случва се нещо /главно изречение/, и все пак има обстоятелство, което изглежда му попречва /отстъпително/. Тоест, противоречие между това, което трябва да бъде и това, което е. Обстоятелство, което препятства действието, без да го анулира.“ (Brunet, 2006, p.141, превод мой). Брюне се съгласява с „многобройните италиански граматика, които настояват за относителната рядкост на тези подчинени изречения.” В глава VIII от своя труд, посветена на отстъпителните изречения, авторката се заема с разглеждането на отделните отстъпителни съюзи, подредени от нея по азбучен ред. Брюне изрично уточнява, че разглежда само тези съюзи или съюзни изрази, за които има примери, като в работата липсват съответно примери със съюзите **concesso che**, **posto che** и т.н. Предвид краткия обем на изследването и малобройните примери, авторката уточнява също така, че в този си вид работата не позволява никакви обобщаващи коментари. Липсва описание на отстъпителните изречения от гледна точка на семантиката им, както и класификация на този вид изречения. Главата за отстъпителните изречения по-скоро представлява обзор на различните отстъпителни съюзи, които ги въвеждат и изграждат.

Наред с италианските източници включвам и основателя на италианската катедра в СУ „Св.Климент Охридски“ - **проф. Иван Петканов** – и неговата кратка граматика на италиански език. В главата за съюзите той споменава **sebbene** и **benché** със значения „въпреки”. После обаче, говорейки за подчинителните съюзи, „разделени на групи според различните служби, които изпълняват” Петканов (Петканов, 1987, стр.90), изброява тези за *причина, цел, време, следствие, условие, съмнение/несигурност, изключване*. Не е ясно защо липсва подчинителен съюз за отстъпване.

След прегледа на италианските граматични източници относно италианските отстъпителни изречения, мога да споделя виждането на Херцег относно „...някои неправилности и колебания в избора на наклоненията, или в предпочитанието на индикатив пред конюнктив или евентуално на кондиционал пред конюнктив.“ (Herczeg, 1977, p.238, превод мой)

1.2. Обзор на българските източници.

Прегледът по темата за български език ще започне с **Александър Балан**, който въвежда коренно различен от другите граматички подход при разглеждането на подчиненото отстъпително изречение в труда си от 1940. Позицията му, между впрочем, е повторена в неговата „Нова българска граматика за всякого”: „Доводното значение на подредни член в сложното съчетание е, че той поставя условие на вършенето в надредния член, или го оправдава откъм причина, цел, сетница, „следствие”. По това и различаваме изречения условни, причинни, целеви, сетнични /следствени/. **Проказното значение** на подредни член в сложното съчетание е, че той съдържа някакво лично допусчане под вид на съждение, оценение, двоумение. Под всички тия видове може подредното изречение да се нарича проказно, или да се назове допустително (лат. *propos. concessiva*): и да съм машиха, все съм ти майка, на добро те уча; вместо вежди да изпише, очи извади.“ (Балан, 1961, стр.561-2)

Позицията на Балан обаче намира своите критици: в изследването си Бистра Милчева смята използвания от Балан термин „допусчане” като „представляващ отстъпителното отношение в конкретно-речевия акт, но не и изчерпващ смислово-синтактичния му обхват.“ (Милчева, 2001, стр.183-192)

Две години след граматиката на Балан **Д. Попов** посочва подчиненото изречение, като използва старинно звучащия днес термин **приставно**, който вече не се среща в българската граматична литература.⁸ Попов различава три вида подчинени изречения: „Според вида на отношението в словосъчетанието и съответно на главните видове пояснения, приставното отношение е три вида: определително, допълнително и обстоятелствено. „ (Попов, 1942, стр. 199-200)

⁸ По тази причина се поинтересувах за значенията на думата „пристав” в български тълковен речник (1955): 1. Началник на полицейски участък. 2. *Обл.* Ратай, слуга. В Съвременен тълковен речник на българския език от 1994 г. срещу думата „пристав” липсва значението „ратай, слуга”. Вероятно Д. Попов и след него Л. Андрейчин (който обаче редом до „приставно” използва и термина „подчинено”) са се ръководили от именно това значение на „някой, който е в подчинено положение”, за да го употребят към подчинените изречения:

Д. Попов различава осем вида обстоятелствено изречение – *за време, място, начин, количество, причина, цел, условие, отстъпка*. (Андрейчин, Попов, ГСБКЕ, Пашов, Недев различават десет вида обстоятелствени изречения, като към изредените от Д. Попов се прибавят тези за *изключване и последица*.)

Без да описва какво изразяват отделните отстъпителни изречения, Д. Попов се ограничава да посочи отстъпителните подчинителни връзки *макар че, макар да, ако и да, който и да, какъвто и да, чийто и да, щото и да, когато и да, въпреки че, при все че*. Липсва класификация по семантичен признак на отстъпителните изречения, както и съответното разделение на съюзите.

Любомир Андрейчин в своята „Основна българска граматика” от 1944 г. (същата граматика е преиздадена в 1978 без почти никакви промени в текста) причислява подчинените изречения за отстъпване към приставните обстоятелствени изречения /подобно на Д. Попов/: “Приставните обстоятелствени изречения се явяват като обстоятелствени пояснения към главното изречение. Те отговарят на същите въпроси, на които отговарят и обикновените обстоятелствени пояснения.” (Андрейчин, 1944, стр.517). Андрейчин обединява обстоятелствените изречения за отстъпване с тези за изключване, воден от идеята, че в главното изречение се извършва противното действие на очаквания резултат от условието в подчиненото изречение. Отново тук липсва семантична класификация на отстъпителните изречения. Споменати са връзките между главното и отстъпителното изречение: *при всичко че, при все че, ако и да, само че, въпреки че, макар че, макар да*.

Интересно е, че Андрейчин причислява типичните за обобщените/обобщителните отстъпителни изречения „определителни съдържащи връзки” *където и да, когато и да, както и да, който и да* съответно към имащите условен оттенък обстоятелствени изречения за място, време, начин. Основание за това Андрейчин очевидно вижда във факта, че гореспоменатите подчинителни връзки съдържат относителните наречия за място, време и начин /*където, когато, както*/, а условният оттенък на тези изречения идва от прибавената към относителните наречия условна частица *да*, подсилена от съюза *и*.

В граматиката на българския език на **Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стоянов**, много бегло се споменава за „явление, без оглед на което става онова, за което се говори в главното изречение. С други думи, действието в главното изречение се осъществява въпреки условието или против условието в подчиненото изречение”. (Андрейчин, Попов и Стоянов, 1977, стр. 441)

Прави впечатление, че в осемте изложени примера отстъпителните изречения със съюзните връзки **макар и да, при всичко че** /остаряла вече форма/, **въпреки че, колкото и да, какъвто и да, когато и да, дори и да** са поставени от авторите под един знаменател, без да се разделят смислово и функционално. Следните две изречения показват разлика в смисъла, който, според тази граматика, не може да се улови:

Срв:

1. Макар и да е студено, ще изляза навън.

2. Колкото и да е студено, ще изляза навън.

Първият случай има условие, на което действието в главното изречение се противопоставя. Вторият случай представлява някаква неопределена, но все пак много силна интензивност на условието, която все пак е недостатъчна, за да попречи на действието в главното изречение – излизането.

В този източник, както и в предишните, които споменах, не се забелязва разделяне на отстъпителните изречения по групи според функционално-семантичен признак, нито се споменава за употреба на времената в този вид подчинени изречения. Предложените примери са с разнообразни глаголни времена, но не се забелязва подреждане на различните случаи по употребени глаголни времена в зависимост от изразяваното от тях отстъпване. Не се споменава, че отстъпителните изречения могат да изразяват реално или хипотетично глаголно действие. Не е анализирана смислово-синтактичната структура на сложното съставно с подчинено отстъпително изречение, както и родството му със сложно съчинено с противопоставително изречение, не се съобщава за близостта на отстъпителните и условните изречения. Тези „липси” могат обаче да се обяснят с чисто практическия и обяснителен характер на цитираните граматики, които са насочени към обучение и обща култура и съответно нямат строго научен характер.

Темата за отстъпителните изречения е засегната от Зара Генадиева-Мутафчиева още през 1969 г., когато пише за отстъпителните съюзи. Година по-късно тя отдава творческата си енергия в изследването на подчинителния съюз ДА в съвременния български език. Следва участието ѝ като съавтор в ГСБКЕ, където изследва обстойно темата за отстъпителните изречения. В изследването си Зара Мутафчиева причислява отстъпителните съюзи към подсистемата на съюзите за **основание**, към която са включени и съюзите за условие, цел, причина и следствие и отстъпване. Тези съюзи се използват с термина „основание”, защото подчиненото изречение, което въвеждат, съдържа повече или по-малко основание за извършване на действието в главното изречение. В частност отстъпителните съюзи съдържат **недостатъчно основание** да се извърши действието в главното изречение. Авторката предлага класификацията на отстъпителните съюзи **според вида на недостатъчното условие, което те изразяват**.

Недостатъчното условие е свързано с употребата на глаголните времена и наклонения в трите вида отстъпителни изречения.

I. Съюзът **да** и подсилените му форми **и да, дори (и) да, даже (и) да** изразяват **хипотетично-потенциално или иреално отстъпване**. Употребата на глаголните времена и наклонения се доближава до тази в условните изречения: при потенциално отстъпване в подчиненото изречение се употребява сегашно време, а в главното – сегашно или бъдеще време, условно или повелително наклонение (*дори и да вали дъжд, аз излизам/ще изляза, бих излязла/излезте*); при иреално отстъпване в подчиненото изречение се употребява минало несвършено време или минало предварително време, а в главното – бъдеще време в миналото (*дори да ме поканеше/беше поканил, щях да откажа*.)

II. Втората група съюзи имат отново съставката **да – ако (и) да, макар (и) да** и изразяват **най-вече реално отстъпване**, като няма ограничение в употребата на глаголните времена. *Макар да е/беше уморен, той пак работи/работеше*. Когато изразяват хипотетично потенциално отстъпване, времената се съгласуват както и при съюзите от първата група, изразяващи потенциално отстъпване: *Макар да замина с него, няма да съм щастлива/макар и да си почиваш, обаждай се*.

III. Основна съставна част на съюзите от третата група е съюзът **че – макар че, въпреки че, при все че**. Те изразяват **само реално отстъпване** и времената и наклоненията в отстъпителните изречения от този вид се употребяват свободно, без ограничение. Ако тези съюзи изразяват хипотетично потенциално отстъпване, в подчиненото и в главното изречение ще се употребяват формите за условно наклонение: *Макар че би ме обикнал, аз пак не бих се омъжила за него*.

Дори и с глаголните времена и наклонения, характерни за хипотетично иреално отстъпване, съюзите от тази трета група изразяват пак само реално отстъпване: *Макар че ми пишеше/беше писал много писма, аз нямаше да му отговоря*.

Мутафчиева разглежда „чистите” отстъпителни съюзи, които тя разбира като: ”думи, които имат само функция на връзка между главното и подчиненото изречение, а не могат да служат и като части на подчиненото изречение”. (Мутафчиева, 1969, стр.640) Въпреки че в труда не са засегнати местоименията и наречията, които са с функция на отстъпителни съюзи, З. Мутафчиева все пак ги споменава, като прави и схема на отстъпителните съюзни думи: „Тук трябва да отбележим, че и неопределителните местоимения и обобщителни наречия, които имат функцията на отстъпителни съюзи, съдържат винаги като съставна част отстъпителния сложен съюз *и да*, който им придава характер и на отстъпителни съюзи.”. Според З. Мутафчиева „чистите” отстъпителни съюзи се употребяват в различни семантично-синтактични контексти в зависимост от това при какъв вид недостатъчно условие се използват те. Едни от тях могат да изразяват само реално недостатъчно условие, а други – както реално, така и иреално недостатъчно условие: „Тази диференциация в употребата на отстъпителните съюзи се дължи на тяхната възможност да изразяват и различни видове модалност. То ще рече дали съюзът показва до известна степен, че действието в подчиненото изречение, схващано като недостатъчно условие, е реално осъществимо или е иреално от гледище на лицето, което говори.“ (Мутафчиева, 1969, стр.644)

Прави впечатление, че темата за изразяване на модалността от страна на отстъпителните изречения в главата, посветена на тях в ГСБКЕ /списвана пак от Зара Мутафчиева/, не е експлицитно засегната, докато в тази разработка авторката прави

допълнително изследване по темата за модалността - гледната точка на говорещото лице и начина, по който то възприема действието в подчиненото изречение.

През 1979 г. **Константин Попов** в „Съвременен български език, синтаксис“ включва отстъпителното изречение към подчинените обстоятелствени изречения, които „поясняват сказуемото на главното изречение откъм време, място, начин, количество, причина, цел, условие и пр.“ (Попов, 1979, стр.318). Попов използва определението от гореспоменатата граматика на Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стоянов, според която подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпване разкрива „едно явление, без оглед на което става онова, за което се говори в главното изречение.“

К. Попов говори за родството на отстъпителното с условното изречение, предвид съдържаното и от двете изречения условие. Разликата обаче между отстъпителното и условното изречение стои в осъществяването на действието в главното изречение: при първото имаме извършване на действието в главното изречение въпреки или против условието в подчиненото изречение, във второто – действието в главното изречение се извършва в зависимост от условието на подчиненото изречение.

К. Попов посочва две разновидности на подчиненото отстъпително изречение според формално-смисловите му характеристики. Обобщеното отстъпително изречение, за разлика от другата група отстъпителни изречения, получава наименование и маркера „препятствие от най-висока степен“.

Това, което отличава К. Попов от предишните автори, е именно разделението на отстъпителните изречения на две групи. Въпреки че ги е обособил, Попов избягва да назове двете групи поименно: „Към първата група спадат изречения, които изразяват условие, от което се отстъпва, в главното изречение. Те се свързват с главното изречение чрез подчинителните съюзи *макар че, макар да, макар и да, ако и да, и да, при всичко че, при все че, въпреки че, независимо от това че*. Към втората група спадат изречения, в които условието, от което се отстъпва в главното изречение, има обобщен характер, т.е. то се явява като препятствие от най-висока степен. Обобщено-отстъпителното изречение се свързва с главното изречение чрез съюзите или съюзните думи *колкото и да, която и да, каквато и да, когато и да, дори и да, даже и да, както и да и др.*” (Попов, 1979, стр.333).

Прави впечатление, че Попов разделя съюзите *и да, ако и да от дори и да, даже и да*, поставяйки ги в двете различни групи.

Петър Пашов в своята Практическа българска граматика причислява въпросните подчинени изречения към групата на обстоятелствените подчинени изречения, част от общо десет разновидности: 1. време; 2. място; 3. начин-сравнение; 4. причина; 5. цел; 6. количество-степен; 7. условие; 8. отстъпка; 9. изключване; 10. последица и заключение. Поради естеството на граматиката на Пашов /практическа/, в нея той също се въздържа да прави класификация по семантичен признак на отделните подчинени изречения, но все пак кратко описва всяко едно от тях. Подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка според Пашов „показва условие, но такова условие, въпреки наличието на което действието се развива /или пък се осуетява/. Така напр. да ненавиждаш някого, това предполага да не си съгласен с него, но ако въпреки това се съгласяваш, това е отстъпка.” (Пашов, 1989, стр.355)

В частност за отстъпителните изречения П.Пашов споменава въвеждащите отстъпителните изречения с подчинителни съюзи *макар че, макар да, въпреки че, при все че*, както и с подчинителния съюз *че*, като пропуска да спомене *и да, дори и да, ако и да*, както и обобщителните наречия *колкото и да, където и да, който и да* и пр., които са част от гамата на съюзните отстъпителни връзки.

Както вече споменах, идеите на К. Попов като цяло са надградени в **Граматика на съвременния български книжовен език** чрез З. Геннадиева-Мутафчиева, където темата за отстъпителните изречения добива значително по-голяма плътност. З. Геннадиева-Мутафчиева продължава линията на К. Попов, като включва подчинените изречения за отстъпване в групата на подчинени обстоятелствени изречения, които поясняват сказуемото на главното изречение съответно откъм отстъпването. Както стана известно, отстъпителните изречения спадат към по-общата група на подчинени обстоятелствени изречения за **основание**, които изразяват основанието, поради което се извършва действието в главното изречение. Това основание има много аспекти – може да представлява крайна цел във подчинените обстоятелствени изречения за цел; като достатъчна причина/основание в подчинените обстоятелствени изречения за причина;

като възможно основание в подчинените обстоятелствени изречения за условие и като недостатъчно основание в подчинените обстоятелствени изречения за отстъпване.

Следователно „Подчинените отстъпителни изречения съдържат условие, схващано като недостатъчно или недостатъчно силно, за да предизвика извършването на явлението, което е логическо следствие от условието. Поради това в главното изречение се извършва обратното на очаквания резултат от условието.” (Мутафчиева, 1983, стр.402)

В този смисъл те са близки до условните изречения, но се отличават от тях по това, че подчинените условни изречения съдържат условие, след чието евентуално осъществяване се извършва действието в главното изречение, докато в подчинените отстъпителни изречения условието е недостатъчно силно и в главното изречение се извършва обратното на очаквания резултат от условието.

И така, Академичната граматика /чрез виждането на К. Попов/ назовава отстъпителните изречения **обикновени и обобщителни**. Степента на влияние върху действието на главното изречение може да бъде слаба и силна и въз основа на тази постановка подчинените отстъпителни изречения са разделени на две основни групи: „Според степента на отстъпването, което съдържат, отстъпителните изречения биват **обикновено и обобщено отстъпителни**. В първите изречения недостатъчното условие се дава като проста констатация, а във вторите то бива доведено до краен предел и въпреки това не е достатъчно, за да предизвика в главното изречение извършването на очакваното от условието логическо следствие.“ (ГСБКЕ, 1983, т.3, стр. 347)

Положителните аспекти в представянето на темата за отстъпителните изречения в Академичната граматика са следните:

- Разделя отстъпителните съюзи „според вида на изразяваното от тях отстъпване и според възможността да характеризират осъществяването на глаголното действие като реално или хипотетично, а също и според стилната сфера на употребата си.”. (ГСБКЕ, 1983, т.3, стр.403)

- Изяснява кои отстъпителни съюзи се употребяват при реално отстъпване /макар, *макар че*, *въпреки че*, *при все че*, *при всичко че*/. Уточнява, че тези съюзи могат да изразяват и хипотетично условие чрез формите на условното наклонение с примера:

„Макар че/въпреки че би ме поканил, аз не бих отишъл у тях. За реално и потенциално условие се използват съюзите *макар да, ако и да*, при иреално – *и да*;

- Разграничава простите от сложните отстъпителни съюзи, като обяснява функционалната им употреба с помощта на подходящи примери;

- Изяснява употребата на глаголните форми за време и наклонение според това как говорещият схваща осъществяването на глаголното действие в подчиненото изречение;

- Изяснява двояката функция на подчинителните връзки, характерни за обобщителните отстъпителни изречения */който и да е, колкото и да е, както и да е, когато и да е/*: Тази функция се състои в следното:

- от една страна подчинителните връзки от типа „който и да е” функционират като част на подчиненото изречение (подлог, допълнение, определение, обстоятелствено пояснение);

- от друга, те служат за подчинителна отстъпителна връзка между подчиненото и главното изречение.

Като известен пропуск по темата за отстъпителните изречения, разработена в Граматика на съвременния български книжовен език - ГСБКЕ, може да се посочи липсата на тяхна стройна класификация, както и не особена точност в описването на принадлежащите към съответния вид отстъпителни съюзи. Този факт поставя въпроса за преподреждане на класификацията на отстъпителните изречения, предложена от ГСБКЕ. Освен обикновени и обобщителни отстъпителни изречения, би трябвало да има отделна подгрупа, въведена от съюзите **и да, даже и да, дори и да, даже и ако, дори и ако**. По този въпрос изчерпателна информация дава семантичната класификация на отстъпителните изречения на Руселина Ницолова по-нататък в главата.

Прегледът по темата за отстъпителните изречения продължава с **Иван Недев**. В неговия труд авторът се позовава на постановката на ГСБКЕ за делението на отстъпителните изречения според степента на отстъпването, но прави по-детайлен анализ на тези подчинени изречения, разглеждайки и техния семантичен строеж. Семантичният критерий, по който подчинените изречения за отстъпване се разделят на **констативни** подчинени обстоятелствени изречения за отстъпване и **обобщителни**

подчинени обстоятелствени изречения за отстъпване, е степента на „съпротивление“ на условието от подчиненото изречение към извършваното действие от главното изречение. В първия случай, при констативните изречения, се констатира, че условието, изразено от тях, е пречка да се извърши действието в главното изречение. Във втория случай обобщителните подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка „обобщават възпрепятстващото условие като „съпротивление“ от най-висока степен“, тоест то е изведено до краен предел. И за двата вида отстъпителни изречения Недев дава богат корпус от примери. И Недев обаче, подобно на Академичната граматика, дава непълна класификация на отстъпителните изречения, като не отделя случаите с **колкото и да** от тези с **и да**, очевидно поставяйки ги в еднаквата категория на обобщителни отстъпителни изречения.

Недев повтаря теорията на ГБСКЕ за близостта на отстъпителните изречения с условните: “Тъй като изразяват условия, подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка в семантично отношение стоят близо да подчинените обстоятелствени изречения за условие. Различието между двата вида синтактични единици се състои в това, че подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка разкриват условие, което е пречка /недостатъчно силна/ за извършването на действието от главното изречение, а подчинените обстоятелствени изречения за условие разкриват предпоставка, чието реализиране създава възможност да се извърши действието в главното изречение.” (Недев, 1992, стр.289)

Срв:

И аз ще ти преча, **дори отново да** започна да съществувам за тебе. Бл. Димитрова

И аз ще ти преча, **ако** отново започна да съществувам за тебе.

Прави впечатление, че Недев изтъква и друга важна характеристика на отстъпителните изречения, вече спомената в Академичната граматика: близостта на сложно съставното с подчинено отстъпително изречение със сложно съчинено изречение за противопоставяне, както и различията между тях. Отстъпителните изречения представят, освен опозицията между двете изречения, също и прекъснатото логическо отношение, обратната последица на причината. Противопоставянето в отстъпителните изречения се основава на подчинителната съюзна връзка.

Това, което липсва в труда на Недев, а присъства, макар и не експлицитно, в ГСБКЕ, е идеята за модалността или отношението на говорещия към глаголното действие.

Предложеното дотук деление на отстъпителни изречения по семантичен признак ме подтиква да допълня, че при констативните отстъпителни изречения е възможен „отрицателен резултат” или такъв, в който има **разочарование в очакването на говорещия** със следния пример на Р. Ралин:

(6)

Не се подобри моята участ дори и когато тръгнах на училище, **макар че пишех** домашните упражнения на всички комшийчета, **пак на мене** слагаха двойките.

Не смятам, че в примера има просто обикновена констатация, или обективно твърдение, което противоречи на действието в главното изречение. Очакванията на говорещия са от изключително важно значение. Благодарение на тях или по-скоро **поради** тях недостатъчното условие в подчиненото изречение е вид „дразнител” за говорещия и то влияе на действието в главното изречение, което е емоционално маркирано:

(7)

И макар да виках, никой не ме чу, а и сам оглушах. А. Дончев

E **benché** gridassi, nessuno mi udì e io stesso divenni sordo.

В примера на А. Дончев действието от главното изречение може да бъде не само резултат от „дразнителя” в подчиненото, а от някакво усилие, което води до обратно очакван, дори отрицателен резултат.

Това навежда на мисълта, че така наречените „констативни отстъпителни” изречения далеч не съдържат само констатация на недостатъчно условие, предизвикващо обратния резултат в главното изречение. Често някои подчинени отстъпителни изречения съдържат препятствие, което се явява емоционално, физическо усилие, или вид дразнител. Тези усилия, дразнители или препятствия не просто водят до обратно очаквания резултат, а до отрицателен резултат, разочарование, излъгано очакване, изобщо **негативно приемане на нещата от страна на говорещия**. Разбира се, има примери, в които обратният резултат в главното изречение бива положителен:

(8)

И вярвате ли, **макар че не се оженихме** по любов, почнах да я обичам вече. Р.Ралин

Относно **обобщителните отстъпителни изречения**, излагам тезата за **категоричност** на действието-усилие в отстъпителното изречение:

(9)

–Аз съм твой другар! **Когато и да дойдеш** при мен, **каквото и да поискаш**, ще го получиш! И. Петров

(10)

Ако бях чел Толстой, щях да си кажа още, че красивата жена, дори когато е глупава, **каквото да бръщолеви**, излиза все умно...И. Петров

(11)

„**Откъдето и да** тръгне разговорът ни, все удря о стена.” Блага Димитрова

(12)

Каквито и услуги да й предлагаш, тя няма да ги приеме. Блага Димитрова

(13)

И така, **колкото и бавно да напредваше** нашата близост, тя все пак напредваше. Н. Станева

Вера Ченева и междинният „пропуснат“ елемент от веригата нарушена причинно-следствена връзка

В отстъпителната конструкция не можем да говорим само за две противодействащи явления, едното от които е налице, независимо от степента на противодействието на другото. Присъства и вторият необходим елемент, който обаче се подразбира и поради това се „пропуска” от съзнанието на говорещия. Ченева (Ченева, 1992) използва тук термина „елипса”, пропуск на този втори елемент. Следователно на дълбоко равнище компонентите при отстъпителното отношение са три:

1. Компонент, изразяващ отстъпка, елиминирано основание, причина.
2. Компонент, изразяващ предполагаемо, очаквано следствие.
3. Компонент, изразяващ неочаквано, обратно на логичното следствие.

Позиция на Йордан Пенчев за подчинените отстъпителни относителни изречения

Бояджиев, Куцаров и в частност **Й. Пенчев** (Бояджиев, Куцаров и Пенчев, 1999) дават друга дефиниция на обобщителните подчинени обстоятелствени изречения за отстъпване, като ги наричат „относителни обстоятелствени изречения”.

Съединенията от типа „както и да”, „каквото и да”, „където и да” и т.н., съдържат типично отстъпителния съюз за нереално недостатъчно условие „и да” и затова логично въвеждат подчинени изречения за отстъпване.

В разработката си „Подчинените отстъпителни относителни изречения“ Пенчев (Пенчев, 1985, стр.41), приемайки позицията на Дограмаджиева за „индиферентност на говорещото лице към даден предмет или признак” (с.40), изтъква идеята за „независимост” на главното действие от някакво условие, типична за характера на отстъпителните изречения. Следователно общото между „съюзните” отстъпителни изречения /от типа ”въпреки че”/ и относителните отстъпителни изречения /от типа „където и да отидеш”/ се състои в независимостта от някакво условие:

В изречението **„Въпреки че е уморен, той продължава да работи”** има независимост от някакво условие – главното действие „работа” „пренебрегва” условието „умора” в подчиненото изречение. Това изречение може да се превърне в относително отстъпително:

Колкото и да е уморен, той продължава да работи.

Второто изречение с „колкото и да” , за разлика от това с „въпреки че”, дава информация освен за независимост от някакво условие, също и за някаква висока степен на условието, което се явява недостатъчно, за да попречи на извършването на действието в главното изречение.

В изречението **„Ще те последвам, където и да отидеш”**, независимостта е за мястото, а мястото не е условие за последването

Това изречение обаче няма как да се превърне в съюзно отстъпително изречение с *макар да* или *дори и да*:

***⁹ Макар да отидеш, ще те последвам.**

***Дори и да отидеш, ще те последвам.**

⁹ Примерите, означени със знака *, са граматически неправилни.

С резерва към варианта с *макар и да*, изречението с *дори и да* би могло да бъде граматически приемливо, ако след подчинената част се прибави наречие за място или обстоятелствено пояснение за място:

Макар и да отидеш там/на онова място/ в онзи град/, аз ще те последвам.

Дори и да отидеш там/на онова място/ в онзи град/, аз ще те последвам

Класификация на Руселина Ницолова

По повод гореспоменатите непълноти относно класифицирането на отстъпителните изречения, забелязани в ГСБКЕ и при Иван Недев, съществен принос по тази тема има **Руселина Ницолова** с класификацията на отстъпителните изречения в български език (Ницолова, 2005), в която предлага детайлна класификация по семантичен и формален признак. Според авторката в българския език сложните съставни с подчинени отстъпителни изречения имат по-сложна семантика и поради това се появяват исторически по-късно в сравнение с другите сложни съставни изречения. По-късно се усвояват в детската реч, а и в речта изобщо употребата им не е честа. За пръв път в българската граматична литература „обикновените” или „констативни” отстъпителни изречения са наречени „същински”:

I. Сложни съставни изречения със **същински отстъпителни подчинени**, свързани със съюзите *макар че*, *макар да*, *въпреки че*, *при все че* и т.н. Интересно е делението на три подвида същински отстъпителни изречения, което Ницолова предлага и в които „е налице противоречие, дисонанс между конюнктите или между свързаните с тях оценъчни импликации вследствие нарушение на норми от различен вид – норми, свързани с причинно-следствени връзки и между събитията /констатиращи /, норми, свързани с оценката на събитията или със съгласуваност между аргументите /аргументационни/ , и норми, свързани със съгласуваността на интенциите на речевите актове в едно сложно изречение /речевоинтенционни/.” (Ницолова, 2005, стр.232)

II. Сложни съставни изречения с **условно-отстъпителни подчинени** изречения. При тях възможното условие е свързано с антиследствие /следствие, което е обратно на очакваното/ - Ницолова използва термина „**антиследствие**”, предложен от Храковски

(Храковской, 2004). Използваните съюзи са *и да, даже (и) ако, дори (и) ако, дори (и) да, даже (и) да*.

III. Третата група, подобна на предложената от Й. Пенчев в граматиката на Бояджиев, Куцаров и Пенчев, е съставена от **условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения**, съчетани със съюза *и да*.

Тази трета група отстъпителни изречения според виждането на Ницолова означава съчетание от множество различни събития в изречение с едно и също сказуемо и с различни вършители на действието при различни обстоятелства. Различните възможни условия не влияят на свързаното с тях следствие, което винаги е еднакво. Тук именно е дисонансът, противоречието между отстъпката и обратното следствие:

1. Където и да отида, ще се чувствам самотен.

1.1. Където (на което и място, град, държава, континент) **и да** отида (отидеш ти, отидете вие, отиде Мария, Стефан и пр.), ще се чувствам (-ш, -те, -а) самотен/на/и.

В това изречение множеството възможни места, на които би отишъл говорещият не влияят на крайния резултат – самотата му.

2. Който (различни потенциални вършители на действието) и да ми звъни, няма да вдигам.

Ницолова отбелязва , че събитията в главното и подчиненото изречение от този вид /с относително местоимение/ могат да бъдат реални, възможни, но никога неизпълними. За разлика от тях условно-отстъпителните изречения с **и да** означават по-малко вероятното условие от множеството А – не А, а тези с **дори и да** означават „най-малко вероятното условие от гледна точка на прагматичната му оценка в скаларно подреденото множество условия.” (Ницолова, 2005, стр.232)

Авторката обръща внимание и на отстъпителните изречения с подчинителната връзка **колкото и да** в съчетание с глагол или прилагателно. Ницолова твърди, че **колкото и да** се явява интензификатор и означава висока степен на статичен или динамичен признак. Подкрепям това твърдение, като добавям и позицията, че конекторът/интензификатор **„колкото и да”** и италианският му еквивалент **per quanto**, свързани семантично с глаголи от типа **старая се, напъвам се, мъча се/ sforzarsi**,

spronarsi, tentare, са в състояние да изразяват усилието в подчиненото отстъпително изречение.

Както бе споменато по-горе, въз основа на „характеристиката на означаваните събития в двете предикативни единици” Ницолова идентифицира **няколко подвида същински отстъпителни изречения**:

1. **Констатиращите** изречения от типа **„Макар да е уморен, Петър продължава да работи”**, при които връзката между две реални събития е условно-антиследствена и обратна на нормалната причинно-следствена връзка /ако човек е уморен, той спира да работи/.

2. Друг вид отстъпителни изречения, идентифициран от Ницолова, са **аргументационните**, при които не говорим за неосъществена причинно-следствена връзка, а за „съвместно представяне на два аргумента – про и контра.” Аргументът в главното изречение е смятан за по-силен от този в подчиненото изречение и го оспорва:

Срв:

Въпреки че е добродушна, Елена понякога изгубва търпение.

Макар че е красива, Силвия не спечели конкурса за красота.

Тук противоречие може да има между аргументите на говорещия, който смята Елена за добродушна/Силвия за красива и между аргументите на друг говорещ, който не споделя това мнение.

2.1. Вариант на аргументационните изречения са **аргументационно-имплицативните**, в които ролята на по-силен или по-слаб аргумент са оценките на говорещия в дадения контекст:

Макар че е много красива, къщата е малка vs Къщата е много красива, макар че е малка.

3. Третата семантична разновидност на същинските отстъпителни изречения Ницолова нарича **речевоинтенционни**. В този случай „противоречат на нормата НЕ съдържанието на главното и на подчиненото изречение, а техните интенции. Такива изречения се срещат доста рядко, той като от комуникативна гледна точка представляват аномалия: интенцията на подчиненото изречение като определен вид речев акт се

противопоставя на интенцията на речевия акт, представен с главното изречение.” (Ницолова, 2005, стр.231)

От голямо значение за определяне статуса на отстъпването представлява изследването на **Бистра Милчева** (Милчева, 1997) в което, с оглед на съвременния уклон на лингвистиката към проблемите на значението, авторката прави теоретично осмисляне на отстъпването като семантична категория. Б.Милчева разглежда отстъпването в преход от традиционно разглежданото от българските граматисти като „обстоятелствен детерминант на глаголното действие в простото изречение или като синтактично отношение в системата на сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение” (Милчева, 1997, стр.73) до осмислянето на отстъпването като „**семантична категория**, чиято същност прозира в конфигурацията на изреченските елементи и отношенията между тях, актуализирани чрез смисъла и референцията като речево събитие. Следователно, функционално-семантичният статус на отстъпването „може да бъде дешифриран единствено в изречението, анализирано като гранична за езиковата система единица, която представя езика в комуникативната му стихия, т.е. в конкретните му реализации в речта.” (Милчева, 1997, стр.74)

Виждането си за отстъпването като семантична категория Милчева обосновава на характерните за езиковата семантика аналитични механизми, вече ориентирани към функционалния подход. Този подход (или лингвистичното понятие функция /функционалност) позволява да се проследи прехода от езика като средство за изразяване към речта като начин на изразяване на мисълта чрез езика

Повлияна от руската традиция, Милчева включва категориалния признак „отстъпване” , заедно с останалите *причина, цел, условие, следствие*, към по-общата категория „обусловеност”/термин, използван от Белошапкина още през 1970 г/.

„Категорията обусловеност „извършва” семантичната интеграция на категориалните признаци...и се явява доминантна в семантичния комплекс, образуван от петте микрополета на изброените семантични категории. Отстъпването моделира отношенията на *обратна* /Термова:1987/ или *нереализирана* /Ляпон:1986/ обусловеност, чието терминологично изравняване се потвърждава от изтъкнатата и в двете наименования немотивираност на едното събитие /действие, ситуация/ от другото.

Семантичната категория отстъпване се разглежда като основен, инвариантен семантичен показател на отношение ...между две явления от действителността, което ги поставя в положение на препятстващо, недействено, недостатъчно основание и неочаквано, противоположно, „необусловено” следствие. (Милчева, 1997, стр.75)

В статията си Милчева поставя и въпроса за изразяване на модалността, като я разделя на „обективна” и „субективна” Първият вид модалност представлява типичната при отстъпителна ситуация „асерция” или изказване /неблагоприятно условие, от което би трябвало да зависят две „прекроени” чрез отстъпването ситуации – реална и хипотетична/. Обективната модалност според Милчева се явява релевантен семантичен признак на отстъпителната ситуация. Обективната и субективна модалност са две части от едно цяло и се допълват, доколкото субективната модалност изразява гледната точка на говорещия към вече променената денотативна ситуация.

Терминът „*семантична категория*” е въведен от Бондарко и визира „основни инвариантни категориални признаци /семантични константи/, които се изясняват в едни или други варианти в езиковите значения и се изразяват от различни /морфологични, синтактични, лексикални, а също комбинирани/ средства...”¹⁰ Няколко години по-късно в статията си „Подчиненото отстъпително изречение в българската граматична литература” Милчева отново подхваща темата за модалността, която тя вижда като „уникалното в отстъпителните изречения откъм креативното вклиняване на говорещия субект, проявено в субективно-речевото проебразяване на съобщението.” (Милчева, 2001, стр.190)

Според нея модалността се проучва във въздействието ѝ върху смислово-синтактичната функция на отстъпителните съюзи и съюзни думи. Въпреки това Милчева смята темата за модалността и ролята ѝ в пълноценната синтактична реализация на отстъпителната семантика за „бяло поле”, предстояща задача, която иска и чака своето решение от синтактичната наука

Теория за асиметрията на Стефка Петрова

¹⁰ Милчева, 1997, стр. 86, цитат на Бондарко, 1987. Теория функциональной грамматики. М. с.12.

При отстъпителните съюзи Петрова говори за наличието на „дадено препятствие, затормозяващо условие, което не успява да предотврати извършването на определено действие. Между двете предикативни единици - подчинено и главно изречение - съществува презумпцията за „несъвместимост“ (Петрова, 1995). Тази несъвместимост може да се приеме и като нарушаване на симетрията между структурите на двете изречения, съставляващи отстъпителната конструкция. Според Петрова „семантичната категория отстъпване е типичен пример за асиметрия в езика.“ Формулираният от авторката термин „асиметрия“ трябва да се тълкува в няколко посоки: като несъответствие и противоречие между форма и съдържание, между структура и семантика.

Изводи за българската и италианската литература по въпроса

След направения обзор на българската и италианската граматична литература по темата за отстъпителните изречения, могат да се направят следните заключения:

Наблюдава се тенденция от описателен към семантично-функционален анализ на отстъпителните изречения. В последните десетилетия темата е значително задълбочена и разширена, като отстъпителното отношение се разглежда в преминаване от синтактично отношение в семантична категория, откриват се нови аспекти в природата на отстъпителното отношение, доколкото говорещият субект, виждайки действието в подчиненото изречение като реално или въображаемо, играе роля във възприемането на действителността в отстъпителната конструкция. Тази негова роля се превръща в модалност.

2. ВТОРА ГЛАВА. ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ НА ИТАЛИАНСКИТЕ ЕКСПЛИЦИТНИ ОТСТЪПИТЕЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ В ПРЕВОДНИ ТЕКСТОВЕ ОТ ИТАЛИАНСКИ НА БЪЛГАРСКИ¹¹

Както вече споменах в главата „История на проблема“, Павао Текавич използва семантичния признак за деление на подчинените изречения и представя подчинените

¹¹ Към тази глава е прикрепена отделна част, посветена на употребата на времената на конюнктив в примери, преведени от италиански на български език. Анализът на корпуса е ключов за изводите на настоящата глава.

обстоятелствени изречения за отстъпка като част от групата изречения, които изразяват различните аспекти на отношението причина-следствие.

При подчинените отстъпителни изречения логическото отношение е прекъснато, защото последицата е обратна на причината (въпреки че А, все пак Б)

Това прекъснато причинно-следствено отношение влияе, както ще се види в анализа, и на съгласуване на времената в отстъпителните изречения.

Този вид изречения са семантично свързани със сложните съчинени противоположни изречения, (**Не предизвикваше, но и не отстъпваше. Non provocava, ma non arretrava di un pollice. А.Дончев**), но за разлика от тях представят, освен опозицията между двете изречения, също и прекъснатото логическо отношение, обратната последица на причината.

Важно е да се уточни, че в работата синтактичният ансамбъл от сложно съставно с подчинено изречение за отстъпване (главното и неговото подчинено отстъпително изречение) ще бъде наречено според дефиницията на Марко Мадзолени (Mazzoleni, 2001, р.784) отстъпителна конструкция (costrutto concessivo).

От формална гледна точка италианските подчинени изречения биват експлицитни и имплицитни според това дали сказуемото е спрегнато в глаголно време и наклонение или е построено чрез нелични глаголни форми и това ги отличава от българските подчинени отстъпителни изречения. В италианските експлицитни подчинени отстъпителни изречения отношението между причина и следствие е хипотетично и бива изразено чрез определени подчинителни съюзи, които изискват задължително употребата на конюнктив, с изключение на **anche se**. Тази хипотетичност на причинно-следствената връзка освен че обуславя употребата на конюнктив, влияе също така и на съгласуването на времената в отстъпителните изречения. Конюнктивът бива въведен от съюзите **benché, sebbene, nonostante che, malgrado che, per quanto**. Индикатив се употребява единствено след съюза **anche se**. Трябва да се отбележи обаче, че някои автори не са категорични в употребата на индикатив след **anche se**. (Вж. допълнителната глава, касаеща употребата на congiuntivo и съгласуване на времената в италианските отстъпителни изречения).

Имплицитните отстъпителни изречения се построяват с помощта на съюзите **per** или **anche** + деепричастие, **anche** + предлога **a** + **инфинитив**, както и предлога **per** + **инфинитив**. Те се свързват с главното изречение без подчинителна връзка, когато са съставени от конструкция с деепричастие, и от предлог, когато са съставени от конструкция с инфинитив. На български се превеждат обикновено с лична глаголна форма. В корпуса обаче присъствието им е крайно незначително, а и естеството на синтактичната им структура не предполага база за сравнение чрез синтактико-семантичен анализ. Поради това, а и поради ограничения обем на дисертацията, налагащ неизбежно и ограничение на обекта на изследване, примерите с имплицитни отстъпителни изречения няма да се считат за подходящ обект на изследването.

2.1. Отстъпителни vs допълнителни подчинени изречения

Необходимо е уточнението, че по отношение на италианските отстъпителни конструкции може да се говори за употреба на времената, а не за съгласуване, както например при подчинените допълнителни изречения - subordinate oggettive, тъй като при отстъпителните конструкции водещият фактор е предполагаемото отношение между причина и следствие /по-удачен е терминът „антиследствие“, използван от Храковски/, докато при допълнителните изречения водещият фактор е семантиката на управляващата дума, задължителна в състава на главното изречение, като от нея зависят видът на синтактичното подчинение /обектно/, видът на използваната синтактична връзка и в известни случаи темпорално-модалната система на подчиненото изречение. При подчинените допълнителни изречения конюнктивът¹² представлява по-скоро маркер за подчинено значение, а не толкова за субективна реалност, чиято функция се изпълнява от самите *verbi epistemic* или глаголите, изразяващи мнение, /credere, pensare, ritenere - мисля, считам, предполагам/, въвеждащи този вид подчинени изречения.

Семантиката на главния глагол определя съгласуването на времената и в подчинените допълнителни изречения в български език, но зависи още от два други критерия - вида на времето и източника на информацията за изказа.

12 Конюнктивът се изисква и след определени съюзи като темпоралния **prima che**, финалните **perchè** и **affinchè**, съюзът за изключване **senza che**.

Разликата между тези два вида подчинени изречения /допълнителни и отстъпителни/ се състои в съвсем различно отношение между предикативните единици – подчиненото допълнително изречение е в обектно синтактично подчинение спрямо главното, докато подчиненото отстъпително отношение е в логическо подчинение спрямо главното изречение. Логическото подчинение засяга /понякога/ нарушената причинно-следствена връзка.

Срв:

Обектно синтактично подчинение при сложно съставно с подчинено допълнително изречение:

Мисля /какво?/, че Иван работи в банка . Credo /che cosa?/ che Ivan lavori in banca.

Нарушена/прекъсната причинно-следствена връзка при сложно съставно с подчинено отстъпително изречение: Въпреки Р - става Q13

Тук въпросът „какво“ е неприложим:

Въпреки че е уморен, Иван продължава да работи. Въпреки какво?*

Nonostante che sia stanco, Ivan continua a lavorare. Nonostante che cosa?*

Поради факта, че при италианската отстъпителна конструкция говорим за прекъснато логическо отношение, което е неделима част от семантиката ѝ, а този вид отношение влияе и на съгласуването на времената в конструкцията, в хода на анализа семантичното и синтактичното описание ще бъдат взаимно свързани. Примерите ще бъдат групирани според класификацията на Херцег&Мадзолени, за която ще стане дума малко по-долу.

В главата „История на проблема“ показвах подробен анализ на отстъпителните изречения, дело на Марко Мадзолени, в който бе проучена семантичната и синтактична структура на всеки подвид.

Анализът до известна степен ще следва модела на разработката на Мадзолени /цит.съч/ по следните причини:

¹³ Означенията р и q се отнасят съответно за съдържанието на отстъпителното и главното изречение. Използват се от редица автори, като Мадзолени (1991), Ницолова (2005), В.Ю.Апресян (2006).

1. Темата за отстъпителните изречения е представена по систематичен и лесен начин, но без пренебрегване на евентуални частни случаи и особености в употребата на този вид подчинени изречения.

2. В анализа си авторът се позовава НЕ на идеалния говорещ-слушател, а на представители на различните стилови регистри на италианския език. Обръща се внимание и на „регионалната“ употреба на италианския език, където понякога конюнктивът отстъпва пред индикатива, дори там, където според нормата е необходим.

Относно чисто синтактичния анализ, по съображения за симетричност и унифицираност структурата на настоящата глава ще е сходна с тази на глава III /анализ на отстъпителните изречения в превод от български на италиански/. Следваният модел е на Руселина Ницолова и В. С. Храковский (Храковский, 2004; Ницолова, 2004), според който примерите са представени чрез употреба на времената в главното и подчиненото изречение за изразяване на темпоралната локализация на двете ситуации.

2.2. Употреба на италианските отстъпителни съюзи в изследването

В изследването няма да се подхожда статистически и да се уточнява честотата на използване на даден отстъпителен съюз за сметка на друг. Няма да акцентирам върху употребата на определен италиански отстъпителен съюз, доколкото един или друг отстъпителен съюз се появява главно в литературни текстове и е особеност на езика. Наличието на немалкото отстъпителни съюзи в италианския език се дължи на неговата „историческа съдба“, определяща го като „единственият от романските езици, съществувал почти шест века само в писмен вариант и придобил общонационален говорен вариант едва след 1945 г.“ (Раданова, 2000, стр.9)

Няма да включа примери със съюзи като **ancorché, seppure, con tutto che**, и поради факта, че в корпуса подобни съюзи се срещат изключително рядко. Съюзът **quantunque** също ще липсва от корпуса, тъй като в днешно време е с ниска честота на употреба и в Академичната граматика е споменат едва на шесто място след **anche se, benché, sebbene, malgrado che, nonostante che**, като съюз, принадлежащ на леко по-изискания стил. Интересен е фактът, че в един от източниците на корпуса – романът „Маркиз Рокавердина“ от Луиджи Капуана, публикуван през 1901 г., съюзът **quantunque** има преобладаващо присъствие. Въпреки че настоящото изследване няма

статистическо измерване, се отчита и фактът, че за целия роман от 33 примера с отстъпителни изречения, 29 съдържат отстъпителния съюз **quantunque**.

Сериани (Serianni, 1988, p.600) също споменава за честотата на употреба на **quantunque**, намаляваща след първите два **benché** и **sebbene**. Показателен е примерът, посочен от автора с **quantunque** и изваден от романа “Promessi sposi” на Алесандро Мандзони, чието първо издание датира от 1825 г., което също доказва за ниската честота на употреба на съюза в днешни дни.

Класификация на отстъпителните изречения Херцег&Мадзолени

Двама са авторите, които се заемат да класифицират подробно италианските отстъпителни изречения: споменатите в глава „История на проблема” Гюла Херцег и Марко Мадзолени, който в Grande grammatica italiana di consultazione ги описва подробно и ги класифицира в три отделни групи по синтактико-семантичен критерий. Мадзолени надгражда и подробно доразвива класификацията на Херцег чрез своя класификация.

В хода на синтактичния и семантичен анализ ще обединя предложените и от двамата автора критерии за класификация на отстъпителните изречения, като приложа „хибридната” класификация на отстъпителните изречения, тъй като считам, че тази „нова“ класификация най-пълно отговаря на смисъла и характера на отстъпителната конструкция:

1. Същински отстъпителни изречения, изразяващи реални преодоляни препятствия.

2. Условно-отстъпителни изречения, изразяващи въображаеми преодоляни препятствия.

3. Неусловни отстъпителни изречения.

2.3. За позицията на отстъпителното спрямо главното изречение

Въпросът за позицията на отстъпителното изречение спрямо главното в цялостната отстъпителна конструкция не е безразличен поради логическото му значение – според Херцег:

„Поставянето на подчиненото отстъпително изречение в края на сложно-составното изречение не е необичайно, макар да се случва с по-малка честота от

поставянето на отстъпителното изречение в началото на отстъпителната конструкция..... В случаите, в които подчиненото отстъпително изречение служи като аподозис /в позиция след главното изречение/ е възможно отслабване на отстъпителното отношение, в смисъл, че между главно и подчинено изречение може да се отслаби онази тясна връзка на съответствие, която характеризира същинското отстъпително отношение. В него действията и фактите на двете изречения се допълват, съдържанието на подчиненото и на главното изречение са взаимно-свързани, но съдържанието на подчиненото изречение не е достатъчно силно и ефикасно, че да попречи на съдържанието на главното изречение. Ако по семантични причини изчезне корелацията между двете изречения, подчиненото отстъпително в позиция след главното изречение има функция на „коректив“, целящ промяната на твърдението на главното изречение. В тези случаи подчинените изречения прибавят нещо „следходно“ към твърдението на главното изречение. Обикновено се касае за форма на пояснение, която може да бъде и от общ характер, съдържаща известна истина или считана за такава от мнозина, или само от пишещия и говорещия.“ (Herczeg, 1977, p.198, превод мой)

Италианската академична граматика изтъква като допълнителен белег на отстъпителната конструкция „тенденцията подчиненото изречение да се поставя вляво.“ (GGIC, 2001, II, p.481)

В корпуса има и случаи, при които симетрията на отстъпителната конструкция е нарушена и отстъпителното изречение не се намира нито в началото, нито в края на конструкцията, а е вметнато. Но това ще се види при анализа на корпуса.

Основният критерий, по който корпусът ще бъде подреден, ще бъдат глаголните времена в подчиненото и главното изречение. Тъй като вече споменах за логическото значение на началната позиция на отстъпителното спрямо главното, която има тенденция да преобладава спрямо позицията главно-отстъпително, ще се съобразя с тази тенденция и първата част на корпуса ще се състои от примери, подредени по линията отстъпително-главно изречение.

Въпреки намерението ми да не поставям акцент върху определен отстъпителен съюз, не мога да не спомена факта, че според Херцег **benché** и **sebbene** са най-

употребяваните. Сериани също изтъква честотата на употреба на съюзите **benché**, **sebbene** и **quantunque**, която е в низходящ ред, като се започне именно от **benché**.

В Италианска граматика на Трифоне&Палермо **benché** отново заема начална позиция сред изброените отстъпителни съюзи, които въвеждат експлицитното подчинено отстъпително изречение.

Подобен „ред” на отстъпителните съюзи спазва и Италианската Академичната граматика. Като изключим първата позиция на **anche se** /обусловена от обективни фактори като тенденцията за опростяване на езика чрез употребата на индикатив вместо конюнктив/, останалите отстъпителни съюзи или „операторите за подчинение” са: **benché**, **sebbene**, **malgrado (che)**, **nonostante (che)**, както и съюзите с леко по-висок стил **quantunque**, **per quanto**, **ancorché** и **seppure**, като всички от тях въвеждат отстъпителни изречения с конюнктив.

Корпусът от примери, който обхваща автори предимно от средата на 20 в., донякъде доказва твърдението на Херцег. Не бива да забравяме обаче, че от 1977 години са минали повече от 40 години и в по-съвременни романи като тези на Табуки, Умберто Еко, Лучентини, Андреа де Карло, почти не се срещат съюзи като **sebbene**, **benché** – там преобладава съюзът **anche se**, предпочитан през последните десетилетия поради гореспоменатите причини. Този факт може да бъде свързан с наличието на общоиталиански говорен вариант след 1945 г., при който се предпочита употребата на конкретен отстъпителен съюз, без, разбира се, другите отстъпителни съюзи да са заличени от употреба.

2.4. Инструменти на темпорален анализ

Наложително да се уточнят основните инструменти за темпорален анализ, чрез който ще се представи и обясни механизмът, по който се съотнасят глаголните времена и по-специално тези в отстъпителната конструкция. Ако се приеме, че времето е изобразено като права линия, ориентирана отляво надясно, италианският езиковед Бертинето (GGIC, 2001, II, р.17) поставя върху тази линия необходимите точки за локализиране на определено събитие, които са съответно:

1. Момент на говорене /изказа/.
2. Момент на събитието - момент на глаголното действие.

3. Референтен момент.

Референтният момент или *Momento di riferimento* е „необходим само в случай на глаголно време, което изразява относителни темпорални сведения. Това е валидно за сложните времена на индикатива с изключение на сложно минало свършено време в употребата му на аорист.“ (GGIC, 2001, II, p.19)

В италиански език този момент изразява „интервал от време, или единичен момент, преди който се е извършил процесът, и в който резултатът от този процес все още се смята за валиден.“ (GGIC, 2001, II, p.102, превод мой)

2.5. Анализ и описание на същинските отстъпителни изречения, изразяващи реални преодоляни препятствия

2.6.1. Корпус от примери с подчинено-главно изречение

Едновременност между действието от подчиненото и главното изречение

Едновременност спрямо главен глагол в сегашно време или пък едновременност спрямо главен глагол в минало време е показана чрез характерната комбинация от времена на индикатива: *presente*, *futuro*, *imperfetto*, но и *trapassato prossimo*, *passato remoto* и времената на конюнктива *congiuntivo presente*, *congiuntivo imperfetto*, *congiuntivo trapassato*. Тази комбинация от времена засяга както подреждането подчинено-главно изречение, така и главно-подчинено.

Въпреки перфективната натура на *passato remoto* и функцията на предходност и завършеност на *trapassato prossimo*, действието на тези две времена в конкретните примери може да бъде включено в рамката на действието от подчинения глагол, а това дава основание да се говори за едновременност между подчинен и главен глагол.

Подчинен глагол в *congiuntivo presente* - главен глагол в *presente indicativo*

(14)

Ora noi, **benché ogni giorno esca** un nuovo studio, sulle localizzazioni cerebrali non ne sappiamo ancora quanto vorremmo.”U. Eco

Въпреки най-новите изследвания ние все още не знаем за мозъка толкова, колкото бихме искали.

В пример 14 сложното изречение започва с личното местоимение за подлог **noi**, след който веднага е вмъкнато отстъпителното изречение, носещо „препятствието“ и неслучайно поставено преди главното изречение. Може само да се изрази хипотеза

относно тази неслучайна позиция на отстъпителното изречение, която „разкъсва“ реда на главното изречение. Логическото противоречие на твърдението от отстъпителното изречение се намира в главното изречение, но следпоставено на препятствието от отстъпителното изречение. Първо се посочва причината, пречката, после следва признанието за човешката слабост. Използваното време след съюза **benché** е сегашно време на конюнктив, но изречението е в пряка реч, където е нормална употребата на това време. Преводният еквивалент на **benché** е **въпреки**, но не като част от отстъпително изречение, а като част от обстоятелствено пояснение за отстъпване.¹⁴

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto-главен глагол в imperfetto indicativo

В примерите с имперфект на конюнктива за италиански и съответното минало несвършено време за български, освен съществуващото отношение на едновременност между действието на подчиненото и главното изречение се забелязва, че авторът сякаш желае да ни направи свидетели на повествованието. Независимо от факта, че примерите са „извадени“ от контекст, усещането, че присъстваме на случващото се в историята, разказана чрез тях, остава. Това е заслугата на имперфекта, който е типичното време на описание на факти, които се развиват в миналото, сякаш пред очите ни, но крайт им още не е съобщен. Няма да е пресилено, ако говорим за синтактичен синхрон, сливане на двете действия в една повествователна линия. Това сливане се подсилва и от характера на глаголите в отстъпителното изречение – те са предимно стативни глаголи, изразяващи душевно състояние и които са част от класа глаголи, изразяващи продължително действие (verbi durativi).

(15)

Benché fingesse di non vedermi, ero convinto che mi notasse con la coda dell'occhio e mi tenesse sotto controllo.

P.Chiera

Макар да се преструваше, че не ме вижда, бях убеден, че ме вижда с крайчеца на окото си и ме държи под контрол.

(16)

¹⁴ ГСБКЕ (1983, т.3, стр.202) бегло, само с два примера споменава обстоятелствените пояснения за отстъпка, като липсват примери с **въпреки** и **макар**, които са най-типични.

In quel periodo la mamma era sempre di cattivo umore; e, **benché non lo confessasse**, capivo che la causa principale del suo malumore ero io. A.Moravia

По онова време тя непрекъснато беше в лошо настроение и **въпреки че не споделяше** защо, разбихах, че главната причина за недоволството ѝ съм аз.

(17)

Sebbene Simeoni...non gli fosse specialmente simpatico, Giovanni nelle ore libere stava quasi sempre insieme con lui.. D.Buzzati

Макар и Симеони да не му беше особено симпатичен,...през свободните си часове Джовани беше почти винаги с него.

(18)

Pereira, **anche se non faceva** troppo caldo sentì un velo di sudore che gli fasciava il collo. A.Tabucchi

Макар и да не било особено горещо, Перейра почувствал, че вратът му плувва в пот.

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto - главен глагол в passato remoto

Пример 19 съдържа глагол за чисто физическо усилие **stringere** – **държа, притискам**. Този глагол може да се нарече „отстъпителен”, защото показва недостатъчна пречка за осъществяване на действието в главното изречение:

(19)

Sebbene la stringessi tuttora, ella si chinò e la raccolse con una tale avidità e una tale gelosia che tutto ad un tratto il mio furore cadde. Moravia

Макар че продължавах здраво да я **държа**, мама се наведе и с такава алчност и ревностна загриженост грабна банкнотата, че гневът ми изведнъж секна.

В пример 20 сложното изречение започва с обстоятелствено пояснение за време, заедно с прилагателното **spazientito**, за да се подчертае именно противоречието между нетърпението на героя, който в крайна сметка си тръгва, въпреки опитите да бъде задържан:

(20)

Una sera, spazientito, **sebbene la madre**, cortese come sempre, **volesse trattenerlo**, finì coll'andarsene. I.Svevo
Една вечер загуби търпение и **въпреки че майката**, любезна както винаги, **искаше да го задържи**, си тръгна.

Отстъпителното изречение е разкъсано поради вмъкването между основните му елементи (отстъпителния съюз и глагола) на прилагателно, придружено от обстоятелствено пояснение за време. **Trattenere** – **задържам** е поредният „отстъпителен” глагол, който съдържа в себе си идеята да попречи на извършването на дадено действие, което все пак се осъществява.

Въпреки разпокъсаната структура на главното изречение, въпреки разпокъсването и на самото отстъпително изречение, то няма отслабена функция, напротив, налице е типичното логическо противоречие между действията на подчинено и главно. В главното изречение се случва обратно на очакваното действие, подсилено от конструкцията **finire col + инфинитив**. Тази конструкция, освен че изразява приключване на действието, съдържа и доза категоричност, която в случая е „в полза” на отстъпителния характер на цялата конструкция.

2.6.2. Съюзите *nonostante che* и *malgrado che* и по-особената им етимология

Херцег отбелязва, че **nonostante che** и най-вече **malgrado che** „имат повече или по-малко регионален характер и се появяват в ограничен брой примери спрямо **benché** и **sebbene**, с които съвпадат по значение.” (Herczeg, 1977, p.206, превод мой). В действителност примерите от корпуса с **nonostante che** са в пъти по-малобройни от тези с останалите съюзи. За отбелязване е обаче фактът, че в романа на Николо Аманити „Come Dio comanda”(2006), освен предпочитания от съвременните италиански писатели **anche se**, видимо присъствие има и **nonostante che**.

Интересна е етимологията на този съюз. Тълковният речник на италианския език Lo Zingarelli в своето дванадесето издание обяснява **nonostante che** като „съставено от non и ostante, сегашно причастие на ostare.” Глаголът ostare има значение на „възпрепятствам”. Тази негова съставна част прави **nonostante che** по-различен от другите отстъпителни съюзи, като го маркира семантично с белега „противопоставяне”. Именно този белег „оправдава” тенденцията му да се съчетава с определени глаголи, изразяващи интензивност на молба, заповед, усилие, грижа, упорство като **intimare** - **заповядвам**, **implorare** - **умолявам**, **fare di tutto** – **правя всичко възможно**, **adoperarsi** – **полагам усилия**, **ostinarsi**-**упорствам** и да формира по този начин отстъпителни

изречения, в които контрастът между недостатъчното условие и неговата съпротива е особено висок. Доказателство за обвързаността на този съюз с белега „противопоставяне“ е следният пример:

(21)

...**nonostante ogni cosa gli intimasse** no, no e ancora no, l'assistente sociale vide che il suo pollice, anarchico e autodistruttivo, premeva il tasto verde. N. Ammaniti

Макар всичко в него да заповядваше: „Не го прави!, социалният работник видя палеца си, непокорен и саморазрушителен, да натиска зеления клавиш.

В пример 22 стативният глагол **sembrare** сам по себе си няма значението на горепосочените глаголи (изразяващи интензивност на молба, заповед и т.н.), нито е от т.нар. отстъпителни глаголи със забраняващо или попречващо действие, но в съчетание с допълнението-определение **di qualcun altro**, преведено с „като чужди“, може да приеме такова значение, доколкото допълнението може да показва присъствие или налагане на чужда воля:

(22)

Si tirò in piedi e **nonostante le gambe gli sembrassero** di qualcun altro cominciò ad avanzare a braccia avanti attraverso la vegetazione scura. N. Ammaniti

Изправи се и **въпреки че усещаше краката си като чужди**, започна да напредва с протегнати напред ръце към тъмната растителност.

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto-главен глагол в trapassato prossimo

Тук /формалната/ предходност и завършеност, изразени от trapassato prossimo, са подсилени от наречието **mai**. Фактически действието на trapassato prossimo съвпада с това от отстъпителното изречение заради резултативността на това време, която продължава и в момента, за който се говори:

(23)

...e **benché fossero** probabilmente noiosi esercizi, Giovanni e Maria mai avevano udito musiche più dolci ed umane. Buzzati

...и **макар и да бяха** вероятно скучни упражнения, Джовани и Мария никога не бяха чували по-нежна и по-топла музика.

Като типично време за показване на предшестващо събитие на дадена ситуация, *trapassato prossimo* често присъства в главното изречение, сякаш въвежда събитието, което предхожда.

И отново **nonostante che**, въвеждащ глагола за интензивност на молба **implorare** - **умолявам**, където чрез разказвателната функция на *trapassato prossimo* можем да говорим за опозицията между време от несвършен вид и време от свършен вид /*tempo imperfettivo* vs *tempo perfettivo*/, където действието от подчиненото и от главното изречение съвпадат:

(24)

René aveva salutato con la mano e poi, **nonostante Danilo lo implorasse di non farlo**, aveva chiuso il tombino seppellendolo vivo. N.Ammaniti

Рене беше вдигнал ръка за поздрав и после, **макар Данило да го умоляваше да не го прави**, затвори шахтата, погребвайки го жив.

Употребата на *trapassato prossimo* и в главния глагол на отстъпителната конструкция говори за някаква „симетрия“ между двата главни глагола в цялата конструкция.

Предходност на подчинения глагол спрямо главния

Времето за изразяване на предходност спрямо минал главен глагол в отстъпителните изречения е *congiuntivo trapassato* /но може и *trapassato prossimo* при *anche se*/. Според дефиницията на Бертинето (GGIC, 2001, II, p.102) *congiuntivo trapassato* предполага „отправен момент, явен или скрит, ситуиран в миналото.“ Отправният момент или *momento di riferimento* “посочва интервала от време, през който резултатът от определено събитие се оценява в неговата цялост. Отправният момент е аспектиално понятие и съществува само във връзка със сложните времена. (Раданова, 2015)

С други думи, това време изразява завършено действие /действие 1/, което се случва преди друго минало действие /действие 2/, но при което резултатът от това завършено действие е все още налице. /действие 2+резултат от действие 1/.

Съюзът *malgrado che*

Според Херцег характерът на този съюз е регионален и той се появява в ограничен брой примери в сравнение с **benché** и **sebbene**, с които има сходно значение. За **malgrado che** с факултативна употреба на втория елемент **che** Сериани пише, че „е моделиран от френски език и дълго време оспорван от пуристите”. (Serianni, 1988, p.600, превод мой)

Ако може да се говори за някакво различие между **malgrado che** и останалите съюзи, то се крие в етимологията на съюза, подчертана от Сериани: с буквално значение: „лошо одобрение”, съюзът се отнася към човешко същество, което показва одобрение или неодобрение.

В повечето случаи от корпуса предходността е спрямо главен глагол в някое от миналите времена. В корпуса има един пример с предходност на *congiuntivo passato* в страдателен залог спрямо главен в *presente indicativo*. В превода страдателният залог не е запазен:

(25)

Malgrado oggi l'abbazia sia stata funestata da un altro evento luttuoso, non possiamo dimenticare di fronte alla nostra fragilità la forza e la potenza dell'Altissimo. U. Eco

Макар днес в манастира да стана още едно мрачно събитие, ние не можем да забравим, че сме тленни и крехки – а Всевишният – силен и могъщ.

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* - главен глагол в *trapassato prossimo*

В пример 26 отново може да се говори за „отстъпителния” характер на друг глагол - **proibire**. И отново обратният продължаващ резултат, изразяващ се в неподчинението на детето към забраната на майката:

(26)

Benché la madre avesse tentato di proibirglielo, si era levata scarpe e calze. Bassani

Беше си събула обувките и чорапите **въпреки забраната на майка си**.

В превода на български отстъпителното изречение е преведено с обстоятелствено пояснение за отстъпване, като се получава номинализация на отстъпителното изречение от оригинала. Това преводаческо решение е сполучливо и поставя логически акцент именно на отстъпителното номинализирано изречение,

въпреки позицията му след главното изречение. Друг аргумент в полза на преводаческото решение може да е чисто структурно-формален. Евентуална употреба на минало предварително време и в отстъпителното изречение може да доведе до утежняване на изказа:

Срв:

Беше си събула обувките и чорапите, въпреки че майката се беше опитала да ѝ го забрани. Работен вариант.

При този пример става дума за изразяване на типичната предходност чрез минало предварително време на конюнктива- действието в главното изречение се случва след това в подчиненото отстъпително. Противоречието тук се основава на забраната на майката и физическото ѝ нарушаване от страна на детето. Освен чрез съюза **benché**, то е изразено и от глагола **proibire**, който поради специфичната си семантика, а и според употребата си в интересуващата ни конструкция (да не разрешава някакво действие, но въпреки това в главното изречение да стане обратното на очакваното), както вече отбелязахме, може да приеме отстъпителен характер. Глаголът **proibire** поради същността си може да участва в сложно съчинено изречение за противопоставяне, което да се тълкува и като отстъпително:

Срв: Benché la madre avesse tentato di proibirglielo, si era levata scarpe e calze.

*La madre aveva tentato di proibirglielo, ma lei si era levata scarpe e calze.

Подчинен глагол в congiuntivo trapassato - главен глагол в imperfetto indicativo:

(27)

La seconda cosa era che, **malgrado avesse frequentato** in Svizzera e in Inghilterra collegi esclusivi, restava sostanzialmente di un'ignoranza sbalorditiva. A.Camilleri

Второто нещо беше, че, **макар и да беше посещавала** изключителни колежи в Швейцария и в Англия, тя си оставаше смайващо невежа.

Подчинен глагол в trapassato prossimo - главен глагол в imperfetto indicativo

Пример 28, преведен със съюза **дори да**, придобива хипотетично-отстъпителен характер. В полза на твърдението за смесения характер на този съюз стои фактът, че след **se anche** не е употребен конюнктив, а минало предварително време на индикатив, което

е типичното наклонение за същински отстъпителни изречения /въведени от същия съюз, но с разменени съставни елементи – **anche se**:

(28)

Se anche il diavolo lo aveva tentato nei suoi giovani anni, questa era ormai una cosa antica e dimenticata. C.Levi

Срв:

Дори дяволът да го е изкусил в младите му години, това беше вече стара забравена история.

* **Дори дяволът да го беше изкусил** в младите му години, това беше вече стара забравена история.

За началната позиция на условната съюзна съставка **se** в сложния съюз **se anche** в комбинация с индикатив, водеща до хипотетичен оттенък, говори и Дария Карапеткова (Карапеткова, 2008) в изследването си, посветено на различията и значенията на съюзите **anche se** и **se anche**.

Хипотетичния оттенък на **anche se** прави възможен и друг вариант на български с **дори ако**, на който би могъл да съответства италиански вариант с по-изразена хипотетична модалност в **congiuntivo trapassato**:

Срв:

Дори ако дяволът го е изкусил в младите му години, това беше вече стара забравена история.

* **Дори ако дяволът го беше изкусил** в младите му години, това беше вече стара забравена история.

Se anche il diavolo lo avesse tentato nei suoi giovani anni, questa era ormai una cosa antica e dimenticata. C.Levi

Присъствието на минало неопределено време в българския публикуван превод /**Дори ако дяволът го е изкусил**/ е допълнителен довод в полза на условно-отстъпителния характер на подчиненото изречение: освен че отслабва темпоралната локализация на събитието, това глаголно време изразява и допускане на някакво събитие. При евентуалната подмяна в превода на български на минало неопределено с минало предварително, както е и в оригинала, действието от подчиненото изречение би било представено като реален факт в миналото, а не като предположение за такъв.

Следходност в миналото

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto-главен глагол в condizionale composto с модално значение на иреалност

Някои глаголи проявяват по-особена семантика, вписваща се отлично в контекста на отстъпителната конструкция, както в следната комбинация от времена:

(29)

..d'altra parte egli voleva bene al ragazzo e **benché disapprovasse** quel matrimonio dal fondo del proprio cuore, non avrebbe mai detto una parola che avesse potuto...offuscarne la scorrevolezza. G.Lampedusa

От друга страна той обичаше Танкреди и **макар че не одобряваше** брака от дълбочината на сърцето си, никога не би казал дума, която...да помрачи гладкия ход на нещата.

Тук *condizionale composto* има модално значение, но отнесено към миналото и изразява възможност в миналото. В българския превод това е отразено чрез условно наклонение. По дефиниция условно наклонение показва „иреално действие или състояние, което говорещият смята, че е възможно да се реализира в определен момент или интервал, най-често бъдещ, по-рядко минал или сегашен, означен в самото изречение или в контекста.“ (Ницолова, 2008, стр.397) Следователно българският преводен вариант следва оригинала заради нюанса на „възможност“ на действието в главното изречение.

Евентуална употреба на бъдеще време в миналото, изразяващо иреална модалност може да представи действието като неосъществено:

Срв:

От друга страна той обичаше Танкреди и **макар че не одобряваше** брака от дълбочината на сърцето си, **никога нямаше да каже** дума, която...да помрачи гладкия ход на нещата.

Относно подчинения глагол **disapprovare – не одобрявам** - той също може да се нарече стативен, доколкото не изразява действие, а душевно състояние, подсилено от минало несвършено време и в двата езика, но особеното тук е семантиката му. По значение този глагол може да се нарече „отстъпителен“, подобно на глагола **proibire** от предходния пример, защото по смисъла си съдържа принципна пречка за осъществяването на действието в главното изречение. „Не одобрявам нещо“ означава да попреча на нещо, на някакво действие. Следователно глаголът **не одобрявам** може да се впише отлично в контекста на отстъпителната конструкция, доколкото изразява пречка за извършването на дадено действие, но независимо от това, действието става факт в главното изречение. Нещо повече: както е известно, отстъпителните изречения влизат в по-широката група на сложните съчинени противоположни изречения. Следвайки тази

логика, всички отстъпителни изречения могат да се превърнат в противопоставителни и обратно. Следователно глаголят **disapprovare** поради същността си може да участва в сложно съчинено изречение за противопоставяне, което да се тълкува и като отстъпително:

Срв:

...**benché disapprovasse** quel matrimonio dal fondo del proprio cuore, non avrebbe mai detto una parola che avesse potuto...offuscarne la scorrevolezza.

***Disapprovava** quel matrimonio dal fondo del proprio cuore, **ma** non avrebbe mai detto una parola che avesse potuto...offuscarne la scorrevolezza.

...и **макар че не одобряваше** брака от дълбочината на сърцето си, никога не би казал дума, която...да помрачи гладкия ход на нещата.

***....не одобряваше** брака от дълбочината на сърцето си, **но никога не би казал дума**, която...да помрачи гладкия ход на нещата.

(30)

Пример 30 отразява противоречие между „закономерността” на природните закони /пролетните нощи са с еднаква продължителност както пролетните дни/ и очакваната безкрайност на идващата нощ:

.**Benché fosse** già primavera, la notte sarebbe stata lunga, uno spazio di tempo pressoché illimitato...Buzzati

Макар и да беше вече пролет, нощта обещавахе да бъде дълга, почти безкраен промеждутък от време...

Противоречието е проектирано от настроението на говорещия/автора, който използва хипербола при описването на нощта. Неочакваното следствие в оригинала е предадено чрез сложната форма на кондиционала в службата му на бъдеще време в миналото. Преводът на български вместо бъдеще време в миналото, използва глагола **обещавам** в минало несвършено време, проектиран в бъдещето, като по този начин създава познатия ни синтактичен синхрон.

2.6.3. Главно-подчинено отстъпително изречение. Въпросът за темо-ремните отношения

Италианската академична граматика GGIC изтъква като особеност на подчинените отстъпителни изречения това че „тяхната истинност се предполага като

факт, че не подлежат на въпрос и не могат да образуват ремата или същинската цел на общуването“ (GGIC, 2001, II, p.481, превод мой), както при подчинените допълнителни изречения :

So che Mario è partito. So che cosa? Che Mario è partito.

Знам, че Марио замина/е заминал. Знам какво? Че Марио е заминал.

При отстъпителното изречение **Sebbene fosse stanco, Mario continuava a lavorare. Въпреки че беше уморен, Марио продължаваше да работи.**

- е невъзможно да зададем въпроса „какво”, но също така и въпроса „защо” , отнасящи се до неговото съдържание:

*Perché Mario continuava a lavorare?

Причината за това е принадлежността на отстъпителните изречения към група подчинени изречения, класифицирани според семантичния признак на изразяване на причинно-следствената връзка, която при този вид изречения е нарушена. При такава нарушена логическа връзка задаването на въпроси за причина и време е невъзможно. Единственият граматично правилен въпрос тук би бил:

Nonostante che cosa Mario continua a lavorare?

Въпреки какво Марио продължаваше да работи?

Но тогава отговорът би бил: „въпреки умората”, а при този отговор нямаме сложно съставно с подчинено отстъпително изречение, а просто разширено:

Въпреки умората Марио продължаваше да работи.

Сложното съставно с подчинено отстъпително изречение, освен синтактично отношение на подчинение спрямо главното, предполага и отстъпителна подчинителна връзка, която да го въведе.

Според Италианската граматика тема и рема почиват съответно на разделението „дадено“ – „ново“, където даденото означава „онова, което се предполага за присъстващо в съзнанието на слушателя в момента на изказа“, а „ново“ означава „онова, което не се предполага за присъстващо в съзнанието на слушателя в момента на изказа.“ (GGIC, 2001, I, p.50, превод мой)

Подобно разделение между тема („нещо известно“) и рема („нещо неизвестно на слушателя“) предлагат авторите Дардано и Трифоне (Dardano, Trifone, 1990).

Границата обаче между тема и рема може да се променя според комуникативната ситуация.

В ГСБКЕ се посочва, че тази част от изречението, която носи позната, известна информация, се нарича основа или тема. Частта от изречението, която носи нова, неизвестна информация, се нарича ядро или рема на изречението. Тъй като целта на речевото общуване е предаването на нова информация, ремата се смята за основна смислова част в изречението. Според академичната граматика: „Двучленната комуникативна структура на съобщителното, стилистично неутралното изречение се отразява словоредно по следния начин: на първо място стои темата, а на второ място се разполага ремата. С една дума в този ред се отразява известният принцип на познанието – откриване на новото въз основа на познатото, вече придобито знание.“ (ГСБКЕ, 1983, стр.280)

При отстъпителната конструкция в линията отстъпително-главно изречение се наблюдава някакъв даден факт, действие, и неговото неочаквано следствие. Тази „прекъсната” логика на нещата отразява и отношението между тема и рема. Това означава, че типичната отстъпителна конструкция би трябвало да има следната последователност:

1. Отстъпително изречение – носител на нещо известно (тема)
2. Главно изречение – носител на нещо ново, неочаквано (рема)

В случаите, когато последователността е от типа:

- 1.Главно изречение. 2. Отстъпително изречение,

това не означава непременно избледняване на отстъпителното отношение, а изместване на логическото ударение, доминиране по някаква причина на твърдението в главното изречение пред това в подчиненото.

Вече споменах за Гюла Херцег, който по-горе говореше за позицията на отстъпителното спрямо главното изречение. Той изказва тезата, че ако отстъпителното се намира след главното изречение, е възможно да се получи известно отслабване на отстъпителното отношение или един вид пояснение след твърдението в главното изречение.(Herceg, p.1977). В хода на анализа ще опитам да покажа дали такова

отслабване се забелязва и дали в примерите с главно-подчинено изречение позицията на отстъпителното изречение влияе на интензитета на отстъпителното отношение.

Едновременност между главен и подчинен глагол

Главен глагол в *presente indicativo* и подчинен глагол в *presente indicativo*

В някои отстъпителни изречения се предпочита обобщено сегашно време, изразяващо „общоприети факти“:

(31)

Chi insegna all'Università disprezza il maestrucolo delle scuole parrocchiali, **anche se non lo dimostra...**G. Lampedusa.

Който преподава в университета, презира дребния даскал от енорийските училища, **макар да не издава това...**

(32)

Главен глагол във *futuro semplice* и подчинен глагол в *presente indicativo*

Cercherò di dirne cosa avevo capito, **anche se non son sicuro** di dire bene queste cose. U.Eco

Ще се опитам да разкажа какво бях разбрал, **макар и да не съм уверен**, че ще го обясня правилно.

Главен глагол в *presente indicativo* и подчинен глагол в *passato prossimo*

(33)

“...tra di noi c'è un contratto, **anche se non l'abbiamo scritto.**” A.Moravia

...-Между нас има договор, **макар да не сме го подписали.**

Българският превод на отстъпителното изречение предлага минало неопределено време, като изразеното от това глаголно време действие се приема като статичен резултат от процес, осъществен преди момента на говоренето. Противоречието се състои между наличието на някакъв договор, който обаче не съществува в писмения си вид, както обикновено би трябвало да бъде. Вместо за фактическо действие, тук можем да говорим за резултат от неподписването на договора.

Главен глагол в *trapassato prossimo* и подчинен глагол в *imperfetto indicativo*

(34)

Si sentiva di buonumore, sostiene, e gli era venuta voglia di entrare in quelle vasche, **anche se sulla spiaggia faceva fresco** e forse la temperatura dell'acqua non era l'ideale per un bagno. A.Tabucchi

Твърди, че бил в добро настроение и му се прищяло да влезе в басейните, **главно защото на плажа още било хладновато** и температурата на водата надали ставала за ранно къпане.

Trapassato prossimo в главното изречение в следващия пример не изразява предходност, времето е с чисто разказвателна функция. А употребата на това време като типично за предходността спрямо минал глагол зависи от главния **si sentiva**. Известно отслабване на отстъпителното отношение има в българския превод, където **anche se** е спорно преведен с каузалния съюз **защото**. Преизказните форми в българския превод показват несвидетелска информация, като се има предвид контекста на примера – авторът предава думите на говорещото лице, даващо показания. Защо преводачът е предпочел каузален вместо отстъпителен съюз в този пример? По-широкият контекст на примера показва два каменни външни басейна, издълбани в скалите на брега. Водата в тях е студена. Желанието на Перейра не се влияе от ниската температура на водата. Преведено с каузалния съюз **защото**, изречението има неясен смисъл:

* Перейра има желание да се изкъпе в басейна /на плажа/, защото на плажа е студено, както е студена и водата в басейна.

Вариант с каузален съюз би бил удачен, ако басейните се намираха вътре в санаториума, с топла вода, различаваща се от студената вода на океана поради хладното време. Тогава би имало смисъл Перейра да предпочете да се изкъпе в топлите вътрешни басейни.

Смятам, че ако заменим каузалния съюз **защото** с отстъпителния **макар че** ще се доближим до отстъпителния смисъл на изречението от оригинала.

Срв:

Твърди, че бил в добро настроение и му се прищяло да влезе в басейните, **макар че на плажа още било хладновато** и температурата на водата надали ставала за ранно къпане.

Както и при конфигурацията подчинено-главно изречение, и тук благодарение на имперфекта се наблюдава сливане на двете действия в една повествователна линия.. В отстъпителното изречение глаголите отново са предимно стативни, изразяващи някакво продължително душевно състояние:

Главен глагол в imperfetto indicativo - подчинен глагол в congiuntivo imperfetto

(35)

Era una mentitrice ostinata **benché, in verità, non conoscesse** l'arte di mentire. I.Svevo

Беше отчаяна лъжкиня, **макар и всъщност да не умееше да лъже.**

(36)

..e le magre dita del colonnello, asciugate dagli anni, si ostinavano a ripulire...i vetri degli occhiali, **sebbene non ce ne fosse bisogno.** D. Buzzati

...и тънките пръсти на полковника, изсушени от годините, упорстваха да почистват ...стъклата на очилата, **макар и да нямаше нужда от това.**

Глаголът от пример 37 **ispirare - всявам, вдъхвам** е глагол с непряко допълнение-участник в действието и тематичен подлог /съвпадащ с психологическия подлог или това, за което се говори/.

(37)

A furia di udirlo discorrere di queste stramberie, come il marchese soleva chiamarle, si sentiva attratto da esse, **nonostante che da qualche tempo in qua gli ispirassero** una gran paura del misterioso ignoto, a dispetto del suo scetticismo e delle sue credenze religiose. L. Capuana

Но нали го слушаше да говори непрестанно за тия чудатости – както ги наричаше той , - маркизът изпитваше към тях някакво особено влечение, **въпреки че от известно време насам те всяваха** голям страх от тайнствената неизвестност, напук на неговия скептицизъм и на вярата му в Бога.

Същността на отстъпителната конструкция, в която участва този глагол, ще стане по-ясна чрез разместване в сложното изречение:

Срв:

(il marchese)si sentiva attratto da esse (le stramberie), nonostante che da qualche tempo in qua gli ispirassero una gran paura = queste stramberie ispiravano una gran paura al marchese, e ciò nonostante lui si sentiva attratto da esse.

Маркизът изпитваше някакво особено влечение (към тези чудатости), въпреки че от известно време насам те всяваха голям страх.

Предходност на подчинения спрямо главния глагол

Главен глагол в imperfetto indicativo-подчинен глагол в congiuntivo trapassato

(38)

La vita gli appariva inesauribile, ostinata illusione, **benché la giovinezza fosse già cominciata a sfiorire.**

D.Buzzati

Животът му се струваше неизчерпаем, **макар и младостта да беше вече започнала да прецъфтява.**

(39)

Evidentemente il frate francese non era padre Elia **sebbene mi avesse ascoltato** nel confessionale contrassegnato con quel nome. A.Moravia

Очевидно френският свещеник не се казваше отец Елиа, **макар да бе ме изслушал** в изповедалнята, където бе изписано същото име.

Ако пример 39 се разгледа извън контекста, предходността на *trapassato prossimo* в подчиненото изречение спрямо стативния главен глагол би могла да се тълкува в две възможни посоки:

Героинята си дава сметка за различната самоличност на свещеника много по-късно, след като е минало време от нейната изповед.

Героинята си дава сметка за различната самоличност на свещеника почти веднага, след като е излязла от църквата.

Коя посока на разсъждение би била правилната по отношение на отстъпителната конструкция и присъщото ѝ логическо противоречие? В този случай и двете са възможни, тъй като не променят линията на очакване и излъган резултат, но най-вече не променят отношението „предходност“.

Пример 40 представя глагола **stroncare**, който може да се нарече „агресивен” – изразяващ разрушително действие:

(40)

Sulla porta solidissima ma sfondata un Gattopardo di pietra danzava **benché una sassata gli avesse stroncato** proprio le gambe. G. Lampedusa

Над масивната, но издънена врата, танцуваше един гепард от камък, **въпреки че камък бе строшил краката му.**

Характерното за отстъпителното отношение противоречие е между „статичното” действие от главното изречение – изображението на танцуващата каменна фигура и „разрушаващото” действие, изразено от глагола **stroncare**, преведен на български със „**строшавам**”. Очевидна е нарушената логика между събитията от

главното и подчиненото изречения: недостатъчното условие: строшеният от камък крак на фигурата и обратното му следствие-резултат: оцелялата от удара с камък и „продължаваща” танца си каменна фигура.

Главен глагол в *passato remoto* - подчинен глагол в *congiuntivo trapassato*

(41)

Una piccola striscia nera avanzava dal nord attraverso la landa disabitata e parve assurdo prodigio, **benché già nella notte qualche presentimento fosse andato girando** per la Fortezza. D.Buzzati

Малка черна ивица се приближаваше от север през безлюдната равнина и изглеждаше като абсурдно чудо, **макар още през нощта из Крепостта да витаеше известно предчувствие.**

Ако съществува логическо противоречие, то може да се търси не на „физическо” ниво - между две действия или състояния, а на по-дълбоко ниво - противоречието е от психологически характер, то дори няма общо с евентуалната гледна точка на говорещия. Контрастът между съдържанието на главно и подчинено отстъпително изречение тук се състои в това, че новостта и неочакваността на чудото може да се обезсмисли от предчувствията от изминалата нощ, които са подчертани в оригинала с конструкцията **congiuntivo trapassato + gerundio**. Тази конструкция тук, въпреки че вече архаична, изразява предходност заради *congiuntivo trapassato*, но и продължителност, действие в развитие заради *gerundio*.

Главен глагол в *trapassato prossimo* - подчинен глагол в *congiuntivo trapassato*

(42)

E come si poteva non credere in un uomo del Nord che si era fatto tutto da solo e che era diventato il più ricco d'Italia **nonostante i giudici comunisti avessero fatto di tutto** per mettergli i bastoni tra le ruote? N. Ammaniti
И как можеше да не се вярва на човек от Севера, който беше постигнал всичко сам и беше станал най-богатия човек в Италия, **макар че съдиите комунисти бяха направили всичко възможно**, за да му попречат?

В пример 42 сложно съставното има три съподчинени изречения – определително, отстъпително и финално. Особеното тук е съчетаемостта на глаголния израз от отстъпителното изречение с глагола от финалното изречение, с цел постигане цялостна завършеност на попречващото действие:

Правя всичко възможно →попречвам ≠ постигам всичко сам→ставам най-богатия човек в Италия

В този сложен период двете подчинени изречения с употребено минало предварително време са поставени непосредствено след главното /определителното с две поредни действия - постигам всичко сам и ставам богат - и зависещото от него отстъпително/. И така: имаме три действия от две отстъпителни изречения , спрегнати в линията на минало предварително време:

3. Правя всичко възможно→ попречвам 1. Постигам всичко. 2. Ставам богат.

Както се вижда, тази поредица от действия се намира в интересно темпорално отношение спрямо действието в отстъпителното изречение – възпрепятстването на човека от Севера да стане богат от страна на съдиите комунисти е станало преди неговия възход. Именно в това се състои противоречието:

човекът от Севера постига всичко сам и става богат /определително изречение, главно за отстъпителното/

въпреки че му е било пречено да стане такъв /отстъпително и финално изречение/.

Следходност на главния спрямо подчинения глагол

Главен глагол в *condizionale composto* (във функцията на бъдеще време в миналото) - подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto*

Пример 43 показва *condizionale composto* в главния глагол от отстъпителната конструкция в службата си на бъдеще време в миналото и превод на български с условно наклонение с акцент върху потенциалността:

(43)

Mi rispose di sì e che me l'avrebbe venduta anche per poco, **benché valesse molto**. L.Pirandello

Той отговори утвърдително, каза, че би го продал евтино, **макар да струвало много**.

2.6.4. Асиметрична структура на отстъпителната конструкция

Под „асиметрична” структура на отстъпителната конструкция имам предвид два случая, при които не се наблюдава традиционното разположение отстъпително-главно или главно-отстъпително изречение.

Едновременност между подчинен и главен глагол

Подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto* - главен глагол в *passato remoto*

В тези случаи отстъпителната конструкция е включена в едно сложно съставно с повече подчинени едно на друго изречения. Видно е, че тази асиметричност в отстъпителната конструкция влияе отслабващо на отстъпителното отношение, както в:

(44)

Mangiando, **sebbene Astarita mi stringesse tuttora**, mi passò il malumore. A. Moravia

Докато се хранех, **макар че Астарита продължаваше да ме притиска**, лошото ми настроение мина.

В пример 44 отстъпителното изречение не е единственото подчинено изречение, фокусът не стои върху него. Отстъпителното изречение следва първото подчинено имплицитно за време, изразено от деепричастие. Отстъпителното не се намира в центъра на отстъпителната конструкция. Функцията му е по-скоро не уточняваща, а допълваща авторовата мисъл. Но така разположено, отстъпителното изречение отнема и от силата на първото подчинено изречение за време и по този начин и двете подчинени изречения, които принципно функционират като обстоятелствени пояснения, изразяват по-скоро някакъв уточняващ признак към действието на главното изречение, вместо да тежат със собствена сила в цялостната конструкция на сложното съставното изречение с подчинено за време или отстъпване. Следователно смисловото съдържание на двете отделни подчинени изречения /времето, в което се случва действието и недостатъчното препятствие/ се е „сляло” в едно по-голямо подчинено изречение с хибриден темпорално-отстъпителен характер.

Предходност на подчинения спрямо главния глагол

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* - главен глагол в *imperfetto*

В следващия пример разкъсването на главното изречение от оригинала има стилистична функция: в началото му, с цел акцентиране върху предстоящото

задължение, се поставя определен елемент: пряко допълнение (la tesi – дипломната работа):

(45)

La tesi, in realtà, **sebbene l'avessi finita**, mi restava ancora da ricopiarla. G.Bassani

В действителност, **въпреки че бях завършил дипломната си работа**, ми оставаше още да я препиша.

Между оригинала и превода обаче се забелязва разлика от гледна точка на подредбата на отстъпителната конструкция, а оттам и на логическото ударение: докато в оригинала отстъпителното изречение сякаш стои като допълнение към авторовата мисъл заради разпокъсаността на главното и споменатата начална позиция на прякото допълнение, в превода отстъпителната конструкция е „цяла“ именно заради присъствието на прякото допълнение след отстъпителното изречение. Не може да се говори за чисто логическо нарушение между смисъла на отстъпителното и главното изречение /завършването на дипломната работа предполага и преписването ѝ/, но все пак имаме каузално отношение с неочакваните последствия, които осуетяват различните причини, за които говори Мадзолени с термина *causa frustrata* – осуетено действие в глава „История на проблема“

2.6.5. Същински отстъпителни изречения с конструкцията *per* + прилагателно + конюнктив на глагола *essere*

Разновидност на същинските отстъпителни изречения са тези, построени с ***per* + прилагателно + *che* + глагол в *congiuntivo*.**

Херцег придава на този подвид отстъпителни изречения по-особен семантичен облик. По този повод той пише: „*per* + прилагателно + *che* + глаголно сказуемо се появява, когато пишещият или говорещият иска да изтъкне значителното противопоставяне, което съществува между отстъпителното и главното изречение. Подобно съюзите ***per quanto*** и ***quantunque***, и тук и може би най-вече тук се наблюдава една обикновено нелека емоционалност.” (Herczeg, 1977, p.205, превод мой)

Херцег различава отстъпителните изречения с ***per* + прилагателно + *che*** от условните отстъпителни изречения именно по „интензивността на съдържанието на подчиненото изречение, което по този начин придобива леко емоционална краска.”

На български изречения от този тип се превеждат като обобщителните отстъпителни изречения с интензификатора **колкото и да**. Изреченията от този тип в корпуса са със силно ограничен брой, поради което не считам този конкретен вид отстъпителни изречения за релевантен от гледна точка на изводи за употреба на времената в съпоставителен план.

Конструкцията **per+прилагателно + che + конюнктив** на глагола *essere* е спомената и от Текавич (Tekavčić, 1972) като трансформация на съюза **per quanto**. Получава се еквивалентна на съюза, но прекъсната конструкция, чиито съставни части са разместени в следния ред: **per quanto sia ricco=per ricco che sia**. Сериани (Serianni, 1988) придава на този вид конструкция отстъпително значение с нюанс на абсолютна превъзходна степен:

(46)

Giacché non esiste situazione, **per triste e noiosa che sia**, ...la quale non offra in fondo qualche compenso, e spesso sostanzioso.” G.Bassani

Няма положение, **колкото и тъжно и скучно да е то**, което в края на краищата да не предлага нещо в замяна и често нещо много съдържателно.

Нюансът на абсолютна превъзходна степен, за която говори Сериани, може да предизвика следната трансформация на отстъпителни изречения от този тип:

Anche la situazione più noiosa e triste può offrire in fondo qualche compenso, e spesso sostanzioso.

И най-тъжното и скучно положение...може да предложи нещо в замяна и често много съдържателно.

При тази трансформация се получава просто изречение, като поне на пръв поглед се изгубва отстъпителният смисъл, тъй като липсват морфологичните средства за изразяването му. Въпреки това, ако се абстрахираме от морфологичния облик на това изречение, ще видим, че то съдържа две противоположни твърдения с т.нар. „прекъсната логика” : **тъжно и скучно положение → нещо много съдържателно като резултат.**

Преводът на пример 47, в който се наблюдава гореспоменатата конструкция, не дава яснота в отстъпителната конструкция, фактически липсва главен глагол, който да се противопостави на твърдението от подчиненото отстъпително изречение:

(47)

E scuoteva il capo, con l'aria di chi, volendo, potrebbe anche capire, però non vuole, non gli va: le sottigliezze, le complicazioni, le distinzioni infinitesimali, **per interessanti e divertenti che siano**, a un dato punto basta, anche loro debbono terminare. G.Bassani

И клатеше глава, като да покаже, че при добро желание човек може да разбере, но невинаги, тънкостите, усложненията, безкрайно малките различия, **колкото и интересни и забавни да са в даден момент** – стига и те да имат някаква граница.

Моето предложение е:

И клатеше глава, като да покаже, че при добро желание човек може да разбере, но не иска, няма желание: тънкостите, усложненията, безкрайно малките различия, **колкото и интересни и забавни да са, в даден момент трябва да приключат, да имат някаква граница.**

Пример 48 е взет от „Тайнственият пламък на кралица Лоана” и е ценен не само с анафоричното повторение на звукове. Смисълът на отстъпителната конструкция в този пример е отвъд обективните ни познания за света и нещата. Тук не става дума за реални събития или усещания и ако изобщо може да се говори за някакъв вид противоречие, то не е „видимо”, а плод на обстоятелствата, в които се намира героят: в кома, но с работещо подсъзнание, оставено да се „рее” в преживяното през съзнателния му живот.

(48)

Per infernale che sia l'inferno, saprei vedere da distanze siderali quello che sono stato. U.Eco

Колкото и да е адски адът, щях да мога да видя от звездно разстояние това, което съм бил.

Ако според общоприетите познания се приеме, че /ако и да съществува понятието ад в теологическия му смисъл/ в ада човек не е жив, означава, че няма как той да може да наблюдава себе си откъдето и да било. В примера на Еко противоречието почива на тази предпоставка: макар и намиращ се в ада, героят е в състояние да наблюдава себе си и това, което е бил той през съзнателния си живот.

2.6. Условно-отстъпителни изречения

Преобладаващата подчинителната връзка при този втори вид отстъпителни изречения в корпуса без съмнение е **anche se**. Други възможни подчинителни връзки са **pure se, seppure, neanche se, neppure se**, но поради незначителния си брой те не намериха място в корпуса.

И в двата езика употребата на времената зависи от връзката на условието със сегашен или минал ориентационен момент.

При условно-отстъпителните изречения съдържанието на отстъпителното изречение е предполагаемо, съответно и действието или ситуацията от главното се случват въпреки наличието на въображаемо хипотетично препятствие. Недостатъчното условие, или препятствието в подчиненото изречение, може да бъде нереално (но не изцяло невъзможно) и в този случай в италиански в подчиненото изречение се използва минало несвършено време на конюнктив /*congiuntivo imperfetto*/, на който в български съответства минало несвършено време на индикатив. При положение че недостатъчното условие не е изцяло невъзможно, обратният му резултат в главното изречение също е въображаем с някаква степен на вероятност. В италиански този резултат се придава чрез простата форма на кондиционал /*condizionale semplice*/, а в български – с условно наклонение. При употреба на минало предварително време на конюнктив /*congiuntivo trapassato*/ в италианските отстъпителни изречения хипотезата или недостатъчното условие са изцяло нереални, неосъществили се. Българската съответна форма в подчиненото отстъпително изречение е минало предварително време на индикатив. Неосъщественият резултат в главното изречение за италиански се предава чрез сложната форма на кондиционала /*condizionale composto*/, а за български – чрез бъдеще време в миналото. Както се вижда, в италиански съгласуването на този вид изречения съответства на това в условните изречения – в подчиненото отстъпително-условно изречение се употребява *congiuntivo imperfetto* или *congiuntivo trapassato*, а в главното – *condizionale semplice* о *composto*. Подобна е ситуацията и за български: в случай на нереално недостатъчно условие отношението между глаголните времена в главното и в подчиненото изречение в български език съответства на това в условните нереални изречения с вече споменатата схема на употреба на времената.

Въпреки че съгласуването в този вид отстъпителни изречения е строго определено за италиански и български и следва споменатата схема, в корпуса ще покажа случаи на нееднаквост в употребата на глаголните времена между оригиналния и преводния текст. Това ще се види в следните примери, разделени според вида на препятствието, въображаемо или нереално, съответно с *congiuntivo imperfetto* и с

congiuntivo trapassato в подчиненото изречение. Въображаемото препятствие е свързано със сегашен ориентационен момент, а нереалното препятствие – с минал ориентационен момент.

2.7.1. Въображаемо препятствие

Още от изложените по-долу примери (49-53) преводът им на български показва отклонения от нормата и известна колебливост на глаголните времена в тяхната употреба. Употребените времена в отстъпителните конструкции и в двата езика показват нюанс в спепента на вероятност действието да се извърши:

Повод за такава вероятност дават глаголните форми от примери 49 и 50 в оригиналния и преводния текст. В италианския текст използваните глаголни времена congiuntivo imperfetto и condizionale semplice съответват на нереалния условен период, свързан с момента на говоренето. При този вид условни периоди условието и неговото следствие са въображаеми, тоест не напълно невъзможни:

Едновременност между подчинен и главен глагол:

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto - главен глагол в condizionale semplice

(49)

“Ma non è vero”, risposi con esasperazione, “non sei affatto una spia...**e se anche tu lo fossi**, potresti essere felice lo stesso...” A. Moravia

Не е вярно! – рязко се възпротивих. – Изобщо не си предател. **И да си**, пак можеш да бъдеш много щастлив.

В българския превод вместо очакваните минало несвършено време и условно наклонение виждаме сегашно и бъдеще време, които спомагат още повече действието да се приеме като възможно. Това несъответствие в употребата на времената между оригиналния и преводния текст води до смяна на гледната точка за осъществимост на действието и така то се превръща в реално-въображаемо с по-висока степен на вероятност за осъществяване на действието. Това може да се види, ако в превода сменим времената на отстъпителното изречение и така то би изразявало нереално недостатъчно условие в момента на говорене:

Срв:

Не е вярно! – рязко се възпротивих. – Изобщо не си предател. **И да беше, пак би могъл да бъдеш** много щастлив.

(50)

E poi, anche se adesso provassi a ripeterti tutto il bene che ho sempre pensato dei tuoi famosi occhi glauchi, ...quale risultato otterrei? G.Bassani

...а освен това даже и сега да се опитам да ти повтора всички хубави неща, които винаги съм си мислела за твоите прословути синьозеленикави очи, **какво ще постигна?**

Срв:

... а освен това даже и сега да се опитам да ти повтора всички хубави неща, които винаги съм си мислела за твоите прословути синьозеленикави очи, **какво бих постигнал?**

(51)

В пример 51 отново се среща съюза **se anche** с начална позиция на условния **se**, който придава условен нюанс на отстъпителната конструкция, напомняща нереален условен период, свързан с момента на говоренето:

Credo che **se anche tutte queste case sul Corso si mettessero a ballare**, io non le guarderei neppure. I. Svevo
Струва ми се , **че дори ако всички къщи по Корсо започнат да се люлеят**, няма да ги погледна.

Глаголните времена в оригинала и превода би трябвало да изразяват иреално отстъпване или недостатъчно условие, свързано с момента на говоренето. Фактически условието в подчиненото изречение (персонифицирането на къщите) не е въображаемо, а по-скоро нереално и абсурдно, следствието му по презумпция също е невъзможно. Причината за употребата на времена, свързани с момента на говоренето, се намира в сегашно време на главния глагол и в разсъжденията на героя в настоящето.

В превода на пример 52 бъдеще време в миналото не дава информация дали действието в главното изречение ще се осъществи. То изразява някаква хипотетичност, зависима от недостатъчното условие от отстъпителното изречение:

(52)

Cerco in quelle foto il volto del signor Ferrara, che sapeva giocare a biglie, **ma anche se ci fosse**, non lo riconoscerei più. U. Eco

Търся сред снимките лицето на господин Ферара, който знаеше да играе на топчета, **но дори и да беше там**, нямаше да го позная.

Някои случаи показват сложна синтактична конструкция, в чието начало условно-отстъпително изречение представлява някакъв вид допускане на някакъв факт, изразен в нереалния условен период:

(53)

“**Ma anche se fosse** come dici, tu credi che se facessero veramente una strada per portare le artiglierie dal Nord lascerebbero la Fortezza sguarnita?” D. Buzzati

„Дори и да **е**, както казваш, мислиш ли, че ако ония наистина правеха път, за да докарат артилерията от север, тук щяха да оставят Крепостта оголена?”

В действителност фокусът на пример 53 е условният период, а не условно-отстъпителното изречение в началото на цялата конструкция. Чрез „преместване” на условно-отстъпителното изречение на мястото на подчиненото изречение от нереалния условен период може да се получи следната условно-отстъпителна конструкция:

Срв:

Ma anche se facessero veramente una strada per portare le artiglierie dal Nord, credi che lascerebbero la Fortezza sguarnita?”

Ma anche se facessero veramente una strada per portare le artiglierie dal Nord, lascerebbero la Fortezza sguarnita?”

Дори и ако ония наистина правеха път, за да докарат артилерията от север, мислиш ли, че тук щяха да оставят Крепостта оголена?”

Дори и ако ония наистина правеха път, за да докарат артилерията от север, щяха ли да оставят Крепостта оголена?”

Новополучената отстъпителна конструкция може да се тълкува по следния начин: недостатъчното условие, освен в съюза **anche se**, се крие и в наречието **veramente** – наистина, последвано от въпроса, който говорещият задава, за да покаже недоверието си към осъществяване на действието в главното изречение, а именно - направата на пътя.

„Онези” очевидно не са направили пътя и вследствие на това Крепостта е оставена оголена. Наличието на бъдеще време в миналото в българския превод показва модално значение на нереален, неосъществен резултат, въпреки въображаемото недостатъчно условие от отстъпителното изречение. Дали евентуалният преводен

вариант с условно наклонение може да измени леко гледната точка и от неосъществен резултат да прелее в слаба вероятност на осъществимост на главното изречение?

Ma anche se fosse come dici, tu credi che se facessero veramente una strada per portare le artiglierie dal Nord lascerebbero la Fortezza sguarnita?”

„Дори и да е, както казваш, мислиш ли, че ако ония наистина правеха път, за да докарат артилерията от север, биха оставили тук Крепостта оголена?”

По този въпрос ГСБКЕ, правейки разграничение между условно наклонение и бъдеще време в миналото, твърди, че условно наклонение показва действието като „възможно, но още не като решено и следователно зависещо не само от външни условия, но и от по-нататъшното решение на даденото лице.“

А форми в бъдеще време в миналото „изразяват действието с несъмнена положителност, като напълно решено и зависещо само от някои външни условия.“ (ГСБКЕ, 1983, т.2, стр.371)

И при употребата на двете форми - бъдеще време в миналото и условно наклонение, въгълът, от който може да се погледне действието в главното изречение, няма да се промени, тъй като въображаемото условие, придружено от **veramente – наистина**, показва недоверието на говорещия към осъществяване на главното действие- направата на пътя.

2.7.2. Невъзможно, неосъществено препятствие

Отклонение от съгласуването на времената се вижда още в подчинения глагол от пример 54 при българския превод, където вместо минало предварително време или минало несвършено време е употребено сегашно време:

Едновременност между подчинен и главен глагол:

Подчинен глагол в congiuntivo trapassato - главен глагол в imperfetto indicativo

(54)

Anche se fossero arrivati nemici, il fortino doveva bastare a sè stesso. D.Buzzati

Дори и да дойдат неприятели, укреплението трябваше да се справя само.

Решението на преводача да употреби сегашно време би могло да се обоснове с друг ъгъл, от който се вижда заплахата от идването на неприятеля - видима, близка.

Съответното време в оригинала - минало предварително време на конюнктива, употребено в подчиненото изречение на оригинала пък, ясно говори за нереално препятствие- идването на неприятелите звучи по-скоро като легенда, предавана от поколения военнослужещи в Крепостта. Предположението за идване на врага няма да се осъществи никога, тъй като условието е изцяло нереално. Същевременно употребеното в главното изречение на оригинала минало несвършено време на индикатива говори за реално задължение, което се подразбира от само себе си, независимо от невероятността за нападение – дали врагът ще настъпи или не, войниците са длъжни да се справят и това е заповед в сила в момента на говорене.

В българския превод на пример 55 използваните в оригинала времена за нереално условие и неосъществен обратен резултат са преведени с минало несвършено време, благодарение на което може да се говори за известна „реалност” на действието в главното изречение:

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* - главен глагол в *condizionale composto*

(55)

Anche se fossi stato sorpreso ad aggirarmi lì, nessuno avrebbe potuto farmene un carico eccessivo. G.Bassani

Никой, даже и да ме видеха, че се разхождам тук, не можеше много да ме вини.

Българският превод на пример 56 показва подобна реалност на действието. Чрез полупряка реч авторът навлиза в мислите и чувствата на героя, който чрез бъдеще време изразява намерение да се грижи за болната си сестра:

(56)

Anche se – come egli credeva – **ella fosse stata pazza**, l'avrebbe tenuta presso di sè non più come sorella ma come figlia. I.Svevo

Дори и да беше луда, както той мислеше, ще се грижи за нея не вече като за сестра, а като за дъщеря.

В пример 57 на условния период, който в подчинени изречения изисква типичните глаголни времена *congiuntivo trapassato* и *condizionale composto*, съответстват сегашно и бъдеще време. Оттам и различната гледна точка на възприемане на действията в българския превод, представяща недостатъчното условие и неговото обратно следствие като осезаемо-реални:

(57)

“...io ti dissi che dovevi cercare di dimenticare e tu mi rispondesti che **anche se tu avessi dimenticato**, la polizia non avrebbe dimenticato. A. Moravia

„...а аз ти отвърнах, че трябва да се опиташ да забравиш. Ти ми отговори, **че и да забравиш**, полицията ще помни. „

В пример 58 и условието, и неговото следствие са невъзможни в миналото:

(58)

Dubito però che, **anche se non gli avessi confessato** la mia incomprensione, egli avrebbe proseguito nel suo sforzo educativo. A. Moravia

Ала дори да не бях признала, че не възприемам, се съмнявам, че той щеше да продължи образователните си усилия.

Съюзът **anche se** може да се срещне и в по-редкия случай на инверсия, както става в пример 59. При подобни случаи на инверсия разместването на съставните части не възпрепятства запазването на основната отстъпителна функция с условен нюанс:

(59)

..il malato era ormai in agonia, e neppure un'operazione, **se anche io avessi saputo e potuto farla**, l'avrebbe più salvato. C. Levi

Дори ако можех да му направя операция, пак нямаше да го спася.

Това условие е подсилено от чисто условния съюз **ако**, който е следпоставен на **дори**, а между другата му съставна част да се намира модалният глагол **мога** в минало несвършено време. Съюзът **пак**, въвеждащ главното изречение, има подсилваща функция, чиято цел е да изрази обречеността на ситуацията в сложното съставно изречение. Интересно от структурна гледна точка е как италианското подчинено отстъпително изречение се явява като вметнато (*proposizione incidentale*). Ако вметнатото изречение (което е подчинено отстъпително) бъде премахнато, ще се получи сложно съчинено изречение със самостоятелен смисъл:

*...il malato era ormai in agonia, e neppure un'operazione l'avrebbe più salvato.

*...болният вече беше в агония и дори една операция нямаше да го спаси.

Без вметнатото подчинено отстъпително изречение обаче, смисълът на целия синтактичен ансамбъл се променя. Наличието на подчиненото отстъпително изречение му придава съвсем друг семантичен нюанс, както се видя в гореизложения анализ.

Разместване в строежа на сложното съставно изречение при превода му на български език има и в следващия пример:

(60)

Anche una persona che non avesse saputo quel che era corso tra quella donna e lui, avrebbe facilmente capito che la irritazione sorpassava il motivo apparente... L. Capuana

Дори и да не беше в течение на онова, което се беше случило между тази жена и маркиза, човек лесно можеше да разбере, че това негово раздражение не отговаряше на привидния повод...

Сложно-съставното изречение в оригинала започва със съединителния съюз **anche**, а наличието на относителното местоимение **che**, отнасящо се за съществителното **persona**, говори за подчинено определително изречение (на италиански съответствието е *subordinata relativa*). Ако липсваше **che**, този пример външно щеше да наподобява условния период, свързан с минал момент, тъй като и съгласуването на времената е типично за него:

Срв:

* Se una persona non avesse saputo quel che era corso tra quella donna e lui, avrebbe facilmente capito che la irritazione sorpassava il motivo apparente...

Употребено по този начин обаче, изречението губи смисъла си. При едно подчинено условно изречение имаме евентуално осъществяване на условие, след което се извършва очакваното негово следствие. Нормално е при неведение на някакъв факт да не го узнаем. Докато тук въпреки неведението на наблюдаващия ситуацията, лесното прозиране на истината е факт. Присъствието на **anche**, макар и без втория елемент **se**, както и преводния българския отстъпителен съюз, типичен за обобщено недостатъчно условие **дори и да**, доказва наличието на отстъпителен характер при италианския пример.

2.7. Неусловни отстъпителни изречения

Както споменах в „История на проблема“, наклонението за този вид отстъпителни изречения за италиански език е конюнктивът и неговите времена, като според Сериани е възможна и употреба на бъдеще време на индикатив. (Serianni, 1988)

При неусловните отстъпителни изречения с относителни неопределени местоимения употребата на времената в български език е типичната за реално или хипотетично-потенциално отстъпване. В корпуса - значително малък спрямо този с първите два вида отстъпителни изречения - съответно преобладават сегашно време и минало несвършено време в главното и подчиненото изречение, по-рядко минало несвършено време в подчинен глагол и главен глагол в бъдеще време в миналото. Не липсват и примери с минало предварително време в подчиненото изречение и минало свършено или минало несвършено време в главното.

Срещнах трудност в намирането на конструкция от безусловно отстъпително изречение с корелацията **sia che...sia che** - в корпуса присъства само един пример:

Едновременност между подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto* и главен глагол в *imperfetto indicativo*

(61)

Le sole persone su cui posavi gli occhi erano le guardie che venivano a portare il cibo o a vuotare il bugliolo e, **sia che tu le salutassi, sia che tu le insultassi**, non aprivano bocca con te. O.Fallaci

Единствените хора, които виждаше, бяха пазачите. Те идваха да носят храна и да изпразнят кофата и, **независимо дали ги поздравяваше или ги обиждаше**, те не обелваха дума с теб.

В отстъпителната конструкция **sia che tu le salutassi, sia che tu le insultassi, non aprivano bocca con te** - подчиненото изречение не си противоречи с главното, а то самото е съставено от два противоречащи си факта: на поздрав и обида. Привидно тези два факта нямат отношение или влияние към случващото се в главното изречение. В главното изречение не се наблюдава действие, обратно на очакваното, както е във фактически отстъпителните изречения. Все пак, резултатът в главното изречение, последица от двата противоречащи си факта в подчиненото изречение, може да се нарече ако не неочакван, то поне неутрален спрямо двете твърдения в главното изречение.

При следващите примери (62-70), които принадлежат на неусловни отстъпителни изречения с относително-неопределителни местоимения, се вижда „съчетание от множество различни събития в изречение с едно и също сказуемо и с различни вършители на действието при различни обстоятелствени пояснения. Различните възможни условия не влияят на свързаното с тях следствие, което винаги е еднакво.“ (Ницолова, 2005, стр.233) Тук именно е дисонансът, противоречието между отстъпката и обратното следствие.

Едновременност между подчинен глагол в *congiuntivo presente* и главен глагол в *presente indicativo*

В примери 62 и 63 резултатът в главното изречение не само че не се променя, още повече - представя един вид „задължителност“, неписан закон, неподлежащ на оспорване; картината трябва да се цени независимо от стойността ѝ:

(62)

Qualsiasi cosa succeda, sono obbligati a mantenerla (la segretezza), se no la guardia non può più rientrare. D. Buzzati

Каквото и да се случи, длъжни са да я спазват, (секретността) иначе караулът вече не може да се прибере.

(63)

..qualunque cosa rappresenti è un bel quadro e bisogna tenerlo da conto. G. Lampedusa

Каквото и да представлява, тя (картината) е хубав предмет и трябва да се цени.

Едновременност между подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto* и главен глагол в *indicativo imperfetto*

В примери 64-66 отстъпителното неусловно изречение е носител на споменатите множество събития или условия: неопределен брой места, ситуации, на които резултатът в главното се съпротивлява статично, неутрално: неизменното срещане на велики и фантастични хора, блъскането о решетките на героя, улавянето на тревожни сигнали:

(64)

Ovunque andasse e in qualunque situazione si trovasse, le sembrava di incontrare per miracolo persone che senza la minima esitazione definiva “grandi” o “fantastiche” e “stupende”. A. De Carlo

Където и да отидеше и в каквато и ситуация да се озовеше, ѝ се струваше че среща като по чудо хора, които без най-малкото съмнение определяше като „велики“, „фантастични“, „чудесни“.

(65)

..ero insofferente come un gatto in gabbia, **da qualunque parte mi girassi** sbattevo contro le sbarre. A. De Carlo
Бях изгубил търпение, като котка в клетка, **на която и страна да се обърнех**, се блъсках в решетките.

(66)

Dovunque girassi lo sguardo mi sembrava di cogliere segnali allarmanti. A. De Carlo

Накъдето и да обърнех поглед, ми се струваше, че улавям тревожни сигнали.

В следните примери се наблюдават различни възможни условия, които обаче не влияят на свързания с тях резултат в главното изречение, който винаги е еднакво неутрален:

(67)

Qualsiasi discorso facesse, le sue parole, in superficie cordialissime, avevano sempre un vago sapore di rampogna per tutti gli altri...D. Buzzati

Каквото и да говореше, думите му, привидно много сърдечни, имаха винаги оттенък на укор към всички.

(68)

Qualunque parola egli immaginasse di dirigerle, sempre veniva colto da un convulso riso. I. Svevo

Каквито и думи да си представяше, че ѝ отправя, винаги го обземаше конвулсивен смях

Следващият пример показва действие на подчинения глагол в congiuntivo imperfetto, което се развива на фона на passato remoto, а главното изречение изразява категоричност, дори и физическа непоклатимост на резултата:

(69)

È noioso dipingere con qualcuno dietro le spalle, anche quando si temono le malvage influenze, come pare avvenisse a Sezanne: **ma checché facessi**, non ci **fu** verso di smuoverlo, aveva la sua consegna. C. Levi

Неприятно е да рисуваш , когато някой стои зад гърба ти дори и тогава, когато не се страхуваш от лоши намерения, както изглежда се е случвало на Сезан, **ала каквото и да правех**, **нямаше** начин да го накарам да се махне: имаше заповед.

Passato remoto от главния глагол е преведено с минало несвършено време, но така се губи акцентът от завършеността на действието. Предлагам вариант с минало свършено време, при който този акцент е наличен:

... ала каквото и да правех, не успях да го накарам да се махне: имаше заповед.

Предходност на подчинен спрямо главен глагол

И в следващите три примера резултатът в главното изречение е неподатлив на множеството потенциални условия от отстъпителното изречение:

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* - главен глагол в *passato remoto*

(70)

Come si è visto, **qualsiasi cosa fosse poi accaduta laggiù** – e senza dubbio era accaduta, come si vedrà – la Sposa giovane tornò puntuale, abbastanza ripulita, i capelli raccolti a dovere, la pelle candida e il passo gentile.
A. Baricco

Както се видя, **каквото и да се беше случило там долу**, а то със сигурност се беше случило, както ще се види, Младата Невеста се завърна навреме, доста спретната, с прибрана коса, снежнобяла кожа и елегантна походка.

(71)

E comunque, **in qualsiasi modo fossero andate le cose**, Zakarakis fece di tutto per lasciarti morire. O. Fallaci
Така или иначе, **по какъвто и начин да се бяха стекли нещата**, Закаракис направи всичко възможно, за да те остави да умреш.

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* - главен глагол в *imperfetto*:

Пример 72 чрез *congiuntivo trapassato* показва не толкова предходност спрямо главния глагол, колкото преливане на действието от подчинения в главния глагол. Това се дължи на продължителността на стативния глагол **conoscere**, употребен в минало несвършено време. Действието му може да се сметне за „започнало“ още в рамките на първото, главно действие на подаряване: някой е купил въпросната книга за подарък на Марина, но в същото време не я познава, като прави такъв избор:

(72)

L'unica cosa che Marina aveva lasciato si trovava sulla scrivania: un libro. Furore, di Steinbeck. **Chiunque glielo avesse regalato**, di sicuro non la conosceva. S. Avallone

Единственото нещо, което Марина беше оставила, се намираще на бюрото ѝ: книга. „Гроздовите на гнева“ от Стайнбек. **Който и да ѝ я беше подарил**, със сигурност не я познаваше.

Следходност на главен глагол спрямо подчинен в минало време

Подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto* и главен глагол в *condizionale composto* (във функцията на бъдеще време в миналото)

Романът на Де Карло *I veri nomi* (2002) поне до днешна дата няма публикуван превод. Възможните варианти на моя превод са два:

с условно наклонение в главното изречение, където присъства идеята за евентуално възможно събитие:

(73)

In fondo sapevo che **qualunque tipo di lettera potessi scrivere** non avrebbe avuto alcun effetto su Raimondo.

A. De Carlo

Всъщност знаех, **че каквото и писмо да напишех, не би повлияло** изобщо на Раймондо.

и вариант с бъдеще време в миналото:

(73')

Всъщност знаех, **че каквото и писмо да напишех, нямаше да повлияе** изобщо на Раймондо.

който ми се струва по-сполучлив, заради категоричността на главното действие, подсилена от отрицателното наречие **изобщо**.

2.8. Прилики и различия между фактически отстъпителните и отстъпителните с относително-неопределителни местоимения

Анализът на корпуса показва различните алтернативни условия, както ги нарича Р. Ницолова, дадени с помощта на относително-неопределителни местоимения от типа **qualsiasi, checché, chiunque, comunque, dovunque, qualunque**. Резултатът в главното изречение, за разлика от множеството потенциални условия, не се променя, тъй като не се повлиява от тези условия. Именно признакът на „неподатливост” на резултата от условията прави този вид изречения да принадлежат към логиката на отстъпителните. Ако може да се говори за общ знаменател между фактически отстъпителните и отстъпителните с относително-неопределителни местоимения, това би било противоречието между недостатъчно условие/множество условия и обратно на очакваното следствие. И в единия, и в другия вид, следствието в главното изречение се случва независимо от действието/условието/множеството условия в подчиненото изречение. Но все пак съществува разлика в самия характер на крайния резултат. При фактически отстъпителните изречения се наблюдава недостатъчно условие, което води

до противоположен на очаквания резултат в главното изречение, като този резултат е маркиран положително откъм белега неочакваност на действието/състоянието. При неусловните отстъпителни изречения с относително-неопределителни местоимения крайният резултат в главното изречение е неутрален, независим от условието или условията в подчиненото отстъпително изречение. Тоест, той е неутрално маркиран откъм белега неочакваност на действието/състоянието, но положително маркиран откъм белега категоричност на действието

2.9.Отстъпителен характер/липса на отстъпителен характер при някои примери в превода на български

Някои изречения от италианския корпус нямат отстъпителна структура със съответните подчинителни връзки, но като смисъл се доближават до отстъпителните конструкции и това е видно от превода на български, без да е прибегнал до сложно съставно с подчинено отстъпително изречение:

(74)

Già cieco, egli conservava tuttavia il contegno delle persone che vedono bene. I.Svevo, Senilità

Макар и заслепен от любов, той все още се държеше като човек, който гледа трезво на нещата.

*** Sebbene fosse cieco**, egli conservava tuttavia il contegno delle persone che vedono bene. I.Svevo, Senilità

При други случаи и в оригинала, и в превода отстъпителната конструкция липсва, но характерът ѝ присъства в изречението чрез определена лексика:

(75)

Va ben che Lei è giovane” sogghignò Perotti, “ però” centoventitrè gradini sono tanti. Non vuole che pigliamo l’ascensore? G. Bassani

Наистина вие сте млад – подсмихна се Пероти – но сто двадесет и три стъпала са много. Не искате ли да изпълваме асансьора?

(75')

***Anche se Lei è giovane**” sogghignò Perotti, “ “centoventitrè gradini sono tanti. Non vuole che pigliamo l’ascensore? G. Bassani

***Въпреки че сте млад** - подсмихна се Пероти – сто двадесет и три стъпала са много. Не искате ли да изпълваме асансьора?

Две прости изречения, отделени чрез съчинителна противопоставителна връзка могат да се превърнат в отстъпителна конструкция:

(76)

Paola e Raimondo erano due ragazzi, troppo giovani per fare i genitori, ma erano comunque una famiglia. S. Avallone= **Anche se Paola e Raimondo erano due ragazzi**, troppo giovani per fare i genitori, erano comunque una famiglia.

Паола и Раймондо бяха две деца, твърде млади, за да са родители, но все пак бяха семейство.=Въпреки че Паола и Раймондо бяха две деца, твърде млади, за да са родители, все пак бяха семейство.

Сложно съставно изречение с подчинено за изключване е преведено на български като отстъпителна конструкция:

(77)

Non era troppo gradevole d'attendere all'aperto, perché, **senza che fosse piovuto**, il terreno era umido per lo scirocco. I. Svevo

Не беше много приятно да чакат на открито, защото, макар и да не бе валило, въздухът беше влажен от югоизточния вятър.

Обратно, отстъпителна конструкция бива преведена на български чрез две прости изречения със съчинителна противопоставителна връзка:

(78)

Venne da piangere anche a me, **sebbene non sapessi perché**, e levatami, l'abbracciai e andai a sedermi con lei sul canapé, in fondo allo stanzone. A. Moravia

Не знам защо, но и на мене ми се доплака, станах, прегърнах мама и седнах до нея на дивана.

или чрез темпорален подчинителен съюз, изключващ отстъпителния характер:

(79)

...allo stesso modo che - tempo addietro avevo sentito che Sonzogno era un mostro **sebbene non sapessi nulla del suo delitto**. A. Moravia

...както навремето се догаждах, че Сондзоньо е чудовище, **преди да съм узнала за престъплението му**.

2.10. Съюзът *per quanto* и по-различният му статус

Per quanto се отличава от другите италиански отстъпителни съюзи по това, че благодарение на по-особената си семантична функция въвежда подчинени изречения, съдържащи освен характерното за отстъпителните конструкции недостатъчно условие,

също така и идеята за големина, за необичаен размер, както в буквален, така и в преносен смисъл. В подчиненото изречение според Херцег нерядко се наблюдава и чувството за емоционалност, в случаите, в които сказуемото е представено от глагола-връзка *essere* (Herczeg, 1977). В корпуса с италиански примери се натъкнах на една семантична особеност, която поради повторемостта си в случаите може да премине в семантично „постоянство”. Забелязах една често срещана изразявана идея за физическо или душевно усилие, с което се върши нещо. В тези примери **per quanto** въвежда подчинени отстъпителни изречения, които изразяват физическо/душевно усилие, с което се върши нещо, но чийто резултат липсва или е незначителен. Тук именно се съчетава отстъпителният му характер (контрастът между положено усилие и непостигане на резултат) с идеята за големина, размер (в случая на усилието).

Тъй като вторият съставен елемент на разглеждания отстъпителен съюз е прилагателното и наречие за количество **quanto**, има основание да се говори за неговия двоен статут, който предполага и два преводни еквивалента на български език:

1. **Отстъпителен**, където **per quanto** = **макар че/макар да, въпреки че** и изразява недостатъчно условие, чието следствие в главното изречение е обратно на очакваното:

(80)

Per quanto il barbiere accompagnasse assai meglio di me, la chiesa dopo quel giorno tornò ad essere quasi deserta. C.Levi

Макар че бръснарят акомпанираше много по-добре от мен, след онзи първи ден църквата отново остана безлюдна.

(81)

Protestò, disse che **per quanto** poco la **conoscesse** la riteneva molto seria...I.Svevo

Възрази, каза, че **макар и да** я познавал малко, считал я за много сериозна...

2. **Количествено–степенен**, където **per quanto** = **колкото и да**-традиционно дефиниран от българските граматики като обобщителен съюз и при който недостатъчното условие „се отличава с най-висока степен на съпротивление срещу извършването на действието, означено със сказуемото на главното изречение.”(Недев, 1992, стр.288):

(82)

Dava un'occhiata all'orologio, annunciava che era tempo di filare a dormire... **e per quanto insistessi**, a volte, per riaccompagnarlo io, non c'era mai modo che me lo permettesse. G. Bassani

Поглеждаше часовника си, съобщаваше, че е време за лягане..., **и колкото и да настоявах** понякога да го изпратя аз, в никакъв случай не ми позволяваше.

(83)

Per quanto con uno sforzo violento cercassi di arrestare in me il tumulto dei sentimenti, non potei impedire che non le apparissi almeno turbato. L. Pirandello

Каквито и огромни усилия да положих да възпра бурята на чувствата, не успях да скрия, че съм развълнуван.

Именно поради тази двойственост на статута на **per quanto**, считам за уместно да го разглеждам отделно от останалия корпус с досега изброените италиански отстъпителни съюзи.

Както и при другите съюзи, позицията на подчиненото изречение, въведено от **per quanto** оказва влияние на интензитета на отстъпителното отношение – ако е в началото на конструкцията, е налице типичното логическо противоречие между двете събития или действия. Ако е след главното изречение, както в по-голямата част от примерите тук, изниква въпросът, защо се предпочита тази следпоставеност на отстъпителното изречение спрямо главното? Това белег само за отслабване на отстъпителното отношение ли е? Или е склонност на говорещите и пишещите да започнат изказването си с реални твърдения и после чрез отстъпителното изречение да ги опровергават?

Особеното при **per quanto** е, че освен сложен съюз, чиито две съставки са слети в една смислова единица с определена морфологична функция, втората му част **quanto** е прилагателно и тогава се съгласува по род и число със съществителното име:

(84)

Don Pellegrino mi fa però osservare che, **per quanti sforzi facciamo** nel crudele intento di strappare, di distruggere le illusioni che la provvida sventura ci aveva create a fin di bene, non ci riusciamo. L. Pirandello

Дон Елиджо Пелегрино обаче забелязва, **че каквито и усилия** да полагаме в жестокия си умисъл да изтръгнем, да разрушим илюзиите, които предвидилата природа ни е създала за наше добро, те остават безрезултатни.

Българският еквивалент на **per quanto - колкото и да** е типичен за условно-отстъпителните подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да* според семантичната класификация на отстъпителните изречения, направена от Р. Ницолова. (Ницолова, 2005) Но тази подчинителна връзка има и друг статут - в разработката си „Семантика и прагматика на сложните съставни изречения с подчинени отстъпителни изречения” Руселина Ницолова обръща внимание на отстъпителните изречения с подчинителната връзка **колкото и да**, в съчетание с глагол или прилагателно. Авторката твърди, че „**колкото и да** се явява интензификатор и означава висока степен на статичен или динамичен признак.“ (Ницолова, 2005, стр.233).

Твърдението на Ницолова намира подкрепа и в настоящата работа. Моята позиция е, че конекторът/интензификатор „**колкото и да**” и италианският му еквивалент **per quanto**, свързани семантично с глаголи от типа **старая се, напругаме се, мъча се/ sforzarsi, spronarsi, tentare** и подобни, са в състояние да изразяват усилието в подчиненото отстъпително изречение в двупосочен превод от български на италиански и обратно.

2.10.1. Количествено-степенна функция

Анализът на корпуса започва първо с **per quanto** в количествено-степенната му функция заради споменатата семантична особеност на този съюз и съответно преобладаващите примери, преведени на български с **колкото и да**.

Началните примери са ексцерпирани от романа на Алберто Моравия „Римлянката”. В първите четири случая душевното усилие, стремежът към нещо дава незначителен или нулев резултат:

Глаголите в подчиненото изречение са обединени около семантичното поле „усилие”: **sforzarsi, fare sforzi, frugare, desiderare, puntare, spronarsi, tentare, scrutare:**

Подчинено-главно изречение

Едновременност между подчинен и главен глагол

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto и главен глагол в imperfetto indicativo

Ощу първият пример следва логиката на отстъпителната конструкция, според която:

sforzarsi → non riuscire

Полагам усилия, напрягам се → не успявам

(85)

Ma io mi accorgevo ben presto che, **per quanto si sforzassero** di mostrarsi noncuranti, **non riuscivano** a stornare gli occhi dal mio corpo. A.Moravia

...ала аз много скоро забелязвах, **че колкото и да се стараеха** да се показват безразлични, **не успяваха** да откъснат очи от фигурата ми.

Следващите примери не са по-различни и съдържат физическо или душевно усилие, чийто резултат липсва:

(86)

Senza dir parola, cercai di svincolarmi, ma era molto forte e, **per quanto gli puntassi** le mani contro il petto, **sentivo** che pian piano accostava il suo viso al mio. A.Moravia

Безмълвно се мъчех да се откопча, но той беше много по-силен и **колкото да опирах** ръце в гърдите му, **виждах** как лека-полека лицето му се приближава до моето.

(87)

Ma per quanto mangiassi poco, **restavo** sempre massiccia come una statua. A.Moravia

Но **колкото и да се ограничавах** в храненето, неизменно **си оставах** масивна като статуя...

Примери 88 и 89 от Дино Будзати отново доказват идеята на способността на съюза **per quanto** в съчетание със семантично близки до идеята за усилие глаголи като **tentare** и **scrutare** да изрази неуспешен опит за постигане на нещо. Опитът може да бъде както резултат от усилие на волята, така и чисто физическото зрително усилие да се види нещо:

(88)

Per quanto tentasse ...**non riusciva** a far rinascere i discorsi di un tempo, gli scherzi, i modi di dire. D. Buzzati

Колкото и да се опитваше...не успяваше да възобнови някогашните разговори и шеги.

(89)

..**per quanto scrutasse** la pianura col migliore dei cannocchiali d'ordinanza, Giovanni **non riusciva** ancora a scorgere alcun segno di attività umana... D. Buzzati

..**колкото и да се взираше** в равнината с най-добрия от служебните далекогледы, Джовани **не успяваше** да забележи никакъв признак на човешка дейност..

(90)

В пример 90 **per quanto** има междинна функция на съюз и прилагателно, където вторият елемент **quanto** като прилагателно се съгласува по род и число със съществителното **sforzo**:

Io sentivo che c'era qualche cosa che mi angosciava; ma **per quanti sforzi facessi non riuscivo** a capire che cosa fosse. A. Moravia

Нещо ме потискаше, **мъчех се всячески** да разбера какво е, **но не можех**.

Преводът обаче предлага олекотен синтактичен вариант – съединителна вместо подчинителна връзка. Наречието „**всячески**”, съдържащо в себе си идеята за множество варианти на вършене на дадено действие, отговаря смислово на „хибридния” в случая съюз **per quanti**, като произлиза от количествената идея на прилагателното **quanto**. На български е предпочетен глаголят „**мъча се**”, като отговор на **fare sforzi** вместо евентуалния превод „**колкото и усилия да полагам**”. Оригинално, различно от досегашните и адекватно решение на преводача.

Пример 91 на Пирандело предлага отстъпително изречение, изразяващо идеята за усилие, което е част от дълго сложно съставно изречение с няколко съподчинени на главното. Отстъпителното изречение с **per quanto**, освен очевидното изразяване на усилието, има отново поясняващ характер към мисълта на подчиненото определително изречение, от което зависи:

(91)

...mi sarei armato d'una discreta filosofia sorridente per passare in mezzo a questa povera umanità, la quale, **per quanto avessi in animo di sforzarmi, mi pareva** difficile che non dovesse più parermi un po' ridicola e meschina. L. Pirandello

...ще се въоръжа с една прилична усмихната философия, за да премина пътя си сред нещастното човечество, което сега вече, **колкото и да се насилвах, ми се струваше** смешно и жалко.

Подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto* и главен глагол в *trapassato prossimo*

В превода на пример 92 *trapassato prossimo* не се запазва, а среща като еквивалент минало свършено време. *Trapassato prossimo* в главния глагол зависи от наречието **ancora**, което показва, че резултатът от действието продължава и в момента на говорене. В примера фактически липсва отстъпителна конструкция, вместо това виждаме съчинителна връзка с помощта на адверсативния съюз **ала**:

(92)

Ma quel giorno avvenne il contrario: passò tutto il mattino, venne l'ora di colazione, e io, **per quanto mi spronassi** ad alzarmi, **non mi ero ancora mossa**. A. Moravia

Но в онзи ден стана обратното: измина сутринта, дойде време за обед, аз **всякак се подканях** да стана, **ала така и не помръдвах**.

Предходност на подчинен спрямо главен глагол

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* и главен глагол в *trapassato prossimo*

При предходност спрямо главния глагол в миналото в нашия корпус срещаме не само *congiuntivo trapassato*, но и *congiuntivo imperfetto*.

Минало предварително време в главното изречение на пример 93 акцентира върху даден интервал от време /**през целия следобед**/, предходен на действието и в който резултатът от действието все още се смята за валиден:

(93)

Non sono fatta per le parti deluse e rabbiose, e tutto quel pomeriggio, **per quanto mi fossi sforzata** di apparire serena, pure delusione e rabbia **avevano contrassegnato** più di un mio atto e di una mia parola. A. Moravia

Не съм издръжлива на разочарования и ядове и през целия следобед, **колкото и да се насилвах** да изглеждам спокойна, **те бяха сложили** отпечатък върху не една от моите постъпки и думи.

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* и главен глагол в *imperfetto indicativo*

Италианският идиоматичен израз **frugare nel cervello** се среща в отстъпителното изречение на пример 94:

(94)

Per quanto avessi frugato nel cervello in quei quattro giorni **non avevo** ancora la minima idea di qual genere di progetti Cena si fosse riempito la zucca. G. Parise

Колкото и да си бях блъскал главата онези четири дни, **нямах** и най-малката представа какви планове имаше Чена в главата си.

където глаголът **“frugare”** буквално означава **„търся, тършувам”** и в съчетание с обстоятелственото пояснение за място **„nel cervello”**, също като останалите глаголи от типа на **sforzarsi** успешно изразява процеса на напрежение, на търсене, които в настоящия пример не дават резултат. Преводният еквивалент на **frugare** би могъл да бъде **„ровя”** или **„търся”**, но като идиоматичен израз **frugare nel cervello** може да се преведе с **„блъскам си главата”**.

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto и главен глагол в passato remoto

В пример 95 усилието е под форма на предварително очакване на героя за радостно усещане, /семантично изразено и от глагола в отстъпителното изречение **aspettare/** което почти логично трябва да последва след като види отпечатаното си име под черта в книгата. Такова усещане за радост липсва, напротив, резултатът е обратен:

(95)

Ma debbo innanzi tutto confessare che la vista del mio nome stampato lì, sotto quella striscia nera, **per quanto me l’aspettassi**, non solo **non mi rallegro** affatto, ma mi accelerò talmente i battiti del cuore, che, dopo alcune righe, doveti interrompere la lettura. L. Pirandello

Ала преди всички трябва да призная, че моето име, отпечатано под черната черта, **колкото и да очаквах това, не ме развесели**, а ускори до такава степен ударите на сърцето ми, че след няколко реда трябваше да прекъсна четенето.

Усилието може да е и неизказано желание за нещо, недостатъчен стремеж, който не води до искания резултат. Лексикално неизказаното желание се изразява чрез глаголни изрази, съдържащи съществителното **„desiderio”**, както в:

Следходност в миналото

Главен глагол в condizionale composto (във функцията на бъдеще време в миналото) – подчинен глагол в congiuntivo imperfetto

(96)

Era un bambino timido, arrossiva facilmente, e **non avrebbe osato, per quanto ne avesse** un gran desiderio, farmi vedere le sue opere. C. Levi

Това момче беше боязливо, лесно се изчервяваше и **никога нямаше да се осмели, колкото и голямо желание да имаше**, да ми покаже своите произведения.

В пример 96 душевното усилие е в синхрон с конкретните характерови особености на героя (боязливост, срамежливост), откъдето идва и липсата на резултат, макар желанието да е голямо. Тоест противоречието е между желанието и възможностите. Отстъпителното изречение и в оригинала, и в превода, е вметнато между главното и неговото подчинено допълнително изречение – фактически се касае за сложно сказуемо *осмелявам се да покажа*, разделено между главното и подчиненото изречение. Тази междинна позиция на отстъпителното изречение придава в известен смисъл някакъв вид доуточняване на мисълта на главното изречение. Българският еквивалент на **per quanto** също отбелязва идеята за количество, логично повлиян от прякото допълнение на отстъпителното изречение **un gran desiderio**.

Пример 97 е ексцерпиран от роман, който няма публикуван превод на български език. Моят работен вариант показва възможност за български еквивалент **каквото и да**, който би бил по-удачен от досегашните еквиваленти **колкото и да**:

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto и главен глагол в condizionale composto (futuro nel passato)

(97)

Si sentiva come se l'avessero frustato in faccia, e gli pareva che, **per quanto dicesse e facesse, non sarebbe più uscito** da quell'imbroglio. L. Pirandello

Чувстваше се като че ли са го ударили с камшик по лицето и му се струваше, че, **каквото и да говори и да прави, нямаше повече да се измъкне** от тази бъркотия..

Причината за предпочитанието на **каквото и да** пред **колкото и да** се определя от преходните глаголи **говоря и правя**, които в повечето случаи предполагат въвеждащото ги въпросително наречие **какво**, а не **колко**. Тази предпочитаемост на **какво** се обяснява с типичното наречие при въпрос към прякото допълнение на преходния глагол.

Срв:

Какво говоря, какво правя?

*Колко говоря? Колко правя?

По отношение на изразяване на усилието, тук глаголите **dire** и **fare** биха могли да бъдат „неутрални” към тази идея, но не са, защото съдържат в себе си значението на усилието, което не води до очаквания резултат. Отстъпителното изречение тук, макар и вметнато между главното **gli pareva che** и подчиненото подложно изречение **non sarebbe più uscito da quell’imbroglio**, този път определено няма само пояснителен характер. Отстъпителното изречение **per quanto dicesse e facesse** е необходимо за цялостния смисъл на сложно съставното с подчинено подложно изречение, като изразител на беизходната ситуация, в която се намира пишещият.

2.10.2. **Per quanto** и реално недостътно условие. Отстъпителна функция.

Разбира се, не бива да забравяме, че **per quanto** може да бъде и чисто отстъпителен съюз, изразяващ реално недостътно условие или препятствие за осъществяването на действието в главното изречение. Примерите на **per quanto** като отстъпителен съюз, изразяващ реално недостътно условие, са двойно по-малко от тези с количествено-степенна функция. В този случай българските преводни еквиваленти са обичайните за този вид отстъпване. Примерите от корпуса са с едновременност между подчинен и главен глагол.

Едновременност между подчинен и главен глагол

Подчинен глагол в congiuntivo presente и главен глагол в presente indicativo

(98)

....credo di essere un buon cattolico e mi stanno a cuore gli insegnamenti della Chiesa, però ora sono un po’ confuso e poi, **per quanto faccia** il giornalista, **non sono** informato su quello che succede nel mondo...A.Tabucchi

...мисля че съм добър католик и повелите на Светата църква са ми присърце, но сега съм малко объркан, а **макар и да** съм журналист, **не съм** в крак с последните събития в света..

(99)

E per quanto l’orgasmo oscuro delle ore che passano **si faccia** ogni giorno più grande, Drogo **si ostina** nella illusione che l’importante sia ancora da cominciare. D.Buzzati

Макар и мрачното безпокойство на отминаващите часове **да става** всеки ден все по-голямо, Дрого **упорства** в илюзията, че онова, което е важно, предстои да започне.

Подчинен глагол в *congiuntivo presente* и главен глагол във *futuro semplice* (100)

Per quanto la pudica siciliana **abbia** fama d'essere inattaccabile, e **si dica** che laggiu' nell'isola ci siano parecchi uomini pronti a vendicarne l'onore, **sarà difficile** che la sua grazia velata possa a lungo resistere alla potenza incarnata della legge. C. Levi

Макар че свенливата сицилианка **се слави** с недостъпността си, **казват**, че там долу на родния ѝ остров имало доста мъже, които били готови да отмъстят за нейната чест и че било трудно прибулената ѝ грация да устои на силата, облечена в одеждите на закона. (Публикуван превод)

Двата подчинени глагола от отстъпителното изречение в оригинала не са запазени в превода, където вторият подчинен глагол е в ролята си на главен на подчинено допълнително изречение.

Разликата между оригинала и превода ме подтикна да предложа и мой вариант, който акцентира върху главното изречение, чието значение е в противоречие с това на отстъпителното изречение: свенливата сицилианка отстъпва на силата, облечена в одеждите на закона:

(100')

Макар свенливата сицилианка **да се слави** с недостъпността си **и да се говори**, че там долу на родния ѝ остров имало доста мъже, които били готови да отмъстят за нейната чест, **ще бъде трудно** прибулената ѝ грация да устои на силата, облечена в одеждите на закона.

В публикувания превод, при наличието на главния глагол **казват** с няколкото подчинени на него изречения /допълнително, определително, допълнително, допълнително, определително/, противоречието значително отслабва и се превръща по-скоро в твърдение, отколкото като обратен резултат на очаквания.

Подчинен глагол в *congiuntivo imperfetto* и главен глагол в *trapassato prossimo*

В пример 101, въпреки главния глагол в *trapassato prossimo*, може да се говори за едновременност на действията между главния и подчинения, ако приемем, че

действието в главния глагол има продължителност, включваща тази от подчинения глагол.

(101)

Avvenne che due giorni prima , il venerdì, morisse Poerio, quel vecchio barbuto che era malato da molti mesi e che, **per quanto lo desiderasse, non aveva mai potuto** consultarmi, perché era compare di san Giovanni del dottor Gibilisco. C. Levi

Случи се така, че два дни преди това, в петък, умря Поерио, онзи брадат старец, който беше болен от много месеци, и **въпреки че имаше** голямо желание да дойде при мен на преглед, **не можа** да стори това, защото беше кръстник на д-р Джибилиско.

Тук също бих могла да предложа мой вариант, в който превеждам и пропуснатото в публикувания превод наречие **mai** с варианта **така и**, акцентиращ върху повторемостта на действието, ставало и преди момента на говорене:

...колкото и да искаше/желаеше да дойде при мен на преглед, **така и не** можа да стори това, защото беше кръстник на д-р Джибилиско.

Подчинен глагол в congiuntivo trapassato и главен глагол в imperfetto indicativo

И в пример 102 може да се говори за едновременност между двете действия, въпреки подчинения глагол в **congiuntivo trapassato**, който впрочем не е запазен в превода, а е заменен с минало несвършено време:

(102)

Non lo udì neppure il Balli il quale, **per quanto non si fosse accorto** del sentimento ispirato alla fanciulla, **ne subiva** una specie di fascino...I.Svevo

Не го чу и Бали; **макар и да не забелязваше** какви чувства буди у девойката, той **изпитваше** някакво опиянение...

Аргумент в полза на едновременността независимо от Trapassato prossimo е, че действието на забелязване от страна на Бали е започнало в предходен на главното действие момент /той **изпитваше**/, но все пак то продължава да е валидно и в този момент.

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto и главен глагол в imperfetto (con valore narrativo)

(103)

L'indomani mattina, **per quanto fosse** festa, e Natale, già **partivano** le denunce...C. Levi

На следната сутрин, **въпреки че беше** празник, Коледа, доносите **потеглиха** с пощата...

Пример 103 предлага главен глагол в **imperfetto** (в разказвателната си функция) или минало несвършено време, употребено в контекст, в който обикновено се изисква време с перфективен характер, типично за художествената проза. Това е уловено успешно от преводача, който е използвал правилното минало свършено време.

(104)

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto и главен глагол в passato remoto:

Per quanto il barbiere **accompagnasse** assai meglio di me, la chiesa dopo quel giorno **tornò** ad essere quasi deserta. C. Levi

Макар че бръснарят акомпанираше много по-добре от мен, след онзи първи ден църквата отново **остана** безлюдна.

И обратно: едновременност между главен глагол в passato remoto и подчинен глагол в congiuntivo imperfetto, където показвам превод със съчинителна вместо подчинителна връзка, при която времето на подчинения глагол от оригинала не е запазено, а е заместено с минало свършено време:

(105)

Questo **non lo disse** allora, **per quanto mi accorgessi** che ne moriva dalla voglia. C. Levi

Той **не ми го каза**, но аз се досетих, че умира от желание да го осъществи.

Употребата на минало свършено време вместо минало несвършено като вариант на congiuntivo imperfetto има смисъл заради характера на глагола **accorgersi** – **забелязвам, досещам се**, който изразява моментно еднократно действие.

След направения анализ на отстъпителните изречения с **per quanto** може да се заключи следното:

Италианският съюз **per quanto** в съчетание с глаголи като **sforzarsi, tentare, spronare**, както и глаголи, които в своето значение съдържат някаква идея за усилие, с което се върши нещо, образува отстъпителни изречения, които са в състояние да изразят напълно идеята за усилие, душевно или физическо, което не води обаче до очаквания резултат. Напротив, в главното изречение се наблюдава неуспех от опитите на

действащите лица в отстъпителното изречение да постигнат някаква цел - обречена на провал. Относно преводните еквиваленти на **per quanto**, смятам, че от корпуса примерите с количествено-степенна функция и превод **колкото и да** имат лек превес над тези с реално недостатъчно условие и превод **макар че/въпреки че**. Като отделни случаи /два/ вместо отстъпителна конструкция срещнах съчинителна връзка с помощта на адверзативни съюзи като **ала или но**, а противопоставянето между съдържанието на двете прости изречения е в съзвучие с оригиналния текст и стои адекватно с него.

2.12. Употребата на *congiuntivo* и времената му в италианските отстъпителни изречения, преведени на български. Дискусионният въпрос за българския конюнктив

Основната разлика между италианските и българските отстъпителни изречения е, че италианските отстъпителни изречения **са белязани с употребата на конюнктив**, наклонение, което не съществува в български език. Друга разлика между българските и италианските подчинени изречения е деленето им по формален признак: експлицитните са спрегнати в определено глаголно време и наклонение, а имплицитните са построени чрез нелични глаголни форми.

В отстъпителната конструкция отношението между причина и следствие е **хипотетично** и бива изразено чрез определени подчинителни съюзи, които изискват задължително употребата на конюнктив /с изключение на **anche se за фактически отстъпителни изречения**/. Чрез примерите от корпуса е видно, че тази хипотетичност именно определя употребата на конюнктив като наклонение, типично за „субективната реалност“, но също така оказва влияние и върху съгласуването на времената.

По повод конюнктива в отстъпителните изречения Текавич пише, че конюнктивът е типичното наклонение на отстъпването, или на следствието, логически противоположно на очакваното от определена причина. Логическото отношение следователно е „счупено“ или нарушено и това определя не-обективността, която се изразява с помощта на конюнктива. (Tekavčić, 1972)

В главата „История на проблема“ Текавич причислява отстъпителните изречения към изреченията-допълнения (*proposizioni complementi*), като използва

семантични признак (или съдържанието у подчинените изречения) и разделя тези изречения-допълнения на две основни групи:

1. Изречения, изразяващи материалните обстоятелства на някакво действие или процес: време, място, начин, количество и т.н. Съответно това са подчинените изречения за време, място, начин, количество, сравнение.
2. Изречения, които изразяват различните аспекти на отношението причина-следствие.

Във втората група присъстват и отстъпителните изречения. Предвид родството на отстъпителните изречения с останалите от групата, тук ще направя кратък преглед и описание на всяко едно от тях, както и на характера на отношението между причина и следствие, съществуващо между главното и подчиненото изречение. В тези подчинени изречения съществува **зависимост между вида на логическото отношение причина - следствие и употребата на времената и наклоненията.**¹⁵

Предложената от Текавич втора група изречения-допълнения започва с описанието на **подчинено изречение за причина**. При него логическото отношение е осъществено и представено от гледна точка на причината: (А, защото Б). Отношението между причина и следствие е реално, доколкото те посочват причината за изразеното действие в главното изречение. Оттук и хронологичното отношение на действието от подчиненото изречение спрямо главното /едновременност, предходност, следходност/ е изразено чрез съответните времена на индикатив или наклонението на „обективната реалност”.

Въведени са от съюзите **perché, poiché, siccome**, както и от съюзните изрази **per il fatto che, per il motivo che, dato che, visto che, dal momento che**.

Lo sposò perché lo amava.

Омъжи се за него, защото го обичаше.

¹⁵ „Изреченията, които принадлежат към тази група подчинени изречения, образуват особен синтактичен блок с главното изречение, от което зависят. Отношението между главното и подчиненото изречение в този блок отразява логическото отношение между причина и следствие, като това се отразява и в съгласуването на времената и наклоненията.” (Раданова, 2000, стр.238)

Конюнктив се появява в случаите на т.нар. **causa negata**, или въображаема причина, която се отрича:

Lo sposò **non perché lo amasse**, ma perché era incredibilmente ricco.

Омъжи се за него, **не защото го обичаше**, а защото беше невероятно богат.

При **изреченията за последица** логическото отношение е осъществено и представено от гледна точка на последицата: (Толкова А, че Б). И тук отношението между причина и следствие е реално, доколкото те изразяват реалното следствие на причината, изразена от главното изречение. По тази причина в изреченията за последица отново се употребяват времената на индикатива:

Era così bello, che subito mi innamorai di lui.

Беше толкова хубав, че веднага се влюбих в него.

При **подчинените изречения за цел** логическото отношение на причина-следствие причината се идентифицира с целта и като следствие от това целта се явява виртуална и проектирана в бъдещето (А, за да Б). Тъй като при изреченията за цел отношението причина – следствие не е реално, а виртуално/възможно, конюнктивът е наклонението, използвано в тях. Хронологичното отношение на действието от подчиненото изречение за цел спрямо действието от главното изречение е единствено и само следходно и се изразява от сегашно и минало несвършено време на конюнктива:

Lo chiamo perché venga a casa mia (следходност спрямо действието в главното изречение)

Обаждам му се, за да дойде вкъщи.

Lo chiamò perché venisse a casa sua.

Обади му се, за да дойде у тях.

При **подчинените изречения за условие** логическото отношение на причина-следствие е видяно като евентуално, доколкото следствието е зависимо от причината (Ако А, тогава Б) При тези изречения употребата на подчинителния съюз е определяща и влияе на употребата /или неупотребата/ на конюнктив, както и на вида условие, което те изразяват.

При съюзите **a patto che** , **a condizione che** конюнктивът е задължителен и времената му, *presente* или *imperfetto*, изразяват следходност на действието на

подчиненото изречение спрямо действието в главното, което може да бъде съответно в *presente/futuro* или *passato prossimo*. След съюза **se** условните изречения изразяват условие, което може да бъде реално възможно или въображаемо. Условните изречения, въведени от **se**, в съчетание с главното изречение, съдържащо тяхното следствие, образуват синтактичен блок, наречен *periodo ipotetico*. Когато условното изречение изразява реално възможно условие, използваните времена в него са *presente* или *futuro indicativo*. При изразяване на въображаемо условие, използваните в условното изречение времена са *imperfetto* или *trapassato congiuntivo*, в зависимост от момента, с който е свързано условието.

При **отстъпителните изречения** логическото отношение е прекъснато, защото последицата е обратна на причината (въпреки че А, все пак Б). В тези изречения отношението между причина и следствие, като при изреченията за цел и условие, отново не е реално, а предполагаемо. В тях се случва обратното на това, което очакваме. Според нормативните граматика¹⁶ конюнктивът е типичното наклонение за тези изречения, когато те са въведени от съюзите **benché, sebbene, nonostante che, malgrado che**.

Индикатив се употребява единствено след съюза **anche se**. В главата „История на проблема“ споменах, че някои автори не са категорични в употребата на индикатив след **anche se**. Сериани не посочва, че индикативът се използва винаги и само с **anche se** /”индикативът се намира *преди всичко* след *anche se*”, а допуска, макар и по-рядко, употребата на конюнктив след този съюз, като дава следния пример:

„**Anche se** la percentuale degli incidenti ferroviari **non sia** forse minore di quella degli incidenti di volo, salendo in treno, chi li mette in programma?” (Serianni, 1988, p.598)

Макар и процентът на железопътните инциденти вероятно **да не е** по-малък от този на въздушните, когато се качваме на влака, кой ги предвижда? (Превод мой)

¹⁶ Косериу отбелязва, че функционалният език е изграден от различни редове или структурни планове, като различава четири структурни плана: плана на реализацията (конкретната говорна дейност или реч), и три плана на същинската или потенциална техника (познанието като такова): норма, системата на езика и езиковият тип. По-нататък Косериу дефинира нормата по следния начин: “За разлика от речта, езиковата норма съдържа всичко онова, което в съответната реч на даден функционален език е традиционно, общо и постоянно, макар и не непременно функционално – всичко онова, което се казва /и се разбира/ „именно по този, а не по някакъв друг начин.” (Косериу, 1990, стр.286)

GGIC също не е категорична относно употребата на индикатив след **anche se**:

„**Anche se** въвежда, макар и рядко, подчинени изречения в конюнктив, в изискан, литературен стил” (GGIC, 1991, p.788, превод мой):

Altri inconvenienti sono connessi al rito del breakfast che qui è sempre molto importante **anche se le materie prime che le compongono si siano di molto rarefatte**.¹⁷

Фогараши, за когото стана въпрос в „История на проблема“, твърди, че конюнктивът се използва в отстъпителните изречения поради факта, че съдържат субективен елемент, но и с уточнението, че „за сегашно и минало време”¹⁸, като за изразяване на бъдеще време се използва бъдеще време на индикатив.

Граматиката на Трифоне&Палермо (2005) също посочва конюнктива за типичното наклонение в отстъпителните експлицитни изречения, с изключение на изречения, въведени от съюзите **anche se** и **con tutto che**, които въвеждат индикатив. Авторите все пак уточняват, че отстъпителните изречения, въведени от съюзи, изискващи конюнктив, се срещат в по-изискания стил, докато във всекидневния език отстъпителното изречение по-често е въведено от двата горепосочени съюзи, които изискват индикатив.

В корпуса е наличен само един пример на Карло Леви с **anche se**, въвеждащ конюнктив:

(106)

I contadini dicono che la capra è un animale diabolico. Anche gli altri fruschi sono diabolici: ma la capra lo è più di tutti. Questo non vuol dire che sia cattiva, né che abbia nulla a che fare coi diavoli cristiani, **anche se** talvolta essi **scelgano** il suo aspetto per mostrarsi. C. Levi

...Това не означава, че е лошо животно, нито че има нещо общо с християнските дяволи, **макар те понякога да** избират нейния образ, за да се покажат.

Тук употребата на конюнктив като наклонение на субективната реалност би могла да се обясни с факта, че изказаното твърдение в отстъпителното изречение

¹⁷ цитат на Е. Montale, Fuori di casa, Milano, Mondadori, 1976, p.38

¹⁸ Под „сегашно и минало време“ Фогараши вероятно има предвид хронологичното отношение на едновременност в настоящето или миналото между главен и подчинен глагол, както и предходност спрямо главен глагол в минало време.

/дяволите избират образа на козата/ е в областта на фантазията, на народните вярвания, а не плод на реално съществуващ факт.

Използваният в българския превод съюз **макар да** и по-точно вторият му елемент **да** показва именно нотката на предположение. Известно е, че съюзът **да**, независимо дали сам или в състава на сложни съюзи, в своята отстъпителна функция е съюз за недостатъчно основание, както и изразяващ хипотетична модалност. (Мутафчиева, 1970)

Говорейки за времената на конюнктива, ще ползвам италианските названия – съответно **presente** за сегашно време, **passato** за минало време, **imperfetto** за минало несвършено време, и **trapassato** за минало предварително време. Използвам италианската терминология, тъй като в български език липсва еквивалент на конюнктив, както и съответните му времена. Конюнктивът е едно от четирите наклонения в италианския език, което няма аналог в български език. Въпреки това руският българист Юрий Маслов (Маслов, 1982) говори за съчетанието предимно на формите за сегашно време със служебната частица **-да**, които образуват тясно единство: да-конструкцията, или конюнктив. Маслов различава два типа конюнктив:

А) независим, когато се употребява като самостоятелно глаголно сказуемо: **да тръгваме!**

Б) зависим, когато е подчинен на друг глагол: **продължавахме да вървим, мога да говоря.**

При независимия тип конюнктив, според Маслов, се изразяват различни модални значения, като:

-подбуда, молба. Това значение е идентично или много близко със значението на повелително наклонение. Напр: **Ти да внимаваш!**

-желателно или опитивно значение: **Да си жив и здрав; в лозунги, пожелания.**

-значение за неувереност, съмнение, възможност, често във въпросителни изречения, напр. **Какво да правим? Да заминаваме ли?**

-значение за емоционална констатация на реално съществуващ факт, който не съответства на представите на говорещия за това, което трябва да бъде:

До къде стигнахме?...

-емфатична забрана за извършване на действието, изразена чрез перфектна конюнктивна форма: **да не си казал на никого!**

-наложително действие в миналото, но останало нереализирано: **Като си имал, да си ги вардил (Е.П.)**

Да-конструкцията + преизказни форми според Маслов служи и за преизказ на форми за повелително наклонение и на конструкции с **да + сегашно време**, които се съдържат в предаваното чуждо изказване:

- **Че какво да правя в Пловдив?...-Виж го ти него, какво да правел в Пловдив? (Г.К.)**

В последно време излезе една нова мода, чуждите думи и имена да сме ги били пишели тъй, както се били уж изговаряли. (А.К.)

Зависимият тип на конюнктива според Маслов се употребява в състава на сложното глаголно сказуемо, когато глаголът в състава на да-конструкцията е “хомосубектен” с модалния или фазов глагол, на който той е синтактично подчинен: **мога да пея, започвам да пиша, искам да чета.**

Конюнктивът се употребява и в подчинените изречения в:

- ролята на подлог: **да говоря тук е мое право.**
- ролята на пряко допълнение: **Искам да дойдеш** (конюнктивът не е хомосубектен с главния глагол)
- ролята на определение: **Твоята способност да работиш учудва всички.**
- ролята на предикативно определение, отнасящо се към допълнението:

Често дядо Кола я виждаше да плаче. (Е.П.)

- ролята на обстоятелствено пояснение: **Заболяха ме краката да ходя (от ходене).**

Маслов следователно различава хомосубектен конюнктив, когато се отнася към същото действащо лице и има същото граматическо лице и число, и хетеросубектен конюнктив, който влиза в ролята на други части на изречението и може да бъде превърнат в истинско подчинено изречение със свой отделен подлог: **Искам той да се обади.**

Оборвайки тезата на Маслов, Константин Попов (Попов, 1976) не приема съществуването на български конюнктив, защото Маслов го представя като “лишен от особени глаголни форми и от морфологични показатели, каквито има конюнктивът в гръцки, латински, в немски”, а и в романските езици, тоест като наклонение, лишено от “морфологична физиономия”. Според Попов семантичното сходство на българските да-конструкции с немския конюнктив например не е достатъчно основание да се говори за български конюнктив. Да-конструкциите са разновидност на повелително наклонение и е целесъобразно да останат там. Маслов говори за български конюнктив, повлиян от употребата на немския конюнктив в подчинени изречения.¹⁹ Двадесет години по-късно, Станьо Георгиев (Георгиев, 1996) твърди, че безсъмнено конюнктивните изречения съществуват, тоест съществува конюнктив в синтактичен план, макар флексийното изразяване, типично за латински и някои романски езици, да липсва в български език. Изглежда обаче, че Георгиев подчертава предимно пожелателната функция на българския конюнктив и не говори за ролята му на наклонение, представящо действието, видяно от говорещия като нереално, виртуално или предполагаемо, както е впрочем основната функция на италианския конюнктив.

Въпросът за употребата на времената на *congiuntivo* в отстъпителните изречения в италиански език в превода им на български налага уточняване на дефиницията **съгласуване на времената/*concordanza dei tempi* (*consecutio temporum*)**. Тази дефиниция е валидна само за италианския и за романските езици, т.е. за езиците, които произлизат от латинския.²⁰ Първата дефиниция е дадена от диахронната граматика на

¹⁹ Р.Ницолова (2008) също се включва в дискусията за наличието на конюнктив в българския език. Авторката говори за две групи езиковеди – първата изтъква аргументи за наличието на конюнктив: освен Маслов и Георгиев, също и Вайганд, посочващ опитативно, финално, потенциално или дубитативно значение на конюнктив, и Голомб, който говори за иреално действие на конюнктива в подчинените изречения. Другата група езиковеди изтъква аргументи против наличието на конюнктив: освен К.Попов, също и З.Генадиева-Мутафчиева, самата Ницолова, която посочва като основен аргумент „липсата на специални форми за това наклонение“, също и „невъзможността да се сметна *да* като знак за конюнктив поради полифункционалността му и наличието на редица синонимни с него съюзи и частици, срв. да-че, макар да-макар че, да-ако, да-нека в рамките на сложното изречение.“ (Ницолова, 2008, стр.327)

²⁰ „Уточняването на дефиницията“ не обяснява употребата на времената в български, което е от съвсем друг тип. По този въпрос Н.Раданова казва: „По формална структура и функции времената в български език напомним до голяма степен италианската темпорална система – наличие на прости и сложни времена.Реализацията им в речта, обаче, е твърде различна, обусловена и от това, че българските времена, освен глаголните категории Време и Наклонение, изразявани от романските, изразяват чрез морфологични средства и Вид на глагола (свършен и несвършен), като и „посочват“ източника на информацията за глаголното действие (свидетелски форми, форми за изразяване на предположение и преизказни форми).“ (Раданова, 2015, стр.43-55)

Текавич. Втората е синхронната GGIC. Ето какво казва Текавич за съгласуването на времената, както и за главния фактор, който го предизвиква:

„Т.нар. съгласуване на времената е система от правила, управляващи разпределянето на парадигмите в определени видове подчинени изречения /например подчинени допълнителни, подложни, финални и т.н./. В латински език и в романските езици парадигмата на подчиненото изречение е обусловена от тази на главното: това се вижда най-вече ако в главното изречение има парадигма от минало темпорално ниво. В такъв случай се явява:

- **imperfetto** като комбинаторен вариант на сегашно, за изразяване на едновременността;

- **trapassato** като комбинаторен вариант на перфект за изразяване на предходността;

- в романските езици **бъдеще време в миналото**, изразено от сложна форма на кондиционала, като изразител на следходността.

Основният фактор, предизвикващ съгласуването на времената и представляващ същевременно разликата между езиците, които спазват това съгласуване /латински, западните романски езици, английски / и тези, които не го спазват /славянските езици, немски, румънски/ е отношението между опорния момент на едно минало събитие и момента, в който то се осъществява.” (Tekavcic, 1972, p.502, превод мой)

Ето и дефиницията на GGIC:

„...съвкупността от условия, които ръководят отношенията между глаголното време на главното изречение и глаголното време на неговото подчинено.“ (GGIC,1991, p.611, превод мой)

Във втора глава уточних, че по отношение на италианските отстъпителни конструкции може да се говори за употреба на времената, а не за съгласуване, както при подчинените допълнителни и подложни изречения (subordinate oggettive e soggettive). При този вид изречения congiuntivo почти е изгубило модалното си значение и се явява по-скоро като белег за подчинено изречение. При отстъпителните конструкции водещият фактор е

предполагаемото отношение между причина и следствие, докато при подчинените допълнителни изречения синтактичното подчинение е обектно. Водещ фактор при подчинените допълнителни изречения е семантиката на управляващата дума, задължителна в състава на главното изречение. От нея зависят видът на синтактичното подчинение, видът на използваната синтактична връзка и в известни случаи темпорално-модалната система на подчиненото изречение.

В хода на синтактичния анализ ще се занимаем с въпроса за употребата на времената на *congiuntivo* в отстъпителните изречения в италиански език. Чрез корпус от примери ще покажем кое от времената му /просто или сложно/ се използва в италианската отстъпителна конструкция, какви хронологически отношения съществуват между глагола от подчиненото отстъпително и главното изречение. Ще разгледам и употребата на глаголните времена в българската отстъпителна конструкция. За български също така е важен и видът²¹ на глагола и дали това би променило ориентацията на действието в отстъпителната конструкция.

2.12.1. Употреба на сложните времена на *congiuntivo* /*congiuntivo passato* и *congiuntivo trapassato*/

По отношение на сложните времена, употребени в корпуса от примери припомням, че създаването им е една от характеристиките на романските езици. Това са аналитични форми, съставени от спомагателен глагол, лишен от самостоятелно лексикално значение и носител на категориите за лице, число, време и наклонение + минало причастие, което е носител на семантичното значение на сложната форма. Първоначалното значение на аналитичните форми е било наличието на притежаван от вършителя на действието резултат. Впоследствие у сложните форми надделява темпоралното значение на предходност и аспектиалното на завършеност на действието. Следователно в днешния италиански език сложните времена изразяват предходност и завършеност, благодарение на втория елемент от конструкцията /миналото причастие/, тоест те са в състояние да изразят освен хронологичното отношение на предходност

²¹Под вид се приема дефиницията на ГСБКЕ, (1983, т.2, стр.258): „Видът е граматическа категория, която показва начина, по който протича глаголното действие по отношение на признака цялостност на действието.“

спрямо първоначалното темпорално равнище, така и видовото отношение на завършеност на действието.

За италианските отстъпителни изречения /с изключение на **anche se**/ е характерна употребата на конюнктив, който има две сложни времена: *congiuntivo passato* и *congiuntivo trapassato*.

Първото-congiuntivo passato е с най-ниска честота на употреба и чрез двойната си видово-темпорална същност изразява предходност и завършеност спрямо глагол от главното изречение, спрегнат само в *presente* /и не в някое от миналите времена/.

Това време на конюнктива изразява предходност спрямо *congiuntivo presente*, като образува опозиционна двойка с него. Рядката употреба на *congiuntivo passato* е обусловена от споменатата вече видово-темпорална същност, поради която то не може да се използва в подчинени изречения за цел, последица, въведени от **in modo che**, или в допълнителни пожелателни изречения:

*Lo chiamo affinché sia venuto da me.

*Lo aiuto in modo che lui si sia rimesso.

*Voglio che lui sia venuto.

Примерите ще бъдат подредени в реда: главен глагол в индикатив – подчинен глагол в *congiuntivo* и обратно: подчинен глагол в *congiuntivo* – главен глагол в индикатив.

Примери с congiuntivo passato. Изводи от анализа

В корпуса примерите с *congiuntivo passato* са малобройни, но представляват интерес от гледна точка на съгласуването на времената и наклоненията в тях. Тези изречения показват как употребеното в италианските отстъпителни изречения *congiuntivo passato* проявява известна **нестабилност**, доколкото не изразява предходност спрямо главен глагол в *presente* /както е по дефиниция според нормативните граматики/.

²²В тези примери глаголът в главното изречение е спрегнат не в *presente*, а в *passato prossimo*, *passato remoto* /аорист/ и *imperfetto*. Освен това наличието на подходящи лексикални средства, ориентирани след момента на говорене и изразяващи следходност /наречия за време/, променя ориентацията на хронологичното отношение между глагола

в подчиненото и главното изречение. Така действието /или по-скоро фактът/ от подчиненото отстъпително изречение изразява следходност спрямо действието /факта/ от главното изречение:

Главен глагол в *passato prossimo* – подчинен в *congiuntivo passato*

В италианския текст на пример 107 *congiuntivo passato* не изразява предходност спрямо главен глагол в *presente*. Привидно действието в отстъпителното изречение би могло да се разгледа като следходно на това в главното изречение заради наречието за време и следходност **dopo** и българският му еквивалент **след това**:

(107)

“E infatti Adelmo **ha appreso** la sua arte nel vostro paese, **benché dopo abbia studiato** anche in Francia.“ U. Eco

-Защото Аделмо е изучил изкуството си във вашата страна, **въпреки че** след това **е учил** и във Франция.

Но ако на мястото на **benché** се употреби неизискващия *congiuntivo* съюз **anche se**, ще се получи отстъпително изречение с глагол в *passato prossimo*:

(107')

“E infatti Adelmo **ha appreso** la sua arte nel vostro paese, **anche se dopo ha studiato** anche in Francia.“ U. Eco

В „новото“ изречение се вижда как действието в подчиненото отстъпително изречение се случва след това в главното изречение. Тоест тук има две последователни действия, а не предходност на действието в подчиненото изречение спрямо главното. Що се отнася да „отстъпителността“ на този пример, не съм убедена, че в него може изобщо да се говори за логически противоречащи си твърдения или факти: Аделмо е изучавал изкуството си в едната страна, а после в друга - Франция. Следователно конструкцията показва две действия, станали едно след друго, като отстъпителният съюз губи от първоначалната си функция и може да се замени с противопоставителен:

(107'')

*E infatti Adelmo **ha appreso** la sua arte nel vostro paese, **ma dopo ha studiato** anche in Francia.“ U. Eco

Относно българския превод, и в главното, и в подчиненото отстъпително изречение е употребено минало неопределено време, което освен че изразява предходност спрямо момента на говоренето, изразява и категорията „източник на информация на процеса“. (Раданова, 2015) Тази информация е непряка, несвидетелска,

тя е резултат от някакво умозаключение, макар че идва от източник, съвпадащ с говорещия, както се разбира и от контекста. Това е т. нар. конклузив, за който говори Ницолова. (Ницолова, 2008)

Отстъпителната конструкция, преведена на български, съдържа един и същ глагол „уча”, но разпределен в свършен и несвършен вид съответно в главното и подчиненото изречение. Глаголът в главното изречение „е изучил” с помощта на представката **из** – представя действието като доведено до резултат. Глаголи с подобна представка са наречени от Академичната граматика от „продуктивен тип”. Според семантичната двудялба на глаголите на Р. Ницолова (Ницолова, 2008) глаголът „изучавам” трябва да бъде „пределен”. От друга страна, „продуктивността” на глагола „изучавам” , употребен в минало неопределено време може да се сметне по-скоро за абстрактна, доколкото при употреба на минало неопределено време не можем да говорим точно за действие, а по-скоро за факт, статичен резултат от процес, който е реализиран преди момента на говоренето.

Заслужава интерес и следващият пример 108, където отново в италианския текст *congiuntivo passato* не изразява предходност спрямо главния глагол, спрегнат в *presente*, както е по дефиниция. Тук обаче има основание да се говори за следходност, не само заради наречието за време **in seguito**:

Главен глагол в аорист – подчинен в *congiuntivo passato*

(108)

No voluto raccontare per esteso questo fatto del pittore prima di tutto perché da quel giorno **incominciai** a lavorare, **sebbene in seguito abbia scelto** un mestiere diverso. A.Moravia

Разказвам подробно случая с художника, преди всичко защото в същия ден **започнах** работа, **макар че по-късно** щях да си избира друг занаят.

В този пример действието в италианското подчинено изречение е следходно на главния глагол, употребен в аорист */passato remoto/*.

Както се вижда, българският преводен еквивалент на **in seguito -по-късно** дава основание на българския преводач вместо минало свършено време в отстъпителното изречение да използва бъдеще време в миналото. По повод употребеното минало свършено време в главното изречение „започнах”, ако същото време се употреби и в

подчиненото изречение, това би подчертало идеята за изчерпаност и завършеност на действието. Употребеното в българския превод бъдеще време в миналото показва завършено действие, но проектирано в бъдещето, а не с подчертана завършеност:

Срв:

(108')

*Разказвам подробно случая с художника, преди всичко защото в същия ден **започнах** работа, **макар че по-късно избрах** друг занаят.

Разказвам подробно случая с художника, преди всичко защото в същия ден започнах работа, **макар че по-късно щях да си избира** друг занаят.

Затова считам, че употребата на минало свършено време в отстъпителното изречение вместо бъдеще време в миналото е по-сполучлива и заради характера на противоречие, съпътстващ отстъпителните конструкции. При глагол от свършен вид се подчертава цялостта на действието, но и категоричността му, в противовес на твърдението от главното изречение. По същия начин, ако в италианското отстъпително изречение вместо congiuntivo passato се употреби аорист (passato remoto), подчертаващ завършеността на действието, но и отдалечеността му от момента на говоренето, ще се получи граматически правилно изречение поради наличието на променения отстъпителен съюз **anche se** (вместо **sebbene**):

*Ho voluto raccontare per esteso questo fatto del pittore prima di tutto perché da quel giorno **incominciai** a lavorare, **anche se in seguito scelsi** un mestiere diverso.

(Спорно е обаче доколко passato remoto, като типично перфективно време е съвместимо с наречийния израз **in seguito**, ориентиран към следходността. В GGIC не открих несъвместимост на passato remoto с in seguito.)

Ако обаче вместо passato remoto се използва италианското съответствие на бъдеще време в миналото - condizionale composto - и се употреби след отстъпителен съюз **sebbene**, полученото изречение ще е граматически неправилно:

*Ho voluto raccontare per esteso questo fatto del pittore prima di tutto perché da quel giorno **incominciai** a lavorare, **sebbene in seguito avrei scelto** un mestiere diverso.

Същото изречение би било граматически правилно при заместване на **sebbene** с **anche se**:

*Ho voluto raccontare per esteso questo fatto del pittore prima di tutto perché da quel giorno **incominciai** a lavorare, **anche se in seguito avrei scelto** un mestiere diverso.

Идеята на тези трансформации с глаголните времена в езика- оригинал и езика – цел, е да се установи с кой отстъпителен съюз и с кое глаголно време отстъпителната конструкция и в двата езика би звучала по-убедителна и по-адекватна.

Моето предложение и за оригинала и за превода е следният вариант:

(108")

Ho voluto raccontare per esteso questo fatto del pittore prima di tutto perché da quel giorno **incominciai** a lavorare, **anche se in seguito scelsi** un mestiere diverso.

Разказвам подробно случая с художника, преди всичко защото в същия ден **започнах** работа, **макар че по-късно избрах** друг занаят.

Причината за употреба на *congiuntivo passato* в конкретния случай се крие в хронологичните отношения, които времената на *congiuntivo* са в състояние да изразят спрямо главния глагол, от който зависят. От четирите времена на *congiuntivo* само *presente* може да се реализира в контекста и като бъдеще спрямо главен глагол в сегашно време. В конкретния пример, в който главният глагол е в *passato remoto* /аорист/, употребата в подчиненото изречение на *congiuntivo presente* не е възможна, както не е възможно *congiuntivo imperfetto* или *congiuntivo trapassato*. Следователно, единственото време на *congiuntivo*, което е възможно да се употреби тук, е именно *congiuntivo passato*.

В пример 109, за да се разбере отстъпителното отношение, е необходим по-широк контекст. От него става ясно, че отстъпителното изречение със **sebbene** е свързано смислово с предходното, което изразява противоположното твърдение на това в отстъпителното изречение:

Подчинен глагол в *congiuntivo passato* - главен глагол в *imperfetto*

(109)

„Ma i tempi allora erano diversi. *Si poteva guardare avanti, al futuro, con una certa serenità.* E **sebbene il futuro non si sia poi dimostrato** così allegro e facile come noi due ce lo immaginavamo (ci siamo sposati nel '15, come sai, a guerra iniziata, e subito dopo ho fatto domanda per partire volontario), **era** la società a essere diversa, allora, una società che garantiva.” G. Bassani

Но времената тогава бяха други. Можехме да гледаме напред, към бъдещето, с известно спокойствие..И **въпреки че** после бъдещето **не беше** така весело и леко, както ние двамата си го представяхме,...самото общество **беше** друго тогава, беше общество, което гарантираше.

Ако отстъпителното изречение със **sebbene** се свърже с предходното, би могло да се получи следната отстъпителна конструкция:

(109')

Si poteva guardare avanti, al futuro, con una certa serenità, **sebbene il futuro non si sia poi dimostrato** così allegro e facile come noi due ce lo immaginavamo...

Колкото до българския превод, смятам, че чрез употребеното минало несвършено време в отстъпителното изречение преводачът не е акцентирал на следходността на действието в отстъпителното изречение спрямо това в главното изречение, независимо от наличието на **после**. Може би по-сполучлив вариант би бил този с глагола в свършен вид *оказа се*, който да подчертае завършеността на действието:

***И въпреки че** после бъдещето не **се оказа** така весело и леко...

Пример 110 показва поредния случай, в който congiuntivo passato не изразява предходност спрямо главен глагол в сегашно време:

Подчинен глаго в congiuntivo passato - главен глагол в passato prossimo

(110)

..perché quella biografia, **per quanto l'abbia in seguito cercata, non l'ho mai più ritrovata** e mi sono anche dimenticato chi ne era stato l'autore. A.Camilleri

..Защото онази биография, **колкото и да я търсих** впоследствие, **така и не я намерих** и дори забравих кой е авторът ѝ.

Действието в отстъпителното изречение с congiuntivo passato /търсенето на биографията/ логично предхожда това в главното изречение /евентуалното нейно намиране/. Отстъпителната конструкция тук е подсилена от съюза **per quanto**, акцентиращ върху количеството или продължителността във времето на търсенето. В този случай няма съмнение относно отстъпителния характер на изречението. **Per quanto** е подходящо употребен за смисъла на изречението съюз и изисква употреба на congiuntivo. Congiuntivo passato в отстъпителното изречение е „огледално” на passato prossimo в главното изречение. Освен че подчиненият глагол предхожда главния, може

да се приеме, че двете действия се осъществяват непосредствено едно след друго, нещо повече: продължителното действие на търсенето сякаш „прелива” в това от главното изречение – ненамирането на биографията - съответно с нарушената логика на отстъпителната конструкция. При евентуална подмяна на **per quanto** с **anche se** и съответно **passato prossimo** :

*...perché quella biografia, **anche se in seguito l’ho cercata**, non l’ho mai più ritrovata e mi sono anche dimenticato chi ne era stato l’autore

би изчезнал акцентът върху продължителното търсене на биографията, което завършва с неуспех, придадено от **per quanto**.

За предходност на действието от отстъпителното изречение спрямо това в главното може да се говори в пример 5. Глаголът в главното изречение е в **presente atemporale**, несвързано с момента на говоренето:

Главен глагол в **presente atemporale** – подчинен в **congiuntivo passato**

(111)

Non si può nascer mica su le nuvole, levatrice la luna, **quantunque** in biblioteca **abbia letto** che gli antichi, fra tanti altri mestieri, le facessero esercitare anche questo...L. Pirandello

Човек не може да се роди сред облаците, акушерка да му е луната, **макар в** библиотеката **да съм чел**, че древните хора между многото други занаяти са я карали да върши и този занаят....

Глаголът в главното изречение е в **presente atemporale**, несвързано с момента на говоренето. ГСБКЕ нарича това време гномическо сегашно време, което се среща в сентенциите, въпреки че тук не става дума точно за сентенция, а по-скоро за някаква „генерална истина”, общоприет факт.

В български на **congiuntivo passato** съответства минало неопределено време, което не изисква конкретна локализация на действието във времето, както и ограничаване на действието откъм еднократност. Такова ограничаване на действието би се постигнало с употребата на минало свършено време, а отстъпителният съюз **макар да**, характерен за реално и потенциално недостатъчно условие, би отстъпил на съюза

макар че, характерен само за реално недостатъчно условие поради малко вероятната съвместимост на **макар да** с минало свършено време²³:

Срв:

*Човек не може да се роди сред облаците, акушерка да му е луната, **макар да четох** в библиотеката, че древните хора между многото други занаяти са я карали да върши и този занаят....

Човек не може да се роди сред облаците, акушерка да му е луната, **макар че в** библиотеката **четох**, че древните хора между многото други занаяти са я карали да върши и този занаят....

Построено по този начин обаче, българското изречение би се отдалечило от оригинала, като чрез минало свършено време би показало обвързаност с конкретен момент. В оригинала обаче такъв факт не е изрично посочен. Преводното решение с минало неопределено време предполага /макар и не изрично споменато/ ходене до библиотеката повече от веднъж в някакъв неопределен момент преди момента на говоренето. По тази причина считам, че вариантът със сложната форма **чел съм** е по-сполучливо съответствие на **congiuntivo passato** отколкото **четох**.

Изводи от анализа с примери в **congiuntivo passato**:

След изложените примери с **congiuntivo passato** и направения анализ идва заключението, че в някои случаи това глаголно време показва известна нестабилност, която поражда изместване на хронологичното отношение главен-подчинен глагол. Това изместване се изразява в противоположната на обичайно изразяваната от **congiuntivo passato** предходност. Анализът на някои от разгледаните примери показва следходност спрямо глагола от главното изречение, при условие че **congiuntivo passato** е придружено от подходящи лексикални средства /наречия или наречийни изрази, ориентирани към следходността/. Това различно хронологично отношение се отразява и на публикувания превод на български, където например се видя как **congiuntivo passato** не съответства на минало свършено време, а на бъдеще време в миналото. Невинаги обаче употребеното глаголно време от преводача е в полза на адекватно звучащия преводен текст. Нестабилността на това време е резултат от изпъкващото модално значение на **congiuntivo passato**, характерно за групата подчинени изречения, изразяващи причинно-

²³ Относно въпросът дали съюзът **макар да** може да бъде съвместим с минало свършено време, ГСБКЕ не дава примери на **макар да** с това време. (ГСБКЕ, 1983, т.3, стр. 402-409)

следствена връзка. Модалността на *congiuntivo passato* /която се забелязва после и при *congiuntivo trapassato*/ в тези случаи води до отслабване или промяна на темпоралните му стойности, доколкото ги има.

Congiuntivo passato и възможни алтернативни глаголни времена от Indicativo

Anche se + passato remoto

По повод морфологичния профил на *congiuntivo passato*, тук се появяват въпросите:

- На кое време от индикатива това време може да съответства?
- При положение че като сложно време то изразява предходност спрямо глагол в сегашно време, но и завършеност на действието, може ли това време да бъде заместено от *passato remoto*, при наличие на алтернативен на **sebbene** съюз като **anche se** например /който въвежда индикатив, а не конюнктив/?
- Кои са възможните глаголни времена на индикатива, които могат да се използват след **anche se**?

Grande Grammatica Italiana di Consultazione дава следните комбинации на глаголни времена на *indicativo* след **anche se** (GGIC, 2001, II, p.788):

Anche se piove, esco.

Anche se sta piovendo, esco.

Anche se stasera andrò a cena fuori,

Anche se eravamo in pieno inverno....

Anche se è nevicato a lungo,...

Anche se eri in ritardo....

Anche se c'era in tempo da lupi...

От изложените примери липсва такъв с *passato remoto* /аорист/ след **anche se**.

Въпреки липсата на аорист след **anche se** в примерите на академичната граматика, в корпуса присъстват два примера с **anche se**, въвеждащ глагол в *passato remoto*. Тези два примера се открояват, предвид мнозинството от случаите с **anche se** в отстъпителни изречения, в които подчиненият глагол е предимно в *imperfetto indicativo* или *presente indicativo*.

Главен глагол в *imperfetto* - подчинен в аорист/*passato remoto*/

(112)

L'appartamento **era** grande, **anche se mi resi conto** d'essermelo atteso più ampio. Alessandro Defilippi

Апартаментът беше голям, **макар да си дадох** сметка, че бях очаквал да е по-просторен.

Използваното *passato remoto* в италианския пример изразява минало действие, спрямо което се наблюдава предходно действие в подчиненото на отстъпителното допълнително изречение. Предходността на действието в подчиненото допълнително изречение се илюстрира от сложния инфинитив, като имплицитната конструкция може да се замени с експлицитна:

*L'appartamento era grande, **anche se mi resi conto che lo avevo atteso** più ampio.

Пример 113 е различен от предходния, доколкото отстъпителното изречение е отделено от главното не просто с пауза, а и формално с точка:

(113)

L'opera andò in scena in 1875 e l'esito fu, e non poteva certo essere diversamente, assai contrastato. Insomma, una donna "scandalosa" come Carmen **spaventava. Anche se ci fu chi fece notare** che, in fondo, la coltellata che l'uccideva rappresentava il giusto castigo per una vita dissoluta. A. Camilleri

Операта беше поставена през 1875 и резултатът бе, а и не можеше да бъде иначе, доста спорен. Въобще, скандална жена като Кармен **плашеше. Макар че се появиха хора, които отбелязаха**, че, всъщност, наръгването с нож, убило Кармен, представлява справедливото наказание за един безпътен живот.

В този пример трудно може да се открие отстъпителен смисъл. Противоречието между факта, че Кармен плаши и твърдението на някои хора, че Кармен си е заслужила съдбата заради безпътния живот, не почива на нарушена логика между главно и подчинено изречение. Тук подчиненото изречение, отделено от главното изречение с точка, по-скоро „продължава“ мисълта на автора и напълно покрива твърдението на ГСБКЕ за неговата присъединителна функция.

Отстъпителните изречения в подобен контекст Мадзолени нарича **proposizioni concessive restrittive** или **ограничителни отстъпителни изречения**, тъй като по някакъв начин ограничават истинността на твърдението в предхождащото главно изречение:

“...в някои отстъпителни конструкции подчиненото изречение, произнесено с известна тежест на ударението и затихваща интонация, поставено след главното изречение и разделено от него чрез силна пауза, изглежда че по някакъв начин поставя под съмнение истинността на съдържанието на главното изречение.” (GGIC, 2001, II, р.816, превод мой)

Мадзолени стига и по-далеч в определяне на статута на този „междинен” вид отстъпителни изречения. Според него благодарение на паузата, която отделя подчиненото отстъпително от главното, може да се получи асимилация на отстъпителното към едно независимо изречение, все едно двете изречения биват произнесени от двама различни говорещи. По въпроса за разкъсването на синтактичните единици пише и Стефка Петрова. Тя определя като *парцелираност*²⁴ „разкъсването на синтактичните единици на части, оформени като самостоятелни езикови построения.” (Петрова, 1995, стр.127) Петрова предлага и по-точен термин: *сепаратизация*. Под термина *сепаратизация* обаче авторката има предвид части на просто изречение или отделни прости изречения, а не, както в нашия случай главно и подчинено изречение, отделени от пауза. По този въпрос становище има и ГСБКЕ (ГСБКЕ, 1983, стр.408) с пример на Елин Пелин:

„Подчиненото отстъпително изречение може да бъде отделено от главното с голяма пауза, означаваща с точка. Логическото ударение пада върху главното изречение, което стои пред подчиненото. Интонацията се променя. Подчиненото изречение добавя нещо към главното и отстъпителното изречение добива и присъединителна функция: Той, Цвете, много те харесва. **Макар че** малко ти е сърдит. /Елин Пелин/”

В случая употребата на *passato remoto* в пример 113 на Камилери е в съзвучие с контекста, като това глаголно време проявява типичната си употреба да изразява отдавна приключили минали действия, които са откъснати от момента на говоренето и нямат връзка с него. В действителност авторът говори за събития, станали през 19 в. и употребата на това време в отстъпителното изречение е логична.

²⁴Петрова дава и друга, по-пълна дефиниция: „Под парцелираност...ще разбираме такава организация на текста, при която синтактично и смислово свързани синтактични единици – части на просто изречение или отделни прости изречения – са оформени като самостоятелни в границите на една свръхфразова единица (СФЕ) с цел да се засили тяхната комуникативна и експресивна значимост.” (Петрова, 1995, стр.132)

Примери с **congiuntivo trapassato**. Изводи от анализа

Тази втора сложна форма на **congiuntivo** изразява предходност спрямо **congiuntivo imperfetto**, като образува опозиционна двойка с него. **Congiuntivo trapassato** изразява предходност в миналото, както и завършеност спрямо глагол от главното изречение, спрегнат в някое от миналите времена. Известно е, че **congiuntivo trapassato** предполага отправен момент, явен или скрит, ситуиран в миналото. Отправният момент е свързан с резултат от предходното събитие, разглеждан в своята цялост. Относно българския преводен еквивалент на **congiuntivo trapassato**-минало предварително време, припомням, че ГСБКЕ различава две основни значения на това глаголно време:

1.Статално, при глаголи от свършен вид с резултативен характер, при което бива подчертан резултатът от действието, който е налице в момента, за който се говори, а не самото действие.

2.Акционално, при което е подчертано действието, а не резултатът от него.

В изложените примери по-долу ще покажа как тази предходност наравно с резултатността от предходното събитие „прелива” в един вид паралелизъм на двете събития. От примерите в корпуса не може да се твърди категорично дали в българския превод преобладава статалното или акционалното значение на минало предварително време, въпреки че според ГСБКЕ акционалното значение е по-разпространено.

В корпуса присъстват някои случаи на паралелизъм, особено в оригиналния текст, както в:

Подчинен глагол в **congiuntivo trapassato** - главен в **trapassato prossimo**

(114)

Nonostante che il professor Meldolesi **si fosse adoperato** parecchio in mio favore, ...quasi mai **ero apparso** all'altezza dei numerosi sette e otto che ornavano la mia pagella nelle materie letterarie. G. Bassani

Въпреки че учителят Мелдолези **ме бе взел** под крилото си..., аз **не бях** на висотата на отличните оценки, изпъстрищи бележника ми.

В оригинала **congiuntivo trapassato** е употребено както в подчинено отстъпителното, така и в главното изречение. И в двете действия **congiuntivo trapassato** показва продължителността на резултата: застъпването на учителя за ученика е довело до високите оценки, но, типично в логиката на отстъпителните конструкции, не е и

довело героя до усещането за удовлетвореност. Съзнанието за неуспех у героя е очевидно, въпреки получените високи оценки, но също така има и продължителност във времето, паралелно с получаваните периодично оценки.

В името на точността на темпоралната картина, тук всъщност съществуват три действия:

1. Застъпването на учителя за ученика.
2. Усещане за неудовлетвореност от страна на ученика от получените високи оценки – „отстъпителното” действие.
3. Получените оценки /отлични - седмици и осмици/ резултат от застъпването на учителя.

Разбира се, според последователността на действията усещането за неудовлетвореност на героя логично би трябвало да дойде **след** получените високи оценки. Продължителността и разтегливостта във времето на тези три действия води именно до усещането за синхронност и сливане в една линия.

Какво се получава в българския превод? В отстъпителното изречение предходността е очевидна благодарение на свършения вид на глагола „**вземам**”, употребен в минало предварително време с акционално значение, който изразява действието си преди това на стативния глагол **съм**, употребен в минало свършено време.

Стативният глагол **съм** и неговата форма **бях** обаче е еднаква както за минало свършено, така и за минало несвършено време и предизвиква объркване, което от своя страна би предположило известно преливане на действията от отстъпителното в главното изречение. Ако вместо **бях** преводачът беше използвал формите от свършен вид **се оказах/ се показах**, то тогава границата между действието от отстъпителното и главното изречения щеше да бъде доста по-очевидна:

(114')

Въпреки че учителят Мелдолези **ме бе взел** под крилото си..., аз **не се показах** на висотата на отличните оценки, **изпъстрящи** бележника ми.

Подобна синхронност на действията в подчиненото и главното, независимо от наличието на двата подчинени глагола в *congiuntivo trapassato*, има и в:

(115)

Подчинен глагол в *congiuntivo trapassato* - главен в *imperfetto indicativo*

Anche se l'avesse trattata con distacco, anche se l'avesse mandata via per sempre, lei aveva bisogno di vederlo.

S. Avallone

Дори и да се беше отнесъл?/отнасял с нея равнодушно, **дори да я беше отпратил** завинаги, тя **имаше** нужда да го види.

Тук изниква въпросът: коя форма на /очевидно акционално/ минало предварително време да се използва в първата част от българското подчинено изречение - в свършен или несвършен вид, така че преводът максимално да предаде оригиналното съдържание?

Първият вариант **Дори и да се беше отнесъл с нея равнодушно** като форма от свършен вид предполага еднократно действие, докато вторият **Дори да се беше отнасял** е по-приемлив: общуването между двамата се е случвало повече от един път, както и паралелно се е натрупвало усещането за равнодушие към героинята. Втората част на подчиненото изречение с формата от свършен вид **дори да я беше отпратил завинаги** не поставя подобен проблем поради наречието **завинаги**, благодарение на което е ясна идеята за еднократност – отпращането става завинаги, то може да не стане внезапно, но при него няма повторения, няма връщане назад.

Въпреки наличието на **trapassato**, носещо идеята за предходно действие в подчиненото изречение спрямо действието в главното изречение, все пак има усещане за синхронност. Причината за това е другото усещане, имплицитно внушено от автора: равнодушието на героя спрямо героинята продължава, то не е отминало и продължава да се усеща от нея. От своя страна тя, независимо от това негово безразличие, продължава да изпитва нужда да го види.

За това „преливане” от предходност към едновременност допринасят и стативните глаголи **piacere, essere, apparire** – харесвам, съм, изглеждам/струва ми се, които преобладават в главното изречение на отстъпителните конструкции от корпуса и се срещат и в следните примери:

Главен глагол в *imperfetto indicativo* – подчинен в *congiuntivo trapassato*

(116)

Egli **mi piaceva**, come ho detto, **sebbene avessi perduto** ogni stima di lui. A. Moravia

Той ми харесваше, както казах, **макар че бях изгубила всякакво** уважение към него.

(117)

Andrea si alzò in piedi. **Era** lucido, **nonostante si fosse scolato** mezza bottiglia di Ratafià. S. Avallone

Андреа се изправи. **Беше** с ясно съзнание, **макар да беше** изпил половин бутилка ликьор.

(118)

Era la fine, pensò il fante Tomagra, di questa baldoria segreta: e adesso, a ripensarci, essa **appariva** una ben misera cosa ai suoi ricordi, **sebbene egli l'avesse avaramente ingigantita** nel viverla... I. Calvino

Това беше краят на тази тайна забавна случка, помисли си пехотинец Томагра, и сега, като отново я премисляше, **тя му се струваше** нещо доста незначително, **въпреки че** той скъпернически **я беше преувеличил** в съзнанието си.

И в трите гореизложени примера /116, 117, 118/ е очевидна линията, обединяваща двете противоречащи си събития от подчиненото и главното изречение. Макар и противоречащи си и станали едно след друго, двете събития не се разглеждат отделени едно от друго, а по-скоро преливат едно в друго: героинята от пример 116 продължава да харесва мъжа, въпреки че не изпитва уважение към него. Значението на употребеното минало предварително време в пример 116 е статално /доколкото да загубиш нечие уважение показва по-скоро душевно състояние, отколкото някакво действие/.

Героят от пример 117 продължава да е с ясно съзнание въпреки изпитото немалко количество алкохол, изразено от акционално минало предварително време; пехотинец Томагра от пример 118 след премисляне на случилото се продължава да смята историята си за маловажна, въпреки че първоначално ѝ е придавал значимост. Това първоначално преувеличаване на историята е предадено от минало предварително време със статален характер.

Макар и малко на брой, примерите от корпуса с **congiuntivo trapassato** позволяват да погледнем на това време като гъвкаво откъм темпоралната му същност: освен характерните му предходност и завършеност спрямо главното сказуемо в минало време, **congiuntivo trapassato** показва и известна склонност към едновременност с действието от главното изречение благодарение на споменатите вече стативни глаголи, които по правило „привличат” едновременността между две и повече

действия. Българското му съответствие **минало предварително време** е използвано и в двете си значения: редуващо се статално и акционално с лек превес на статалното поради преобладаващите стативни глаголи в подчиненото изречение. Употребата на статалното или акционално значение на минало предварително време логично зависи от вида на глагола в отстъпителното изречение. Глаголът може да бъде или стативен /преобладаващо/, или такъв, който изразява непродължителни действия.

След направения анализ на корпуса с двете сложни времена на **congiuntivo** мога да направя извода, че и двете времена са в състояние да променят своето значение и употреба в зависимост от типа и времето на глагола от главното изречение, както и в съчетание с подходящи наречийни изрази, ориентирани към определено хронологично отношение спрямо главното сказуемо. Анализираните примери от корпуса показват, че въпреки че на пръв поглед имат установена и устойчива темпорална употреба, двете сложни времена на **congiuntivo** всъщност подлежат на по-голяма „мобилност” и „гъвкавост” при изразяване на хронологичните отношения в рамките на сложно съставното изречение, в което участват. Това се дължи на семантичната особеност на отстъпителните изречения с тяхната прекъсната логическа причинно-следствена връзка и споменатото вече изпъкващо модално значение на конюнктива. Силно изразената модалност на конюнктива влияе на темпоралните стойности, като ги отслабва, даже и неутрализира.

Относно българските преводни еквиваленти на **congiuntivo passato** и **congiuntivo trapassato**, трябва да кажа, че темпоралната същност на двете сложни времена на **congiuntivo** в рамките на контекста заслужава повече внимание от страна на преводача, така че те да бъдат преведени максимално адекватно и във вярност с оригинала.

2.12.2. Употреба на простите времена на **congiuntivo /presente и imperfetto/**

Congiuntivo presente се реализира в речта чрез два контекстуални варианта:

сегашно за изразяване на едновременност спрямо главен глагол-сказуемо в сегашно време:

(119)

Poi nel buio, **benché** nessuno **lo veda**, sorride. D. Buzzati

После, в тъмнината, **макар и** никой да не го вижда, се усмихва.

и бъдеще време за изразяване на следходност спрямо главен глагол-сказуемо в сегашно време, като в този случай формата трябва да е придружена от наречия за следходност спрямо момента на говоренето :

(120)

Tra questi dieci comandamenti ce ne sono quattro, bada bene, non più di quattro che consigliano cose buone – **benché anche quelli, beh, poi li rivediamo. U.Eco**

Сред тези десет заповеди има четири, внимавай, не повече от четири, които съветват да правиш добри неща - **макар че и те - , но...**нищо, после ще видим.

Трябва да се отбележи, че този пример е единственият от корпуса, в който *congiuntivo presente* изразява бъдещо действие спрямо главния глагол.

Congiuntivo imperfetto също се реализира в речта чрез два контекстуални варианта: **минало несвършено време** за изразяване на едновременност:

(121)

Sapevo, infatti, che **sebbene avessi** gambe lunghe e robuste, non avevo alcuna disposizione per la danza.
A.Moravia

Знаех си, че нямам никакъв усет към танца, **макар да бях** с дълги и здрави крака.

и бъдеще време в миналото за изразяване на следходност спрямо главния глагол в минало време. Трябва да се уточни, че в този случай в отстъпителното изречение е необходимо присъствието на подходящо наречие или наречиен израз за изразяване на следходност:

(122)

Sebbene Gianni arrivasse solo **dopo pochi minuti**, Maria non volle aspettarlo. **Пример на GGIC (625)**

Макар че Джани щеше да пристигне след няколко минути, Мария не пожела да го изчака.

Ето пример и от корпуса, при който *congiuntivo imperfetto* в съчетание с наречиен израз за следходност изразява бъдеще време в миналото:

(123)

L'avvocato staccò lo sguardo dal ritratto e lo riabbassò sulla pratica ancora intonsa al centro della scrivania. Rimase così per una decina di minuti, incapace di aprirla **nonostante avesse** un'udienza in tribunale il mattino dopo. S.Avallone

Адвокатът откъсна поглед от портрета и го насочи отново към неотвореното дело в средата на бюрото. Остана така около десет минути, неспособен да го отвори, **макар че имаше заседание в съда на следващата сутрин.**

Примери с congiuntivo presente. Изводи от анализа

С изключение на горепосочения пример, при всички останали примери от корпуса хронологичното отношение между подчинения и главния глагол е на едновременост. Тъй като сегашно време има различни функции – актуално /конкретно/, неактуално /обобщено/, гномическо, асолютно т.н. , те също ще бъдат разгледани в анализа.

В отстъпителните изречения и в оригинала, и в превода преобладават стативните глаголи **essere, capire, persuadere, costare, affievolirsi, tenersi, farsi, съставните сказуеми poter sembrare , poter volersi bene.**

Главен глагол в presente indicativo - подчинен в presente congiuntivo

Пример 1 е ексцерпиран от романа на Дино Будзати „Пустинята на татарите“. Познаването на контекста е задължително, особено когато се наблюдава несъответствие между глаголните времена в оригинала и тези в превода:

Главен глагол в presente indicativo - подчинен в presente congiuntivo

(124)

...evidentemente risulta che la strada non ha nessuno scopo aggressivo; **non c'è** del resto disponibile altra spiegazione, **benché persuada** poco. D. Buzzati

буквален превод:

...явно пътят **няма** никакво агресивно предназначение; **няма** друго обяснение, **макар и това да не е** много убедително.

публикуван превод:...явно пътят **нямаше** никакво агресивно предназначение; **нямаше** друго обяснение, **макар и това да не беше** много убедително.

На пръв поглед е видно, че всичките форми за сегашно време от оригиналния текст са преведени с минало несвършено време. Логичен преводачески избор, следващ

общата линия на повествованието. За да си отговорим на въпроса защо в оригиналния пример има сегашно време вместо характерното за това минало несвършено /говорим за описания на пейзаж/, е добре да навлезем по-детайлно в контекста чрез резюмето на романа²⁵:

„Лейтенант Дрого, едва двайсетгодишен, отива на служба в Крепостта Бастиани, последен бастион на северната граница на Държавата, която владее необятна пустош, от която дебне малко вероятно вражеско нахлуване. Дрого, заедно с другите офицери и войската, „болен“ от очакване, прекарва остатъка от живота си, наблюдавайки каменистата равнина, в непрекъснато очакване на военно събитие, което да осмисли съществуването му. Най-накрая се озовава пред единствената действително неизбежна битка за всяко човешко същество: едва лице в лице със смъртта, самотна и достойна, старият офицер се наслаждава най-сетне на своята победа.“

И така, чрез контекста, виждаме как в застиналото напразно очакване да се случи някакво значимо събитие Дрого остарява, а скруполюзното наблюдение на пътя е част от очакването на „врага“, който така и не идва. Цялата тази абсурдност в поведението на Дрого вероятно е наложила у автора стилистичното решение да използва сегашно време, сякаш да подчертае НЕ повествованието, а именно застиналостта на събитията, не разказвани, а почки пряко предавани. Отстъпителният характер привидно е формален, обусловен от наличието на съюза **benché**, но все пак противоречие съществува и то е на психологическо ниво: на пръв поглед пътят няма ясно предназначение, изглежда безопасен, но поради безкрайното очакване на „врага“, военните в Крепостта са станали предпазливи и мнителни. От този път може да пристигне врагът, и затова обяснението за съществуването му не е много убедително.

(125)

Non **avviene mai che** due amanti siano pari per sentimento e per desiderio; **sebbene questo sia** l'ideale a cui tutti gli uomini tendono ciascuno per conto suo. A. Moravia

²⁵ <https://www.qlibri.it/narrativa-italiana/romanzi/il-deserto-dei-tartari/>

Няма двама влюбени с еднакво силни чувства и желания, **макар такъв да е идеалът**, на който всички хора държат, всеки сам за себе си.

Пример 125 показва обобщено сегашно време, доколкото изразява общовалидна истина, подсилена и от неопределителното местоимение **всички**, като действието може да се нарече, че е непрекратено в момента на говоренето. То включва в обсега си момента на говоренето, без да е локализирано само в него.

Подобна функция на сегашно време виждаме и в:

(126)

Главен глагол в imperfetto indicativo - подчинен в presente congiuntivo

Constatai che era un po' più robusto di me, e forse **mi somigliava** davvero, **benchè sia** difficile e anche sgradevole vedersi ripetuti in altre persone, tanto più in un pazzoide scappato di prigione. P. Chiara

Установих, че е по-силен от мен, и вероятно между нас наистина имаше прилика, **макар да е** трудно и дори неприятно да се видиш повторен в други хора, още повече в някакъв луд тип, избягъл от затвора.

Подчинен глагол в presente congiuntivo - главен глагол в presente indicativo

(127)

Nel corpo di guardia...c'è un gran fermento **e benché non sia** regolamentare, **si trova** anche Tronk... D. Buzzati
В караулното помещение...цари голямо вълнение и **макар и да не е съобразно** правилника, там **е** и Тронк...

Интерес заслужава пример 128, в който главният глагол в оригиналния текст не е в presente, а в passato prossimo, при което е запазена връзката между момента на говоренето и момента, в който действието се е осъществило:

Главен глагол в passato prossimo - подчинен в presente congiuntivo

(128)

Ma per gli uomini **sono stati** un lungo cammino, **sebbene non si capisca** come siano passati tanto presto. D. Buzzati

Но за хората бяха дълги години, **макар и да не можеше да се разбере** как са изминали толкова бързо.

Авторът е решил да употреби **passato prossimo** като очевидец, сякаш наблюдател на действията, за които говори. Оттам и **congiuntivo presente** в отстъпителното изречение като единствено възможно употребяемо време в случая /разсъжденията на разказващия, които съвпадат с момента на говорене и които говорят

за отминали събития, станали преди този момент/. Тъй като, както е известно, между глаголните форми и наклонения в главното и подчиненото отстъпително изречение с реално и потенциално недостатъчно условие няма строго определено съотношение, считаме, че примерът би могъл да бъде преведен и със сегашно време:

*Но за хората бяха дълги години, **макар и да не може да се разбере** как са изминали толкова бързо.

При наличие на сегашно време в отстъпителното изречение обаче може да се получи ефектът на „дистанцията“ между твърдението от главното и подчиненото изречение, сякаш двете твърдения са локализирани в различен период. Отново уточнявам, че в български формите за минало свършено и минало несвършено време на глагола *съм* съвпадат. Така обаче главният глагол в оригинал, спрегнат в **passato prossimo**, преведен на български с *бяха*, не показва категорично свършения вид. Може би вместо *бяха* в превода би било по-удачно да се употреби вариантът с *оказаха се*:

Но за хората тези години се оказаха дълги, **макар и да не можеше да се разбере** как са изминали толкова бързо.

В примера се вижда, че отстъпителното изречение не е единственото подчинено тук, то се явява „главно“ на друго подчинено - допълнително въпросително изречение.

С това друго подчинено изречение е свързано и българското преводно решение на отстъпителното изречение - съставното глаголно сказуемо в минало несвършено време, съставено от отрицателната форма на модалния глагол **мога+разбирам**, което може да се трансформира в близкия по смисъл глагол *питам се, задавам си въпроса*:

*Но за хората тези години се оказаха дълги, **макар и да се питаха** как са изминали толкова бързо.

Congiuntivo presente, както и сегашното почти репортажно време в българския превод в примери 129-131 показват почти свидетелско повествование, сякаш авторът наблюдава директно героя си и ни прави съпричастни с това, което вижда:

(129)

Главен глагол в presente indicativo - подчинен в presente congiuntivo

Dal ciglio del sassoso pianoro Drogo infatti non si volta a guardare, senza neppure un'ombra di esitazione sprona il cavallo giù per la discesa, non accenna a voltare neanche di un centimetro la testa, **fischietta** una canzone con passabile disinvoltura, **sebbene** questo **costi** fatica. D. Buzzati

От края на каменистото плато Дрого действително не се обръща да погледне, без ни най-малко колебания пришпорва коня надолу по наклона, не обръща нито на сантиметър глава, **подсвирква си** доста безгрижно, **макар това да му струва** усилие.

(130)

Giovanni Drogo invece **aspetta** ancora, **sebbene** la speranza **si affievolisca** ad ogni minuto. D. Buzzati

Джовани Дрого обаче **чака** още, **макар** и надеждата **да чезне** с всяка минута.

Отново описание , почти „репортаж на живо” чрез сегашно време:

В италианските отстъпителните изречения не са рядкост и съставните сказуеми, които при превода обаче се превеждат с втория глагол от конструкцията /примери 131-132/:

Подчинен глагол в presente congiuntivo - главен глагол в presente indicativo

(131)

Attraverso la polverosa finestra del lavatoio , **per quanto possa sembrare** strano, **si riesce a vedere** anche una nuvola bianca di forma piacevole. D. Buzzati

През прашния прозорец на умивалните, **колкото и да изглежда** странно, **може да се види** и един бял облак с приятна форма.

В примери 132-133 показвам обобщено сегашно време, съобщаващо някаква „всеизвестна истина”,²⁶ но с известна уговорка за пример 132, където главният глагол е в passato remoto, от който зависи подчиненото отстъпително изречение, но и подчиненото допълнително. И двата подчинени глагола са спрегнати в **congiuntivo presente** . Употребата на **congiuntivo** в допълнителното изречение /subordinata oggettiva/ оборва твърдението за всеизвестната истина и зависи от главния глагол **accorgersi**, тук със субективен характер: в резултат от личните си наблюдения, Дрого установява твърдението в подчиненото допълнително изречение : хората остават винаги чужди един на друг, независимо от близостта помежду си.

²⁶ Общовалидната истина е факт, но е вследствие от лични наблюдения и размишления на героя.

В българския превод поради липса на конюнктив, глаголет **остават** може да се приеме като главен глагол на отстъпителното изречение **колкото и да се обичат помежду си**.

(132)

Proprio in quel tempo Drogo **si accorse** come gli uomini, **per quanto possano volersi bene, rimangono** sempre lontani... D. Buzzati

По същото време Дрого установи, че хората, **колкото и да се обичат** помежду си, остават винаги чужди един на друг...

Сегашно време в 133 пример също изразява истини, близки до „общовалидните“, резултат от познаването на животинския свят:

(133)

Si stavano scavando la fossa da soli. Stavano entrando sulle loro gambe nella tana del lupo. E il lupo, **per quanto si tenga** nascosto, è sempre presente. S. Avallone

Сами си изкопаваха гроба. Навлизаха със собствените си крака в хралупата на вълка. А вълкът, **колкото и да се крие**, винаги **присъства**.

Последният пример показва някаква напрегнатост на действието, напрегнато очакване, отново с **congiuntivo presente**, което има ролята на интензификатор на напрежението и очакването:

(134)

E **per quanto** l'orgasmo oscuro delle ore che passano **si faccia** ogni giorno più grande, Drogo **si ostina** nella illusione che l'importante sia ancora da cominciare. D. Buzzati

Макар и мрачното безпокойство на отминаващите часове **да става** всеки ден все по-голямо, Дрого **упорства в** илюзията, че онова, което е важно, предстои да започне.

Почти при всички примери от корпуса с **congiuntivo presente** хронологичното отношение между подчинения и главния глагол е на едновременост, която се запазва и в превода. Това говори за относителна стабилност в темпорално отношение на **congiuntivo presente**, за разлика от двете предишни разгледани сложни времена на конюнктива.

В превода на български забелязах, че еквивалентите на **congiuntivo presente** могат да бъдат или сегашно актуално или обобщено време, или минало несвършено

време. Когато вместо сегашно време в превода се забелязва минало несвършено време, това съвсем не означава отклонение от темпоралната същност на едновременност на **congiuntivo presente**, а просто следване на повествователната линия от страна на преводача. В отстъпителните изречения и в оригинала, и в превода преобладават стативните глаголи, характерни за глаголните времена, изразяващи едновременност.

Примери с congiuntivo imperfetto. Изводи от анализа

Минало несвършено време има статут на „най-нестабилната от темпорална гледна точка форма на конюнктива” (Раданова, 2000, стр.111), доколкото зависи от времето и наклонението на главния глагол, както и от подчинителните съюзи, от които зависи. В примерите от корпуса това време изразява едновременност спрямо главния глагол, който е обикновено в passato remoto или imperfetto. Преобладаващите глаголи в отстъпителните изречения тук отново са стативни /**essere, accorgersene, confessare, resistere—съм,стоя, признавам си**/, както и психологическия глагол **мразя, забелязвам/давам си сметка** /:

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto - главен глагол в аорист

(135)

Benché lo sforzo, soprattutto da principio, **fosse** durissimo, **mi feci** una sorta di punto d'onore di sottostare scrupolosamente ai divieti di Micòl. G. Bassani

Въпреки че особено в началото усилието **беше** много голямо, **си наложих**, един вид като въпрос на чест, да спазя точно забраната на Микол.

Подчинен глагол в congiuntivo imperfetto - главен глагол в imperfetto indicativo

(136)

Andrea, gradualmente, si accorgeva del fatto che lei esisteva. E **per quanto non fosse attraente**, né bella, né niente di speciale, però **non era** neanche brutta, ed **era** qui, e **lo stava ascoltando**. S. Avallone

Постепенно, Андреа забелязваше, че тя съществува. И **колкото и да не беше** привлекателна, нито красива, нито нищо особено, все пак **не беше** и грозна, освен това **беше тук и го слушаше**.

(137)

E su Andrea, **per quanto resistesse implacabile, per quanto la odiasse come mai prima**, quelle lacrime **facevano** ancora effetto. S. Avallone

А Андреа, **колкото и да стоеше непреклонен, колкото и да я мразеше** както никога преди, **още не беше безразличен** към онези сълзи.

Главен глагол в *imperfetto indicativo* - подчинен в *congiuntivo imperfetto*

(138)

Non a caso le donne **si innamoravano** perdutamente di lui. E qualche volta anche gli uomini, **sebbene** lui non **se ne accorgesse**. O. Fallaci

Неслучайно жените **се влюбваха** безумно в него. Понякога дори и мъжете, макар той **да не забелязваше** това.

Пример 138 показва главно и подчинено изречение, отделени чрез точка, която обаче няма логическа функция. Примерът може да се трансформира в сложно съставно с подчинено отстъпително, като вместо точката поставим адверсативния съюз **ma**:

(138')

Non a caso le donne **si innamoravano** perdutamente di lui, **ma** qualche volta anche gli uomini, **sebbene** lui non **se ne accorgesse**. O. Fallaci

В корпуса не липсва и изречение с по-сложна структура: сложно съставно с три подчинени - две различни по вид отстъпителни изречения, първото от които с отслабена, изясняваща функция, второто обобщено отстъпително, подчинено на третото - което се явява подчинено допълнително изречение на главното:

(139)

E sapevo anche, **sebbene non volessi confessarmelo**, che, **qualsiasi cosa avessi fatto**, non sarei mai riuscita a farlo innamorare. A. Moravia

И знаех, **макар да не исках да си го призная, че каквото и да правя**, никога няма да успея да го накарам да се влюби в мене.

Ето как може да се анализира синтактичната структура на цялото сложно съставно изречение чрез размятане на едно от двете **отстъпителни изречения**:

1. Главното **E sapevo anche..**
2. Зависещото от него подчинено отстъпително **sebbene non volessi confessarmelo**, което има повече изясняващ и по-малко отстъпителен смисъл, сякаш

авторът води вътрешен спор със себе си и не иска да признае очевидната си безпомощност.

3. Подчинено допълнително от първа степен, зависещо от главното **che non sarei mai riuscita a farlo innamorare**.

4. Подчинено отстъпително от втора степен **qualsiasi cosa avessi fatto**.

Наличието в цялата конструкция на **condizionale composto** и **congiuntivo trapassato** дава възможност да я „преосмислим“ чисто формално като хипотетична конструкция с условен период в подчинени изречения. Както е известно, при подобна конфигурация, условният период налага употребата на двете гореспоменати форми. Разбира се, смисловото преобразуване на конструкцията в условна е немислимо, тъй като това противоречи на интересувания ни отстъпителен характер. Ако се погледне откъм формалната страна на въпроса, ще се установи, че употребеното **condizionale composto** във функцията на бъдеще време в миналото е свързано с употребата на **congiuntivo trapassato**, от което зависи.

В българския превод се забелязва, че в подчиненото отстъпително изречение от втора степен е предпочетено сегашно време като еквивалент на италианското **congiuntivo trapassato**.

qualsiasi cosa avessi fatto - че каквото и да правя

Дали в този конкретен случай не е възможна употребата и на друго глаголно време вместо сегашно? Тъй като в български не съществува строга рамка на употреба на времената в изречения от този тип, вариантите в употребата на глаголните времена биха могли да бъдат няколко:

И знаех, макар да не исках да си го призная, че **каквото и да правя /правех /бях направила/**, никога няма/нямаше да успея да го накарам да се влюби в мене.

Въпреки потенциалната свобода на употреба на глаголните времена в българския превод на пример 139, е видно, че вариантът с минало предварително време **бях направила**, форма с подчертано свършен вид, не съответства на цялостния смисъл на сложното изречение. Вариантът **бях направила**, показващ изчерпване на действието, не съответства на идеята за съпротива срещу факта, че усилията на героинята не се увенчават с успех, въпреки положените усилия. Така вариантите **каквото и да**

правя/правех от несвършен вид са за предпочитане, за да се покаже продължаващата борба на героинята, която не дава резултат и не предизвиква така желаните ответни чувства.

При всички примери от корпуса **congiuntivo imperfetto** изразява едновременност спрямо главния глагол, който е обикновено е в *passato remoto* или *imperfetto*. В случаите, когато има главен глагол в аорист /*passato remoto*/ също може да се говори за едновременност между двете действия, въпреки че действието на главния глагол е „поставено“ в по-широката рамка на действието от подчинения глагол, спрегнат в *imperfetto*.

3. ТРЕТА ГЛАВА. ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ОТСТЪПИТЕЛНИ ИЗРЕЧЕНИЯ В ПРЕВОДА ИМ НА ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК

Константин Попов в „Съвременен български език“ включва отстъпителното изречение към подчинените обстоятелствени изречения, които „поясняват сказуемото на главното изречение откъм време, място, начин, количество, причина, цел, условие и пр.“ (Попов, 1979, стр.318). К. Попов говори за родството на отстъпителното с условното изречение, предвид съдържаното и от двете изречения условие. Разликата обаче между отстъпителното и условното изречение стои в две основни положения:

1. **Осъществяването на действието в главното изречение:** при отстъпителното изречение действието в главното изречение се извършва **въпреки или против условието** в подчиненото изречение, при условното – действието в главното изречение се извършва **в зависимост от** условието на подчиненото изречение.

2. **Препятствието” или „пречката”** в подчинените отстъпителни изречения може да се интерпретира и като **условие, схващано като недостатъчно или недостатъчно силно**, за да предизвика извършването на явлението, което е логическо следствие от условието. Условието фактически „отстъпва” пред неизбежното осъществяване на действието в главното изречение. Поради това в главното изречение се извършва обратното на очаквания резултат от условието. Условието при подчинените условни изречения е **евентуално осъществимо**, а след него се извършва действието в главното изречение.

При различните видове отстъпване се наблюдава и различна темпорална употреба. Осъществяването на глаголното действие може да се възприема от говорещия като реално, хипотетично или нереално. При **реално и потенциално** недостатъчно условие глаголните форми за време и наклонение в главното и подчиненото изречение не са в строго определено съотношение, както при условните изречения, например:

Макар че ме обича /обичаше, обикна, би обичал, ще ме обича /, аз не го обичам /обичах, обикнах, бих го обичал, няма да го обичам, не бих го обичала./²⁷

Вече споменах в „История на проблема“, че подчиненото отстъпително изречение представлява вид от по-общата категория **подчинени обстоятелствени изречение за основание /довод/**, които означават в най-общ смисъл основанието, поради което се извърша нещо в главното изречение. Основанието може да бъде схващано в различна степен – като недостатъчно /в подчинените отстъпителните изречения/, като крайна цел / в подчинените финални изречения/, като достатъчно основание / в подчинени изречения за причина/, като възможно основание / в подчинени условни изречения/, като следствие от главното /в подчинени изречения за следствие/. Считайки основанието като брънка от веригата причина-следствие, при категорията **подчинени обстоятелствени изречение за основание /довод/** виждам паралелизъм с вече споменатата в глава 1 класификация на Текавич, който причислява отстъпителните изречения към групата, изразяваща различните аспекти на отношението между причина и следствие.

Анализът на корпуса предвижда:

- **синтактично описание** – от гледна точка на употребата на времената и на евентуални преводни различия в синтаксиса.

- **семантично описание** - от гледна точка на характера на причинно-следствената връзка и случаите, в които тя действително е нарушена, както и случаите, в които тя липсва.

²⁷ Пример на ГСБКЕ, 1983, стр.404

3.1. Описание и синтактичен анализ на корпуса

Р.Ницолова (Ницолова, 2008) показва модела на българската темпорална система и представя локализацията на събитието, означено с глагола по темпоралната ос като взаимоотношение между същите три момента:

1. **Момент на говоренето** е по-голям е от физическия интервал на астрономическото време, в който се произнася глаголната форма и включва този интервал в себе си. Граматическият момент на говоренето съвпада с психологическия интервал на говоренето или с интервала, в който говорещият произвежда своята устна или писмена реч.

2. **Референтният момент или интервал** представлява интервала от време, за който говорещият говори или мисли, когато произвежда изказването със съответната глаголна форма. Референтният интервал /по-точно:моментът/ частично съвпада със споменатото от ГБСКЕ по-горе понятие **допълнителен ориентационен момент**, което обаче се използва само при описанието на т.нар. времена със сложна ориентация.

Отношението на референтния интервал спрямо момента на говоренето бива:

- **сегашно** според това дали го включва в себе си момента на говорене
- **минало**, ако го предходжа
- **бъдеще**, ако е след него на темпоралната ос.

Отношенията между интервала на действието и референтния интервал ще означим като **едновременност, предходност и следходност**.

В хода на синтактичния анализ ще ползвам вече споменатия във втора глава модел на **Руселина Ницолова и В. С.Храковский**, според който примерите са представени:

- **чрез употреба на времената на изявително наклонение /и условно наклонение** при условно-отстъпителните изречения/ **в главното и подчиненото изречение** за изразяване на темпоралната локализация на двете ситуации.

- **според характера на недостатъчното условие**, което бива реално, потенциално и иреално.

Относно употребата на глаголите в сложносъставното с подчинено отстъпително изречение, Руселина Ницолова посочва като основно наклонение за

главното и подчиненото изречение изявителното, „което показва, че представените ситуации принадлежат на реалния свят“ (Ницолова, 2004, стр.117). В случаите на условно-отстъпителни изречения обаче, когато има иреално отстъпване, трябва да се добави и условно наклонение, което се употребява в главното изречение /антиследствието/. При изразяване на модалност в главното или подчиненото изречение, обаче, НЕ изявителното наклонение е неин носител, а лексикалните модални маркери за възможност или необходимост, като модални глаголи и наречия. Възможните комбинации от времена теоретично според Ницолова могат да бъдат около 81, но реално се използват около двайсет комбинации. Най-честата комбинация е тази, която изразява едновременност на действията в главното и подчиненото изречение. Ницолова подчертава, че таксисното отношение между ситуацияите се осъществява в един и същ темпорален план, а опорният момент в двете времена или форми е един и същ, но ситуацияите се осъществяват в различни планове спрямо момента на говоренето, например комбинацията сегашно – минало свършено време. Понякога опорният момент или референтен момент в двете времена се движи по темпоралната ос в рамките на единия темпорален план, например миналия, а е възможно, макар и много рядко, наличието на различни референтни моменти моменти в различните темпорални планове при двете форми, както например при комбинацията минало предварително – сегашно.

И в двата вида анализ примерите ще бъдат подредени в **три основни групи** според класификацията на Р.Ницолова за отстъпителните изречения, за която стана дума в главата „История на проблема”.

3.2. Същински отстъпителни изречения.

Едновременност на действията в главното и подчиненото отстъпително изречение или едновременност между антиследствието и отстъпването при реални ситуации

Сложно съставните с подчинени отстъпителни изречения от този вид изразяват реални и/или потенциални ситуации в главното и подчиненото изречение. Чрез времената на изявително наклонение и в двете изречения се предполагат реални

ситуации. При употреба на бъдещите времена на изявително наклонение се изразяват потенциални действия, доколкото те още не са факт, а само проекция в съзнанието на говорещия.

Главен глагол в бъдеще време - подчинен в сегашно актуално време

В първия пример противоречието е видимо, дори и на лексикално ниво:

ще ти кажа нещо ≠ няма за какво да говорим.

Бъдеще време в главното изречение фактически не изразява следходност спрямо момента на говоренето – действието на „казване” става в момента на говорене и няма темпорална, а модална функция, като зависи от каузалното **щом ти говориш:**

(140)

-Щом ти говориш, ага, и **аз ще ти кажа нещо, макар че няма** за какво да говорим и всяко слово е в повече. А. Дончев

“Poiché tu parli, agà, **anch’io ti dirò una cosa, benché non ci sia** nulla da dire e ogni parola sia superflua.”

Подобна модална функция на бъдеще време в главния глагол има и в:

(141)

...но **съм** и убеден, че все нещо **ще пропусне** да сложи, **макар че** той , **ако** изкове лоза, **не забравя** да изкове грозд на лозата...Й. Радичков

... ma sono anche convinto che qualcosa **si sarebbe sicuramente dimenticato, benché** nello scolpire una vite **non scordi** mai di disegnarci accanto l’uva...

Конструкцията започва с главното изречение **но съм и убеден**, но отстъпителното изречение всъщност зависи от подчиненото на **съм и убеден** – допълнителното **все нещо ще пропусне да сложи**, което пък се явява главно на отстъпителното. В италианския превод на **все нещо ще пропусне да сложи** се забелязва следходност в миналото чрез *condizionale composto* **si sarebbe sicuramente dimenticato**.

Условното изречение **ако изкове лоза**, в което отстъпителното се вклинява в оригинала, в превода не се запазва. Преводачът е предпочел имплицитна конструкция с инфинитив във функцията на отглаголно съществително **nello scolpire una vite**, като по този начин се губи оригиналният смисъл на сложно съставното с подчинено условно изречение.

Подчинен глагол в сегашно актуално време - главен глагол в бъдеще време

Глаголите в подчиненото отстъпително изречение, спрегнати в сегашно или минало несвършено време, са предимно стативни.

В пример 142 противоречието този път е „осезаемо“, макар и в преносен смисъл - между сезоните и спомените:

(142)

Ще си позволя да отида малко напред, тъй като и спомените ме тласкат напред и **макар че** е знойно лято, **ще се помъча** да вместя зимна виелица посред лятото. Й. Радичков

Mi permetterò di andare un po' avanti e **nonostante adesso sia piena estate**, **tenterò** di infilare una tempesta di neve in mezzo all'estate.

Сегашно време, подобно на **presente onirico**, за което говори Бертинето (GGIC, 2001, II), изразяващо събития извън реалния свят, плод на въображение на говорещия или „съпреживяване“ с друг говорещ показва пример 143:

Главен глагол в сегашно актуално време – подчинен в сегашно актуално време:

(143)

Една огромна ръка ме повдига и слага в отвора на червена, топла и влажна пещера. **Не** е неприятно, **макар че** е малко страшно. Г. Господинов

Una mano enorme mi solleva e mi infila nella cavità di una grotta, rossa, calda e umida. **Non** è sgradevole, **anche se fa un po' paura**.

Подчинен глагол в сегашно обобщено време – главен в сегашно обобщено време:

Пример 144 предлага оригинален текст, в който освен отстъпително изречение, присъства и обстоятелствено пояснение за отстъпване:

(144)

... но трябва да кажа, че **макар и** заобиколен заобиколен от сиви жилищни сгради, наричани в града жилищни блокове,... та **макар и** да живея сред тези блокове, понякога, по каприз на въображението, **вмествам** между тях било църковна нива на Свети дух, било Циновото лозе...Й. Радичков

...ma devo dire che **nonostante sia circondato** da grigi condomini, **anche** vivendo tra questi anonimi palazzoni, ogni tanto, secondo un capriccio dell'immaginazione, **riesco a inserire** in mezzo a essi o il campo dello Spirito Santo, oppure il vigneto di Cino...

Любопитен факт е, че на италиански обстоятелственото пояснение **макар и заобиколен** е преведено с отстъпително изречение **nonostante sia circondato**, а отстъпителното изречение **макар и да живея** е преведено с по-рядко срещаната имплицитна форма спрямо експлицитните **anche vivendo**, която би могла да има и хипопетичен оттенък.

Ако изречението се преведе според буквалния синтаксис на оригинала, ще се получи следния вариант:

(144')

..ma devo dire che **benchè circondato** da grigi condomini, **anche se vivo** tra questi anonimi palazzoni, ogni tanto, secondo un capriccio dell'immaginazione, riesco a inserire in mezzo a essi o il campo dello Spirito Santo, oppure il vigneto di Cino...

и ако на свой ред преведа и моя вариант на български, ще се получи:

...но трябва да кажа, че **макар и заобиколен** заобиколен от сиви жилищни сгради, наричани в града жилищни блокове,... **въпреки че живея** сред тези блокове, понякога, по каприз на въображението, вмествам между тях било църковна нива на Свети дух, бил Циновото лозе.

Сравнявайки публикувания с работния, буквален превод, считам, че в работния вариант отстъпителният смисъл е по-застъпен, отколкото в публикувания. Причината е наличието на съюза **anche** от имплицитната конструкция **anche vivendo**, което може да се преведе с **дори**.

При съюза **макар да** бъдеще време, бъдеще в миналото, бъдеще предварително не се използват.

Срв:

...та **макар и да живея** сред тези блокове, понякога, по каприз на въображението, вмествам между тях било църковна нива на Свети дух, бил Циновото лозе../оригинал в план на не-минало/

...та **макар и да живеях** сред тези блокове, понякога, по каприз на въображението, **вмествах** между тях било църковна нива на Свети дух, бил Циновото лозе..

*...та **макар и да ще живея?** сред тези блокове, понякога, по каприз на въображението, **вмествам** между тях било църковна нива на Свети дух, бил Циновото лозе..

При **макар да** и **макар че** частицата **да** изразява следходност и хипотетичност, следователно **да** и **че** се неутрализират. Срв:

макар да живея и макар че щях да живея/ще живея

И така, отстъпителните конструкции с **макар да** се извяват в два темпорални плана - **не-минало** /пример 144/ и **минало**, както се вижда в пример 145:

Подчинен глагол в минало неопределено време – главен в сегашно обобщено време

(145)

–Аз не съм сноб – поклати глава Зиблинг. – **Макар и да съм израсъл** в добро семейство, **ценя** дородетелите на простия живот. А. Попов

Non sono uno snob – Ziebling scosse la testa. – **Sebbene sia cresciuto** in una buona famiglia, **apprezzo** le virtù della vita semplice.

Подчинен глагол в актуално минало несвършено време – главен в актуално минало несвършено време

(146)

Макар че и лицето му беше загоряло, **виждаше се**, че е пребледнял, а очите светеха трескаво. А. Дончев
Benché il viso **fosse** abbronzato, **si vedeva** che era pallido e gli occhi brillavano di una luce febbrile.

(147)

Мек човек беше Младенчо, милостив човек, ...боядисваше със синьо шумата на меката лоза, подсвиркваше си и **макар че** лозето му **едва береше душа** и гинеше, **той не го изоставяше...** Й. Радичков
Era un uomo dolce, Mladenčo, un uomo amorevole...pittava di azzurro il fogliame delle viti otello, fischiettava e **nonostante** il suo vigneto **si reggesse appena in piedi e stesse morendo, lui non lo abbandonava...**

И тук е важна етимологията на преводния еквивалент на **макар че** - **nonostante che** - non obstantem – сегашно причастие на глагола **obstare** - **възпрепятствам, преча**. Пречката в пример 147 е с физическо измерение, почти изразяваща страданието на лозето. И въпреки че става въпрос за персонификация, а не за страдание на човешко същество, преводачът е уловил Радичковия смисъл на силно експресивното **бера душа**, като е предложил варианта **appena si reggeva in piedi** /буквално: едва се държеше на крака/. Превел е **макар че** с **nonostante**, защото считам, че **nonostante che** е по-малко неутрален от **anche se, benchè, sebbene** поради гореизложената му етимология. Изборът на този съюз следователно се дължи на стилистични съображения, в съзвучие с цялата експресивност на примера.

Ако в пример 147 говорех за визуално противоречие, в пример 148 то е на „акустично“ ниво: гласовете, които героят чува, все пак намират конкретно измерение, въпреки че са недоизказани в съзнанието му:

Главен глагол в актуално минало несвършено време – подчинен в актуално минало несвършено време

(148)

Слушаше много гласове и всеки от тях беше недоизказан, сладостно замираш, но **той разбираше** всяка от недоизказаните думи, **макар че не ги произнасяше** в себе си напълно. Е. Станев

Gli giungevano diverse voci, e ognuna era non compiutamente espressa, si smorzava dolcemente, ma **lui capiva** tutte le parole inesprese, **anche se non le finiva di pronunciare** dentro di sé.

Перифразата **finire di pronunciare**, макар и употребена в imperfetto заради повторемостта /която е обусловена от неопределителното местоимение **всяка**/, съдържа идеята за завършеност, повлияна от фазовия глагол **finire** и наречието **напълно** в оригиналния пример.

Тук има известна „разчупеност“ в преводните еквиваленти на **макар че**: вместо **benchè** или друг съюз в пример 148 се среща **anche se**. Не бива да се подценява и годината на превод на разказите на Емилиян Станев: 1997 - година от края на 20 в, в който съюзът **anche se**, ако не първенец по употреба в сравнение с останалите италиански отстъпителни съюзи, то поне е един от най-често използваните не само в разговорния италиански език.

В пример 149 има три действия - това на главния глагол и на двата подчинени на него – от първа и втора степен. Между действието в главното и подчинено отстъпително изречение има едно друго, междинно действие, което нарушава „линейността“ на отстъпителното отношение – в рамките на нарушената логическа връзка от причина и следствие се появява и трети елемент, който обикновено се подразбира от говорещия:

(149)

Полетяхме вкупом, под нас отдолу подскачаше Пешеходецът и си подсвиркваше небрежно с уста. Чир, с когото бяха приятели, **се връщаше** често към него на заден ход, **за да го окуражава**, **макар че Пешеходецът не се нуждаеше от кураж**. Й. Радичков

Spiccammo il volo, sotto di noi, in basso, saltellava il Pedone e fischiava spensierato. Cip, il suo migliore amico, **tornava** spesso da lui a marcia indietro per incoraggiarlo, **benché il Pedone di coraggio ne avesse** da vendere.

В примера на Радичков, взет от „Ние врабчетата“, главният глагол за насочено движение **връщам се** /на заден ход/, среща подчинения му глагол от първа степен **за да го окуражава** - който представлява подчинено изречение за цел - и тъй темпоралната му ориентация спрямо главния глагол е на следходност, глаголното време е сегашно. След подчиненото изречение за цел идва подчиненото отстъпително втора степен **макар че Пешеходецът не се нуждаеше от кураж** със стативния глагол **нуждая се**.

От изречението с трите предиката:

Чир, с когото бяха приятели, **се връщаше** /1/ често към него на заден ход, **за да го окуражава**/2/, **макар че Пешеходецът не се нуждаеше** /3/ от кураж.

- става видно, че не може да се говори само за две противодействащи явления, едното от които е налице, независимо от степента на противодействието на другото. Присъства и вторият необходим елемент, който обаче се подразбира и поради това се „пропуска“ от съзнанието на говорещия. Вера Ченева (Ченева, 1992) използва тук термина „елипса“, пропуск на този втори елемент. Следователно логическите компоненти при отстъпителното отношение са три, а именно:

Наличието на отстъпка, причина, недостатъчно условие – Чир се връща на заден ход.

Предполагаемо очаквано следствие – Чир иска да окуражи Пешеходеца.

Неочаквано следствие, противоположно на очакваното – Пешеходецът не се нуждае от кураж.

Главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало несвършено време

В някои случаи, въпреки еднократността на главния глагол и продължителността на подчинения, едновременност на действията между главно и подчинено отстъпително може да има, както в:

(150)

И всички видяха, че на овнешката плешка има изписан кръст. **Видях го и аз, макар да не вярвах.** А.

Дончев

E tutti videro che sulla scapula del montone era segnata una croce. **La vidi** anch'io, **benché non ci credessi**.

Глаголът в отстъпителното изречение **макар да не вярвах**, спрегнат в минало несвършено време, предполага продължително действие, което вероятно е започнало преди действието в главния глагол, но също така и съвпада с него. Това ми дава основание да твърдя, че пример 150 изразява едновременност между действията на главното и подчиненото изречение, още повече че действието на подчинения глагол **credere** може да се сметне за стативно. Същите разсъждения важат и за пример 151, където наречийният израз **нито веднъж** определя употребата на минало свършено време:

Главен глагол в минало несвършено време – подчинен в минало свършено време

(151)

Елица умря. Тя **беше** моя жена, **макар че** аз нито веднъж **не влязох** нощем при нея. А. Дончев

Elitza morì. **Era** mia moglie, **benché io non sia mai andato da lei** di notte neppure una volta.

Тук действието от главното изречение предполата по-скоро неограничен период от време, започнал преди действието от отстъпителното изречение, но и съвпадащ с него. Преводачът е употребил *congiuntivo passato* като единствена възможност. Употребата на другите минали времена на конюнктив, като *congiuntivo imperfetto/congiuntivo trapassato* не е възможна, тъй като първото време би изразявало продължителност или едновременност спрямо главния глагол, а второто би изразявало предходност спрямо главния глагол. Вариантите с тези времена на конюнктива биха довели до граматично неправилни примери, породени от противоречие между наречието **нито веднъж**, издаващо **макар** и неосъществено еднократно действие, което има някаква локализация във времето, и минало несвършено и минало предварително време, при които липсва еднократност на действието.

*Elitza morì. **Era** mia moglie, **benché io non fossi mai andato da lei** di notte neppure una volta.

*Елица умря. Тя **беше** моя жена, **макар че** аз нито веднъж **не бях влизал** нощем при нея.

*Elitza morì. **Era** mia moglie, **benché io non andassi da lei** di notte neppure una volta.

*Елица умря. Тя **беше** моя жена, **макар че** аз нито веднъж **не влизах** нощем при нея.

При евентуален съюз **anche se** е възможна употребата и на **passato remoto**:

Era mia moglie, **anche se io non andai da lei** di notte neppure una volta.

В превода на пример 152 минало свършено време среща своя еквивалент чрез **passato remoto**, въведено от съюза **anche se**. Но тук има и любопитен синтактичен казус:

(152)

Чир се ръкува поотделно с всички от нас, **ние се мъчехме** да изглеждаме мъжествени, **макар че мнозина пророниха сълзи**, щото всичко беше много вълнуващо. Й. Радичков

Cip strinse la mano a ciascuno di noi, che **facemmo del nostro meglio** per apparire forti **anche se molti versarono qualche lacrimuccia**, visto che tutto era così commovente.

Глаголът **проронвам** с помощта на представката **про** акцентира върху изразяването на еднократно краткотрайно действие или действие с прекъсване. Това е видима разлика има между структурата на оригиналното изречение и преводния му вариант. Разликата започва с глагола в минало несвършено време **мъчехме се** и италианския му еквивалент в аорист /**passato remoto**/. Тази разлика вероятно може да се обясни с преводното решение, което представлява дълъг период от главно и четири подчинени изречения, в който времето на главния глагол **passato remoto** повлиява на подчиненото от първа степен **che facemmo del nostro meglio**, което на български по-скоро означава **постаряхме се**, /а не толкова **мъчехме се**/ и може да съдържа идеята за завършеност на действието. На български фактическата отстъпителна конструкция започва с изречението **ние се мъчехме да изглеждаме мъжествени**, което е свързано чрез запетая с предходното просто изречение. Италианският превод представлява дълго сложно съставно изречение с главното **Cip strinse la mano a ciascuno di noi**, свързано към четири подчинени изречения чрез съответните подчинителни връзки както следва: относителното местоимение **che**, което въвежда гореспоменатия еквивалент на **ние се мъчехме** - **facemmo del nostro meglio**, финалния съюз **per**, отстъпителния съюз **anche se** и каузалния съюз **visto che**. Четирите последователни подчинени изречения са свързани по такъв начин, че всяко от тях е подчинено на предходното, а същевременно е главно спрямо следващото.

Вмъкната по този начин в рамките на цялото сложно съставно изречение, интересувашата ме отстъпителна конструкция в превода на италиански губи от силата си поради положението си във веригата от съподчинени изречения. Отстъпителният

съюз **anche se** се явява просто една поредна подчинителна връзка, а така отстъпителното отношение определено е отслабено. Вглеждайки се в оригинала обаче, може да се разбере решението на преводача в избора на подчинителната връзка **che** /което може да изразява и едновременност с еквивалент на наречието **mentre**/, вместо да продължи направо със следващото изречение от веригата, което би било главното в отстъпителната конструкция. Ако се следва буквално оригиналния текст в тази му част:

Чир се ръкува поотделно с всички от нас, ние се мъчехме да изглеждаме мъжествени...

в италианския превод би се получило повторение на личното местоимение за 1. л. мн. ч. в службата му на пряко допълнение и на подлог

*Cip strinse la mano a ciascuno di noi, noi facemmo del nostro meglio per apparire forti.

Преводачът адекватно е избегнал това повторение, избирайки относителното местоимение **che** като връзка между главното и първото от серията подчинени изречения.

Сложно смесено изречение, макар и с отделяне на главно от подчинено с точка, предлага и пример :

(153)

И ние **стояхме** в тъмнина и мрачна сянка. **Макар да не се разбунтувахме** против Бога, **ами** вървахме според словата му. А. Дончев

Noi pure **stavamo** nell'oscurità e nella tenebra fitta. **Benché non ci fossimo ribellati** a Dio, **ma camminassimo** secondo le Sue parole.

Отстъпителното изречение е само формално независимо, отделено от главното с точка, а съчинителната връзка **ами** е между двете изречения:

Макар да не се разбунтувахме против Бога **и** вървахме според словата му, което също се явява отстъпително, макар и формално да е просто изречение за противопоставяне. Оттам и употребения конюнктив в превода след противопоставителния съюз **ma**, обусловен от съюза **benchè**.

При евентуален вариант с противопоставителен съюз НО, се вижда, че смисълът не се променя, именно поради присъствието на споменатото последно изречение от конструкцията:

Срв:

И ние стояхме в тъмнина и мрачна сянка. **НО** не се разбунтувахме против Бога, ами вървахме според словата му. А. Дончев

В отстъпителното и в простото изречение за противопоставяне /което уточних, че има характер на отстъпително/ от оригинала се редуват еднократното действие **не се разбунтувахме**, спрегнато в минало свършено време и продължителното действие **вървахме** в минало несвършено време. Представката **раз-**, прибавена към глагола **бунтувам се**, освен че променя вида на глагола от несвършен в свършен, изразява постепенна интензификация на действието, предел на човешкото търпение.

Преводният еквивалент на минало свършено време **не се разбунтувахме** е единствено възможният: congiuntivo trapassato акцентира върху предходността спрямо главния глагол, но и завършеността на действието.

Неедновременност на действието от главното и подчиненото изречение

Антиследствие в плана на не-миналото - отстъпване в плана на миналото при реални ситуации

Главен глагол в сегашно абсолютно време – подчинен в минало свършено време:

(154)

Качвам най-важната информация на диск, а диска скривам в малка кутия от гоферово дърво, засмолена отвътре и отвън. **Спазвам** старозаветните инструкции, **макар че с новите технологии ноевите ковчези доста се измениха**. Г. Господинов

Metto le informazioni più importanti su un dischetto e nascondo il dischetto in una scatolina di legno di gofer incatramata di dentro e di fuori. **Seguo** le istruzioni del Vecchio Testamento, **anche se con le nuove tecnologie le arche di Noè sono notevolmente cambiate**.

Подлогът на отстъпителното изречение „ноевите ковчези“ очевидно е употребен в преносен смисъл, като средство за съхранение. От контекста се разбира, че глаголът **се измениха**, спрегнат в минало свършено време се отнася към времеви период, близък или почти съвпадащ с момента на говорене, а освен това действието продължава да е валидно и в момента на говорене, поради което единственият възможен преводачески вариант на минало свършено време е **passato prossimo**.

В превода на пример 155 ключът за разгадаване на употребеното *trapassato prossimo* може да се окаже наречието от оригинала **тогава**, липсващо в превода и играещо ролята на минал ориентационен момент, в който е ситуирано даденото събитие: **тогава**, в американското градче, никой не е забелязал поведението на пчелите. В превода на италиански употребеното **trapassato prossimo** изразява предходност спрямо този минал ориентационен момент.

(155)

Понякога особено важни могат да се окажат петте реда в рубриката „Любопитно от света”, описващи странното поведение на няколко пчелни семейства в забито северноамериканско градче. Пчелите излитали от кошера си сутринта и никога повече не се връщали обратно. Ето това **наричам** знак и откровение, **макар никой да не го забеляза тогава**. Г. Господинов

A volte risultano particolarmente importanti le cinque righe della rubrica “Cose curiose del mondo” che descrivono lo strano comportamento di sciami di api in una sperduta cittadina del Nord America. Le api sarebbero volate via dalle arnie la mattina e non sarebbero più tornate indietro. Questo **io lo definisco** un segno e una rivelazione, **anche se nessuno lo aveva notato**.

Главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало свършено време

Антиследствие в плана на миналото - отстъпване в плана на миналото

В пример 156 недостатъчното условие от отстъпителното изречение привидно съвпада с крайния резултат от главното изречение, ако се приеме, че падането на земята би могло да причини мигновена смърт. При внимателно вглеждане в контекста обаче се разбира, че действието от отстъпителното изречение логично трябва да бъде предходно на това от главното:

(156)

Те пицяха и хвърчаха и нито едно **не се уби, макар и всички да изпопадаха** на земята. Й. Радичков
Quelli strillavano e volavano e **nessuno si fece male, sebbene cadessero tutti a terra**.

В превода на италиански, минало свършено време е преведено с минало несвършено време на конюнктив /*congiuntivo imperfetto*/, което отслабва идеята за завършеност и предходност на действието, която имаме при перфекта в оригиналния текст /глаголът *падам* с помощта на представките - **из** и -**по** и във вариант *изпопадам*

показва изчерпване на действието докрай/. Тук е препоръчителна употребата на *congiuntivo trapassato*, за да се акцентира върху завършеното действие. За да подчертае такава завършеност и предходност на действието, вероятно преводачът е можело да избере и съюза **anche se**, който не налага употреба на конюнктив, а времената на индикатива и съответно минало предварително време /*trapassato remoto*/. Тогава би се получил следният вариант:

* *Quelli strillavano e volavano e nessuno si fece male, anche se **tutti erano caduti a terra**.*

В пример 157 отстъпителната конструкция е представена в пряка реч, откъдето идва и употребеното минало време на конюнктива *congiuntivo passato*, въведено от съюза **benché** :

(157)

- Върна се от града и **не се отби**, **макар че я поканих**. Е. Станев

– È tornata dalla città e **non si è fermata** qui da noi, **benché io l'abbia invitata a entrare**.

За да разберем употребата на *congiuntivo passato* в превода на италиански, се налага да влезем в контекста на примера. Примерът е взет от повестта „Крадецът на праскови“, а пряката реч и употребеното минало свършено време в отстъпителната конструкция показват близост на приключилото действие спрямо момента на говоренето: един от героите в повестта – учителят - в края на деня разказва на съпругата си за главната героиня Елисавета, която по-рано същия ден е посетила семейството му. Въпреки че той я е поканил, тя не се е отбила.

Според нормативната граматика, **congiuntivo passato** изразява предходност спрямо главен глагол-сказуемо в сегашно време. В конкретния случай тук главното изречение фактически е съставено от две прости, в които главният глагол-сказуемо е в минало свършено време /*passato prossimo*/, следва подчиненото отстъпително с глагол в минало време на конюнктив /*congiuntivo passato*/. Така подредени, действията изглеждат със следната последователност:

1. тя се върна от града – 3. не се отби – 2. аз я поканих.

Действията на глаголите **я поканих** и **не се отби** стават веднага едно след друго. За предходност или отдалеченост във времето между двете действия /това на подчинения глагол **аз я поканих** и на главния **не се отби**/ не може да се говори. Оттам

и решението на преводача, единствено правилно, да употреби *congiuntivo passato* вместо *congiuntivo trapassato*.

Пример 157 заслужава интерес и с още нещо: тук наблюдавам различна последователност на трите събития, за които говори В. Ченева и които анализирах в пример 149 по-горе.

За разлика от пример 10, където трите събития са подредени според логиката на:

3. Неочаквано следствие, противоположно на очакваното
2. Предполагаемо очаквано следствие.
1. Отстъпка или недостатъчно условие.

Срв:

Чир, с когото бяха приятели, **се връщаше** /3/ често към него на заден ход, **за да го окуражава**/2/, **макар че** Пешеходецът **не се нуждаеше** /1/ от кураж. Й. Радичков

- **Върна се** от града и **не се отби**, **макар че я поканих**. Е. Станев

в пример 157 също се наблюдават три отделни събития, но фактически ДВЕ са събитията, които участват в отстъпителната конструкция. - **не се отби – аз я поканих**. Иначе двете действия на главните глаголи **тя се върна** и **не се отби** могат да се приемат като случващи се едно след друго, почти едновременно, но глаголът, съдържащ в себе си идеята за неочаквано следствие ЗАЕДНО с предполагаемо очаквано следствие, е само един – **не се отби**:

1. **Тя се върна от града и не се отби** - от една страна неочаквано следствие, /антиследствие/ противоположно на очакваното – поканих я и очаквах да се отбие, **но тя не се отби**.

+ **предполагаемо очаквано следствие** – поканих я и очаквах да се отбие.

2. **Аз я поканих**. -поканата ми не е дала резултат - отстъпване или недостатъчно условие.

Още повече, ако се премахне отстъпителното изречение **макар че аз я поканих**, ще се получи сложно съчинено изречение, съставено от две прости изречения, които са обединени смислово и синтактично, и запазват формата си на относително самостоятелни изречения, в които липсва каквато и да било противоречие между двете действия.

Тя се върна от града и не се отби.

Подчинен глагол в минало свършено време – главен в минало свършено време

Отстъпването предшества антиследствието

В пример 158 минало свършено време от оригинала е преведено с минало предварително на конюнктив /*congiuntivo trapassato*/ заради предходността, която то изразява спрямо главния глагол, спрегнат в аорист /*passato remoto*/ и завършеността на действието:

(158)

И **макар** и да не ме докосна, и дори да не ме одраска, бесът на сокол **преля** в мен, **та се наведох**, **взех** откършен клон и **почнах** да го дебна. А. Дончев

E **benché non mi avesse neppure sfiorato né graffiato**, la rabbia del falco **si riversò** dentro di me, **mi chinai** a raccogliere un ramo spezzato e **presi** a spiare le sue mosse.

Главен глагол в минало предварително време – подчинен в минало несвършено време

Антиследствието предшества отстъпването

(159)

И след него **не се беше намерил** човек да слезе в Черната дупка, **макар че** долу го **чакаха** купища злато. А. Дончев

E dopo di lui non **si trovò** più alcuno che scendesse nella Buca Nera, **quantunque** laggiù **lo attendessero** mucchi di oro.

Срещу главния глагол от оригинала, спрегнат в минало предварително време, стои преводаческото решение с аорист /*passato remoto*/. От контекста на примера се съди за еднократността на действието, извършвано всеки път от различен човек - това е причината преводачът да избере аорист вместо минало предварително време.

При превода на италиански съюзът **макар че** среща еквивалента си **quantunque**, вече почти излязъл от употреба в съвременния италиански език. Изниква въпросът: защо преводачът е предпочел този съюз, вместо такива като **benchè, sebbene, malgrado che**? Вероятният отговор може да се търси в етимологията на **quantunque**. Сложен съюз, съставен от *quanto* /колко/ и – *unquam* /никога, някога/. В отстъпителното изречение се

говори за количество, макар и неопределено /купища злато/. Ако първата съставка на сложния италиански съюз е *quanto* /колко/, а тя изразява количествени показатели, то може да се намери логика в преводаческия избор. Противоречието в отстъпителната конструкция, както споменах по-горе, е основано на някакви психологически норми, а преводният му изразител - съюзът **quantunque**, отлично оправдава наличието му: **колкото и злато да има в Черната дупка, не се намира човек да слезе в нея.**

Подчинен глагол в минало предварително време – главен в минало предварително време

Отстъпването предшества антиследствието

Пример 160 представя съюза **независимо че**, който липсва измежду описаните от ГСБКЕ отстъпителни съюзи, както и в Българската граматика на Руселина Ницолова (2008), но пък се среща в студията й „Семантика и прагматика на сложните съставни с подчинени отстъпителни изречения” (2005), както и в описаните от Иван Недев отстъпителни съюзи в неговия „Синтаксис на българския книжовен език“(1992). Посочените примери с този съюз са взети от печата и от съвременни автори.

(160)

Независимо че отдавна се бе откъснал от корените си, Нат **беше съхранил** живеца на класовото си съзнание, което му помагаше да се ориентира в лабиринта на подземния свят. А. Попов

Nat aveva tagliato da tempo le sue radici; ma aveva conservato una coscienza di classe ancora viva, che lo aiutava ad orientarsi le labirinto del mondo sotterraneo.

В превода на италиански липсва отстъпителен съюз, а е предпочетена съчинителна връзка - съюзът за противопоставяне **ma** се явява връзката между двете прости изречения.

И в главното, и в подчиненото отстъпително изречение, минало предварително време има акционално значение, подчертаващо процесността на действието.

Подчинен глагол в минало предварително време – главен в минало несвършено време

Отстъпването предшества антиследствието

(161)

Беше започнал кариерата си в сапъорните части и **макар да не беше практикувал** специалността си от години, **се чувстваше** някак лично засегнат от това пренебрежение. А. Попов

Aveva cominciato la carriera nel genio e, **benché da anni non esercitasse questa sua specialità**, in un certo senso **si sentiva** toccato personalmente da una simile trascuratezza.

Разликата в употребените времена от оригинала и превода поднася друга гледна точка на провеждане на действието. Ако минало предварително време от оригинала акцентира на завършеността на действието и на предходността му спрямо минал ориентационен момент, то минало несвършено време на конюнктив в превода показва, че действието на непрактикуване на специалността все още е валидно и продължава в рамките на референтния момент и именно тук е типичното отстъпително противоречие: въпреки че вече не практикува специалността, **все още** се чувства специалист /както се вижда и от контекста на оригиналния пример/. Роля в употребата на *imperfetto* има и адвербиалният израз **da anni**.

Подобно изместване в начина на протичане на действието заради различно употребените времена в отстъпителното изречение имаме и в:

Главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало предварително време

Отстъпването предшества антиследствието

(162)

И никой **не вдигна** камък да го удари, **макар** краката им **да бяха стъпили** на камъни. А. Дончев
E nessuno **prese** un sasso per colpirlo, **benché** i loro piedi **posassero su una distesa di sassi**.

Където статално минало предварително време в оригинала, освен че е предходно на главния глагол в минало свършено време, би могло да придаде и характерната резултативност на действието, валидна и за момента на говорене, макар че в конкретния случай считам, че минало предварително време има по-скоро формално резултативен характер и фактически изразява стативност. Това обяснява избора на минало несвършено време на конюнктив (*congiuntivo imperfetto*) в превода, акцентиращ върху незавършеността и стативността на действието в някакъв минал момент.

3.3. Условно-отстъпителни изречения

При този вид отстъпителни изречения отстъпването е свързано със следствие, обратно на очакваното, и бива:

1. **Изпълнимо/потенциално/** - при него действието може да бъде повторително или обобщително. Препятствието е свързано със сегашен ориентационен момент.

2. **Неизпълнимо /иреално/.** Препятствието е свързано с минал ориентационен момент.

Съюзът **да** и подсилените му форми **и да, дори (и) да, даже (и) да** изразяват **хипотетично-потенциално или иреално отстъпване**. Италианското съответствие е **anche se**, по-рядко **se pure**.

3.3.1. Изпълнимо /потенциално/ отстъпване - антиследствие в плана на неминалото

Подчинен глагол в сегашно абсолютно време - главен глагол в сегашно абсолютно време:

Отстъпването в първите два примера е изпълнимо. Сегашно абсолютно време в отстъпителната конструкция изразява т.нар. „генерални истини“. Промяната на глаголното време в главното изречение от преводача е лексикално обоснована:

(163)

Зелената диня, **и да й превиеш** опашката, **не сладни**. А. Дончев

Se prendi un cocomero verde, **anche se gli torci** la coda, **non riuscirai** a farlo maturare.

Причината за употребата на бъдеще време в превода на главното изречение е прибавеният глагол **riuscire (успявам)**, изразяващ крайния резултат от действието и съответно свършен вид.

Подчинен глагол в сегашно обобщено време - главен глагол в сегашно обобщено време:

(164)

Като глас на човек е тая камбана – рече той. – **И дори да лежиш** на постелята си, **щом го чуеш, знаеш** какво време е навън. А. Дончев

“È come una voce di uomo, questa campana”, diss’egli. “**Anche se giaci** nel tuo letto, **quando la senti sai** che tempo fa.”

Главното изречение **знаеш** подчинява три различни – условно-отстъпителното **И дори да лежиш** на постелята си, темпоралното **щом го чуеш** и допълнителното **какво време е навън**.

Подчинен глагол в сегашно обобщено време - главен глагол в бъдеще време:

отстъпването предшества антиследствието

(165)

И да ме хванат, няма да стана поганец. А. Дончев

“Anche se mi prendono, non diventerò pagano.”

Потенциалното изпълнимо условие може да бъде преведено и чрез протасис в имплицитна форма:

(166)

Казал още, че би живял с нея до края на дните си (това на български), но трябва да се прибере при сина си, който вече сигурно е на половин година, **а нея, и да иска, никога няма да забрави**. Г. Господинов
Le disse anche che avrebbe voluto vivere con lei fino alla fine dei suoi giorni (questo in bulgaro), ma che deve tornare da suo figlio, che ormai ha nove mesi e che, **anche volendo, non avrebbe mai potuto dimenticarla**.

Потенциално изпълнимо, но малко вероятно условие и неговото антиследствие може да бъде преведено чрез условен период, свързан с момента на говоренето:

(167)

Не си правеха труда да се сравняват със Запада, защото в подсъзнанието им битуваше сентенцията на неизвестен балкански мъдрец, че „**И срещу нас да тичат, пак няма да ги стигнем**.“ А. Попов
Non si davano la pena di confrontarsi con l’Occidente, perché nel loro inconscio dimorava la sentenza di un ignoto saggio balcanico: “**Se pure ci corressero incontro, non li raggiungeremmo** comunque. “

Подчинен глагол в сегашно обобщено време-главен глагол в условно наклонение:

В пример 168 условно-отстъпителното изречение изразява потенциално недостатъчно условие, макар и малко вероятно, а при изречения от този вид няма строго определено съотношение между глаголните форми: поради това сегашно време в

подчиненото изречение би могло да се замени и с минало несвършено, а условно наклонение в главното изречение може да се замени с бъдеще време. Срв:

(168)

И който имаше, даваше жълтица на клетите майки, защото знаеше, че **и торба злато да има, пак не би купил** и шепа зърно. А. Дончев

*И който имаше, даваше жълтица на клетите майки, защото знаеше, че **и торба злато да имаше, пак нямаше да купи** и шепа зърно. А. Дончев

E chi l'aveva, dava una moneta d'oro alle infelici madri, ben sapendo **che anche avendo** un sacco pieno di monete d'oro, **non sarebbe riuscito** a comprarsi una manciata di grano.

В превода на италиански този път условният период, от който е част условно-отстъпителното изречение, е съставен от протасис в имплицитна /деепричастна/ форма и аподосис в експлицитна /спрегната форма/. На сегашно време, което в оригинала показва недостатъчно условие и обобщено действие, би съответствало **congiuntivo imperfetto**, ако подчиненото изречение беше експлицитно:

*E chi l'aveva, dava una moneta d'oro alle infelici madri, ben sapendo **che anche se avesse** un sacco pieno di monete d'oro, non sarebbe riuscito a comprarsi una manciata di grano.

където **congiuntivo imperfetto** изразява недостатъчно условие, което е противоположно на реално съществуващо в момента.

3.3.2. Неизпълнимо /иреално/ отстъпване. Антиследствие в плана на миналото

Когато **нереалното недостатъчно** условие е свързано с минал момент, то не може да бъде осъществено, както и неговото следствие, а отношението между глаголните времена в главното и в подчиненото изречение в български език съответства на това в условните нереални изречения: глаголът в подчиненото изречение е в минало несвършено време или в минало предварително време, а глаголът от главното изречение – в бъдеще време в миналото²⁸ или в условно наклонение. Модалното значение на недостатъчното условие и на неговото следствие е нереализирана възможност.

²⁸ По повод бъдеще време в миналото Р. Ницолова говори за дискусия по въпроса дали това време принадлежи на системата на индикатив или е своеобразно условно наклонение /кондиционал/ от балкански тип по дефиницията на полския езиковед Голомб /1964/. Основание за това твърдение са езиците, в които липсва аналог на българското бъдеще време в миналото и които го превеждат чрез кондиционал или чрез съчетания с модални глаголи като мога и трябва. (Ницолова, 2008, стр.312)

Италианското съответствие е **anche se**, въвеждащ congiuntivo imperfetto или congiuntivo trapassato /минало несвършено или минало предварително време на конюнктив/ при иреално отстъпване. В този случай италианският съюз **anche se** поради съчетанието си с условния съюз **se** е с двоен характер - отстъпително-условен.

При нереална хипотеза в италиански употребата на времената също съответства на тази при условните изречения – обикновено в подчиненото изречение се използва congiuntivo imperfetto /минало несвършено време на конюнктива/, ако говорим за нереална, но не напълно невъзможна хипотеза. Употребата на congiuntivo trapassato в подчиненото изречение вече изразява неосъществяване на хипотезата предвид изцяло нереалното условие. Следствието /антиследствието/, ако е осъществимо, е изразено чрез condizionale semplice, а ако е неосъществимо - чрез condizionale composto. Тази времева комбинация, зависеща от вида на недостатъчното минало условие, обикновено включва условно-отстъпителната конструкция в синтактичния блок periodo ipotetico или нереален условен период, свързан с минал момент.

Подчинен глагол в минало несвършено време- главен глагол в условно наклонение:

(169)

Нямаше го Манол, нямаше ги дядо Галушко и дядо Кралъо... **Ала и да бяха тук, все ми се струваше**, че и те нищо **не биха могли да сторят**. А. Дончев

...**Ma seppure ci fossero stati**, mi pareva che neppur essi **avrebbero potuto fare** nulla.

Неизпълнимото отстъпване в миналото е изразено чрез употребата на congiuntivo trapassato в подчиненото изречение. Антиследствието също е неосъществимо и е изразено чрез condizionale composto.

Подсилване на отстъпителния характер се забелязва чрез главното изречение **все ми се струваше**, неговото подчинено допълнително **и те нищо не биха могли да сторят**, което е същевременно и част от отстъпителната конструкция и се явява главно на подчиненото отстъпително **Ала и да бяха тук**. Отново чрез съюза **все**, въпреки липсващ в италианския превод, се наблюдава подсилване на обратното следствие в главното изречение.

Подчинен глагол в минало предварително време- главен глагол в бъдеще време в миналото:

Често условно-отстъпителните изречения имат нужда от подсилващ елемент в главното изречение - съюза **пак**, сполучливо преведен с наречието **ugualmente**. На италиански времената са съгласувани според вида на миналото условие и неговото следствие:

(170)

И да не бях я питал за пустото крило на конака, **пак щеше да ми каже** за братоубийството на Сюлейман Ага – тайната я мъчеше. А. Дончев

E anche se non le avessi fatto domande sull'ala vuota del konak, **mi avrebbe ugualmente narrato** il fratricidio di Suleiman agà; quel segreto la tormentava troppo.

Нереалното въображаемо условие (незадаването на въпроса, премълчаването му) води до действие, обратно на очакваното - доверяването на тайната. Психологически погледнато обаче, действието в главното изречение е напълно оправдано и може да се схване като очаквано – често дълго пазени драматични тайни измъчват човек и е нормално той да се освободи от бремето им, като ги разкаже.

3.4. Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*

Р. Ницолова (Ницолова, 2008) говори за **сегашно относително време** при подчинените отстъпителни изречения, при което мястото на референтния интервал, който е едновременно с действието, се определя не спрямо момента на говорене, а спрямо времето на главния глагол. В подчинените отстъпителни изречения сегашно относително време може да изразява бъдещи действия:

Подчинен глагол в сегашно относително време – главен в бъдеще време

(171)

Каквото и да сториш, все ще сборкаш. Ако на царен угодиш, на овчарене ще развалиш. А. Дончев
Qualunque cosa **farai**, **sarà** sbagliata.

(172)

И още- **каквото и да туриш в корема**, той пак ще да иска. А. Дончев

“E poi: la pancia, qualunque cosa **ci metti dentro**, **ti chiederà** sempre dell'altro.”

В главата „История на проблема“ изясних семантичната същност на този трети вид отстъпителни изречения. Подчинителната връзка при тях може да бъде: **както и да, където и да, колкото и да**. Италианският еквивалент на **колкото и да** - **per quanto** се среща в преводните примери на условно-отстъпителните подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да* . Но тази подчинителна връзка има и друг статут. Руселина Ницолова (Ницолова, 2005) обръща внимание на отстъпителните изречения с подчинителната връзка **колкото и да**, в съчетание с глагол или прилагателно. Авторката твърди, че **колкото и да** се явява интензификатор и означава висока степен на статичен или динамичен признак. Твърдението на Ницолова намира подкрепа и в настоящата глава. Считам, че конекторът/интензификатор „**колкото и да**” и италианският му еквивалент **per quanto**, свързани семантично с глаголи от типа **старая се, напъгам се, мъча се/sforzarsi, spronarsi, tentare**, са в състояние да изразяват усилието в подчиненото отстъпително изречение. Освен изразяване на усилие, всички тези глаголи са насочени към следходността благодарение на частицата **да**, съдържаща се в интензификатора **колкото и да**. Следващите примери, поднесени в различни темпорални комбинации между главен и подчинен глагол, доказват това:

Едновременност между отстъпването и антиследствието

Подчинен глагол в сегашно актуално време – главен в сегашно актуално време

Именно с този интензификатор отстъпителното изречение изразява усилие, което не води до очаквания релутат:

В примери 173 и 174 преводният еквивалент на „**напъгам**” и „**мъча**” очаквано е глаголът **sforzare**.

(173)

Колкото и да напъгам мисълта си, **не мога да извадя** от спомените един крещящ строен впряг, както е в гоголевската руска тройка... Й.Радичков

Per quanto sforzi la memoria, **non mi riesce di tirar fuori** dai ricordi un tiro di cavalli snelli e vistoso come la troika russa di Gogol...

(174)

Колкото и да се мъча да намеря някаква последователност в събитията от онова време, да си припомня в какъв ден и кога точно е станало едно или друго събитие, **всичко се струпва** на едно място, събитията се застъпват по петите и се събират тъй плътно.... Й.Радичков

Per quanto mi sforzi di cercare una consequenzialità in quegli eventi lontani, di ricordare quando sia esattamente accaduta una cosa o l'altra, **tutto si confonde**, gli eventi si affrettano uno alle calcagna dell'altro e si fondono in maniera compatta...

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в минало несвършено време

В пример 175 усилието не е явно изразено, но се съдържа в значението на глагола от подчиненото изречение „сека“. Наречието „все“ в главното изречение изразява повторяемост и подсилва усилията, които обаче не дават резултат: българското „пониква“ непрестанно, вярата не се пречупва:

(175)

И най-навътре, зад сто черупки, стоеше ядката, от която все изникваше българска Родоп, и **колкото и да я сечаха, от ядката все никнеше** българско дърво. А. Дончев

E nel punto più interno, dentro cento gusci, stava il nocciolo donde spuntava sempre il Rodope bulgaro; e **per quanto lo tagliassero**, dal nocciolo **spuntava** sempre l'albero bulgaro.

Макар и формално пример 175 да е с отстъпителен характер, в него се съдържа значение за сравнение, ако се направи следната трансформация:

И най-навътре, зад сто черупки, стоеше ядката, от която все изникваше българска Родоп, и **колкото повече я сечаха, толкова повече от ядката все никнеше** българско дърво. А.Дончев

E nel punto più interno, dentro cento gusci, stava il nocciolo donde spuntava sempre il Rodope bulgaro; **più lo tagliavano, più** dal nocciolo **spuntava** sempre l'albero bulgaro.

В примери 176 и 177 **per quanto** е преводното решение на обобщителното наречие **както и да**:

Този път в превода на италиански усилието е предадено не от обичайния досега глагол **sforzarsi**, а от други глаголи, изискани от контекста. Глаголите в оригинала „увеждавам“ и „дебна“ принадлежат към две различни семантични полета, но и двата съдържат в себе си идеята за време, което се изисква, за да се постигне крайната цел. Тоест усилието отново е налице, то е усилие на убеждението (176) и на причакването на

плячката/жертвата (177). Резултатът от това усилие отново убягва на вършителя на действието:

(176)

Както и да го увещавахе, Лазар отговаряше все тъй несвързано. Ем. Станев

Per quanto cercasse di convincerlo, Lazzaro **rispondeva** sempre in questo modo incoerente.

Главен глагол в минало несвършено време – подчинен в минало несвършено време

Употребата на минало несвършено време в главния и подчинения глагол зависи от повторемостта на действието, която се подразбира дори и без наличието на специално наречие за такъв вид действие:

(177)

Водните жаби **се изплъзваха** от ръцете ни, **както и да ги дебнехме**... Й. Радичков

Le rane del fiume **ci scappavano** tra le mani, **per quanto fossimo** attenti a spiarle, loro **ci sentivano e si tuffavano** nell'acqua...

Следващите примери от А.Дончев (178-181) с помощта на глаголи като „вгълбявам се”, „вярвам” в отрицателна форма, „мъча се”, „трудя се”, изразяващи различната степен на усилието, успяват адекватно да покажат съответствието между българския „интензификатор” **колкото и да** и италианския **per quanto**. В примери 178 и 179 главният глагол от оригинала, спрегнат в минало несвършено време, е преведен с минало свършено:

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в минало несвършено време

Изборът на преводача за *passato remoto* в пример 178 вероятно се обяснява от наличието на глагола **accorgersi**, който освен че е част от конструкция с модален глагол, изразява моментно еднократно действие:

(178)

Колкото и да бях вгълбен в себе си, **не можех** да не видя, че той изглежда развълнуван. А. Дончев

Per quanto fossi sprofondato nei miei pensieri, non **potei** fare a meno di accorgermi che era turbato.

За да разбере избора на преводача да използва *passato remoto* вместо *imperfetto* в пример 179, прибягнах до работен превод и буквален превод на публикувания превод.

(179)

И не разбрах, защото, **както и да се трудох, не смогвах** да изтегля товара. А. Дончев

E non compresi, poiché **per quanti sforzi facessi, non riuscii** a tirarlo su. Публикуван превод

E non compresi, poiché **per quanti sforzi facessi, non riuscivo a tirarlo su**. Мой работен превод.

И не разбрах, защото, **колкото и усилия да полагам, не успях да го изтегля нагоре**. Буквален на публикувания превод.

От направения обратен буквален на публикувания италиански превод виждам, че действието е представено като завършено чрез глагола **riuscire - успявам**, спрегнат в **passato remoto**. По този начин крайният резултат или антиследствието в буквалния превод е значително по-категоричен от крайния резултат в работния превод, където главният глагол е в минало несвършено време.

(180)

Колкото и да не вярвахме, че ще намерят пещерата, **все губехме** и последните свои сили от страх и очакване. А. Дончев

Per quanto non credessimo che avrebbero trovato la grotta, pur tuttavia **andavamo perdendo** le nostre ultime forze nel timore e nell'attesa.

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в минало свършено време

В пример 181 действието от главния глагол е еднократно и зависи от наречието **веднъж**:

(181)

И веднъж на пладне, **колкото и да се мъчеше** да подскочи, слънцето **не успя** да надникне над стръмния северен склон пред нас. А. Дончев

Finché un giorno a mezzodì, **per quanto si sforzasse** di venire fuori, il sole **non riuscì** a far capolino sul ripido pendio settentrionale di faccia a noi.

3.5. Семантичен анализ на отстъпителната конструкция в превод от български на италиански език

Разсъждавайки върху сложността на семантиката на тази конструкция, Р.Ницолова (Ницолова, 2005) се позовава на вижданията на Ю.Д.Апресян (Апресян, 1974, стр.106) и В.Ю.Апресян (Апресян, 1999, стр.25) но говори НЕ за „гледна точка”, а

за „отношението” на говорещия към двете свързани събития от отстъпителната конструкция. Отношението на говорещия се състои в сравнението на неговите **очаквания** за определена връзка между събитията и означената в сложното изречение връзка.²⁹ Очакванията на говорещия за определена връзка между събитията Ницолова основава на понятието норма, „което се смята че е еднакво за членовете на дадено езиково общество.” Според Ницолова, понятието **норма** е „неопределимо, поради факта че многото опити да бъде дефинирано /необходима взаимна зависимост, обикновена корелация, проста вероятност/ са спорни. Въпреки това „понятието за норма във всички възможни области е в по-голяма или по-малка степен еднакво у членовете на дадено езиково общество. Ако то не беше еднакво, членовете на това общество не биха могли да разберат значението на отстъпителните изречения, тъй като те означават **отклонение от нормата**.” (Ницолова, 2005, стр.228)

3.6. Отстъпителното отношение, „нормата“ и случаите, когато причинно-следствена връзка между събитието от главното и подчиненото отстъпително изречение липсва

Традиционната позиция на българската граматична литература по въпроса за отстъпителните конструкции е, че в подчинените отстъпителни изречения условието е недостатъчно силно и в главното изречение се извършва **обратното** на очаквания резултат от условието. В перспективата на семантичния анализ в посока български-италиански споделям тезата на Р.Ницолова, че НЕВИНАГИ може да се говори за неосъществената причинно-следствена връзка и НЕВИНАГИ в главното изречение се случва обратното на очакваното. Неосъществената причинно-следствена връзка може да бъде валидна ако ситуациите са „единични или повтарящи се“. Но има случаи, в които такава неосъществена връзка липсва, защото липсва логическа връзка между твърденията в главното и подчиненото изречение. В примера :

Макар че е много красива, къщата е малка.

Ницолова показва, че между твърденията от главното и подчиненото изречение /или между двата признака на къщата/ фактически не съществува причинно-следствена

²⁹ Въпросът за „очакванията” на говорещия при съществуващо противоречие между две събития е засегнат и от Мадзолени (Mazzoleni, 2001, II, p.785) , и от Храковский (Храковский, 2004, стр.10)

връзка, още по-малко нарушена /една къща може да бъде красива и едновременно да е малка/ а по-скоро противопоставяне между твърденията или противопоставянето между положителната оценка и отрицателната оценка. Тоест, твърдението за отстъпителните конструкции:

Макар че P, Q - няма логично измерение в конкретния случай.

Въз основа на теорията за наличие или липса на неосъществена причинно-следствена връзка в хода на семантичния анализ ще разгледам примери от трите вида отстъпителни изречения, **при които причинно-следствената връзка или е нарушена, или изобщо липсва и почива на някакъв вид противоречие или дисонанс между твърденията в главното и подчиненото изречение.** При семантичния анализ темпоралната комбинация между главен и подчинен глагол не е определящ фактор, както при синтактичния анализ. Същественото за анализа ще бъде характера на противоречието между действието/твърдението в главното и подчиненото изречение.

В случай на нарушена причинно-следствена връзка ще използвам споменатия в първа глава специфичния семантичен профил, който Г.Херцег дава на италианските отстъпителни изречения и който се реализира в две семантични „направления”:

1. Поставя се тезата **за разочарованите надежди на слушателя или читателя** и този, който предвижда различна развръзка на събитията.

2. Наличие на **препятствие в отстъпителното изречение, което би могло да попречи на извършването на действието в главното изречение, но въпреки това не попречва и действието става факт.** Същевременно препятствието в отстъпителното изречение бива преодоляно и въпреки потенциалната му опасност да попречи на извършването на действието в главното изречение, това действие се осъществява.

Нарушена причинно-следствена връзка

Същински отстъпителни изречения

Прието е двете твърдения или състояния в отстъпителните конструкции да имат следната формула:

Макар че P, Q

където пропозициите, или твърденията се сливат „ненормално“ една с друга, защото се противопоставят на пресупозицията /от гледна точка на говорещия/ или

импликацията /от гледна точка на слушателя/, която е следната: Ако Р, то нормално е Q. (Ницолова, 2005)

Следващите примери показват въпросното „ненормално”сливане на твърденията от главното и подчиненото отстъпително изречение:

Главен глагол в сегашно абсолютно време – подчинен в сегашно абсолютно време:

В абстрактния контекст на пример 182 не става дума за разочаровани надежди на говорещия или пишещия, а евентуално за препятствие в отстъпителното изречение /боравенето с телесни и видими неща/ и обратния резултат в главното - докосването с духовното.

(182)

Макар и да борава с телесни, т.е. видими неща, книжнината **не изпълнява** телесни задачи, тя не докосва тялото ни, а се стреми да докосне духа. Й. Радичков

Nonostante abbia a che fare con cose corporee e cioè visibili, la letteratura **non esegue** compiti materiali, non sfiora il nostro corpo, bensì tenta di sfiorare l'anima.

Нарушената причинно-следствена връзка в пример 183 е ясна: говорещият е убеден, че героят все нещо ще пропусне да сложи, макар че героят не забравя детайлите и всъщност не е небрежен.

Главен глагол в бъдеще време - подчинен в сегашно актуално време

(183)

...но съм и убеден, че все нещо **ще пропусне** да сложи, **макар че** той , ако изкове лоза, **не забравя** да изкове грозд на лозата...Й. Радичков

...sono convinto che avrebbe avuto le forze per farlo, ma sono anche convinto che qualcosa **si sarebbe sicuramente dimenticato, benché** nello scolpire una vite **non scordi** mai di disegnarci accanto l'uva...

Отстъпителното е само една брънка от веригата последващи подчинени изречения. Така ролята на отстъпителното изречение, което е вклинено в сложно съставно с подчинено условно, е отслабена и по-скоро е уточняваща мисълта на автора. Разбира се, това уточнение е вид възражение на твърдението за небрежността на героя, което дава основание да се твърди, че макар и отслабено, отстъпителното изречение има своето присъствие в цялата разгледана конструкция.

Главен глагол в минало предварително време - подчинен в минало несвършено време

Глаголите в подчиненото отстъпително изречение, спрегнати в минало несвършено време, са обичайно предимно стативни:

(184)

И след него **не се беше намерил** човек да слезе в Черната дупка, **макар че** долу го **чакаха** купища злато.

А. Дончев

E dopo di lui non **si trovò** più alcuno che scendesse nella Buca Nera, **quantunque** laggiù **lo attendessero** mucchi di oro.

Противоречието тук се дължи на общочовешкото разбиране за страх у героя, който не желае да слезе в потенциално опасната Черна дупка, независимо че вътре има купища злато.

Главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало несвършено време

(185)

И аз му **казах**, **макар че** вече в сърцето ми **нямаше** гняв, а само жалост, ала все едно, трябваше да научи.

А. Дончев

Ed io gli **dissi**, **benché** ormai nel mio cuore non **vi fosse** più ira, ma soltanto compassione, eppure dovevo dirglielo.

Отстъпителното изречение по-скоро стои като вметнато, като някаква уточняваща мисъл, благодарение на прякото допълнение, разделено от съюза **а** *а само жалост*. Реално противоречие между твърденията в главното и подчиненото изречение липсва. Но простото изречение, въведено от *ала*, издава категоричност на решението на героя: той изпитва жал от това, което ще съобщи, но е твърдо решен да каже това, което е намислил.

Реално противоречие, основаващо се на обективни или субективни фактори, общоприети норми или пък индивидуални човешки преживявания, липсва в пример 186:

(186)

Моето присъствие **не й направи** никакво впечатление /на птицата – Д.Д./, сякаш не съществуваш за нея, **макар че аз стоях** вече на брега на локвата и разстоянието, което ни разделяше, не беше по-голямо от две крачки. Е. Станев

La mia presenza **non le fece** alcuna impressione, come se per lei non esistessi, **anche se ero lì**, sulla riva della pozza e la distanza che ci separava non superava i due passi.

Необходим е по-широк контекст на пример 186, за да се разбере противоречието: то е от гледната точка на писателя, описващ животните, сякаш са човешки души, и е заложено в привидното спокойствие на птицата, която после се оказва смъртно ранена, спокойствие, неповлияно от близостта на героя.

Недостатъчно условие - антиследствие, при които двете действия са „полярно“-противоречиви, показвам в следващите два примера:

(187)

Искам да почистите с тази прахосмукачка и резиденцията – каза той с тон на съблазнител. -Нещо против? – Не, разбира се – **усмихна се** тя, **макар че идеята далеч не й се струваше** съблазнителна...А. Попов
-Voglio che con quest'aspirapolvere faccia le pulizie anche nella residenza – disse in tono seducente. – На qualcosa in contrario? – No di certo – **fece lei** sorridendo, **benché l'idea non le sembrasse** per nulla allettante.

В пример 187 виждам доказателство на двете тези на Г. Херцег:

- от една страна, разочарованите надежди на слушателя или читателя и този, който предвижда различна развръзка на събитията – като тук разочарованието е „премълчано“ в усмивката, вероятно от учтивост, на героинята.

- и от друга, преодоляното препятствие в отстъпителното изречение и извършването на обратно очакваното действие в главното, независимо от препятствието.

Тя се усмихна въпреки несъблазнителната идея.³⁰

(188)

–Ще ходите ли на банката довечера? – попита секретарката. – Да – механично **отвърна той**, **макар че за пръв път чуваше** за подобно събитие. А.Попов

³⁰ В италиански език съществува една поговорка, много подходяща за този контекст: **Fare buon viso a cattivo gioco**, която няма български точен превод, но смисълът е, че човек може да се примири с дадена неприятна за него ситуация и да се адаптира към нея, като външно запази спокойствие и присъствие на духа.

Andrà al banchetto stasera? – chiese la segretaria. – Sì, **rispose** meccanicamente, **sebbene fosse** la prima volta che sentiva parlare dell'evento.

Условно-отстъпителни изречения

Подчинен глагол в сегашно обобщено време – главен в бъдеще време

Противоречие, основаващо се на дисонанс между действието в подчиненото и главното изречение в пример 189 се вижда и с помощта на лексикалните маркери – модалният подчинен глагол **той не иска**, и главните глаголи **принуждават го, спират го, обграждат го**, които показват физическото измерение на антиследствието:

(189)

Прочутият човек нищо друго не бива да работи, освен да раздава автографи. **Той даже и да не иска, ще го принуждават** да се подписва навсякъде, **ще го спират, ще го обграждат** от всички страни и по никой начин **няма да му позволят** да си отиде, преди да даде автограф. Й. Радичков

La celebrità non deve fare assolutamente niente, fuorché distribuire autografi. **Anche se non vuole, lo circonderanno** da ogni parte e in un modo o nell'altro **non gli permetteranno** di andare via prima di aver concesso un autografo.

Подчинен глагол в минало неопределено време – главен в бъдеще време

Формулата **макар че P, Q**, при която твърденията се сливат „ненормално“ едно с друго, заради противопоставянето им на гореспоменатата пресупозиция /от гледна точка на говорещия/ или импликацията /от гледна точка на слушателя/: Ако P, то нормално е Q **не важи за** пример 190 на Е. Станев:

(190)

„**И да е видял, не ще посмее** да каже на Михаил” – каза си тя и реши да навести жената на учителя...Е. Станев

“**Se anche l'ha visto, non oserà riferirlo** a Michail” si disse, e decise di andare a trovare la moglie dell'insegnante...

Видяното от свидетеля и намерението му да запази мълчание може да се сметне за противоречие, основано на възможната житейска ситуация от типа „**виждам нещо и го докладвам**“, която тук е с обратен знак благодарение на нарушената логика между сетивния глагол „**виждам**“ и обичайно последващия го глагол „**казвам**“ в отрицателна

форма, както и от синтактичния маркер на условно-отстъпителния съюз **и да**. Разбира се, съществува и друга, противоположна житейска ситуация от типа **ако видя нещо, то НЕ трябва непременно да го кажа**. Следователно пример 190 на Е. Станев предлага противоречие с по-скоро формално измерение заради споменатия синтактичен маркер, а не толкова заради нарушена логическа връзка между твърденията в подчиненото и главното изречение.

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в сегашно време

Наличие на нарушена логика между причина и следствие се вижда и в:

(191)

И да имаше всеки от тях грях, и дори да имаше голям грях, блясъкът на тая смърт **не дава** да се видят петната по предишното им битие. А. Дончев

E se ciascuno di essi avesse avuto un peccato, e se pur avesse avuto un grosso peccato, il fulgore di quella morte **non lasciava** scorgere le macchie della loro precedente esistenza.

където грехът предполага и „опетнено” битие. Противоречието идва от препятствието в отстъпителното изречение – греховността, която би могла да попречи на извършването на действието в главното изречение – да се видят „петната” на съгрешилите. Въпреки това препятствието не е достатъчно силно и бива преодоляно от блясъка на смъртта и ето че налице е антиследствието – греховете от предишното битие няма да бъдат видяни.

Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*

В представените случаи „слабото” или „силно” съпротивление на условието е пречупено и независимо от него действието, обратно на очакваното в главното изречение, става факт. Освен най-висока степен на съпротивление на условието срещу действието в главното изречение, се забелязва също така и някаква **категоричност на действието-усилие в отстъпителното изречение**.

В първия пример съпротивлението, за разлика от другите примери, е „меко”, „приглушено”, изразено от отрицателната форма на глагола „искам”:

Главен глагол в сегашно обобщено време – подчинен в сегашно обобщено време:

(192)

Бора Найденова все по-редовно не се прибира вкъщи. Институтът обаче **не може да ѝ замени** дома, **колкото тя да не иска да си признае** това. Б. Димитрова

Bora Naidenova torna a casa con maggior irregolarità. L'istituto però non è in grado di sostituirla la casa, **per quanto lei non voglia ammetterlo.**

Тук **колкото и да** показва усилие, душевно или физическо, което води до неуспех, макар и без характерните за изразяване на усилието глаголи: нежеланието (душевното усилие) на Бора да признае някаква неоспорима истина. Началната позиция на главното изречение в цялата отстъпителна конструкция му придава повече тежест и по този начин твърдението, съдържащо се в него (институтът не може да замени дома), изпъква.

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в минало несвършено време

Глаголът „**надигам се**” лексикално не принадлежи на семантичното поле „усилие”, но в значението си съдържа чисто физическото усилие, почти „видимо” за опит да се види нещо чрез надигане на пръсти. Очаквано резултатът липсва:

(193)

Колкото и да се надигах на пръсти, **нищо друго не можех** да видя, защото бях много малък. Л. Левчев

Per quanto mi alzassi, non riuscivo a vedere nient'altro, perché ero molto piccolo.

Неуспех на физическото усилие виждаме и в следния пример, вече споменат в синтактичния анализ :

Главен глагол в минало несвършено време – подчинен в минало несвършено време

(194)

Водните жаби се изплъзваха от ръцете ни, **както и да** ги дебнехме... Й. Радичков

Le rane del fiume **ci scappavano** tra le mani; **per quanto fossimo** attenti a spiarle, loro ci sentivano e si tuffavano nell'acqua.

както и в примерите:

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен глагол в минало свършено време

(195)

Стояхме и гледахме към небето със смътната надежда, че Ю. Тц. ще се появи пак, че всичко това е било само един сън. **Но колкото и да гледахме нагоре, никаква птица не се появи. Й. Радичков**

Restammo lì a guardare il cielo con la confusa speranza che Ju Ts. riapparisse, che tutto fosse stato solamente un sogno. **Ma per quanto guardassimo in alto, non apparvero uccelli.**

Подчинен глагол в сегашно актуално време – главен глагол в сегашно актуално време

(196)

Сега съм разтворил всички прозорци на душата си, дори съм турил и примамка за орлето, дано го примамя да се завърне. **Но колкото и напрегнато да се взирам**, не го виждам отникъде да се задава. Няма го и го няма! **Й. Радичков**

Adesso ho aperto tutte le finestre della mia anima, ci ho persino messo dell'esca sperando di attirarlo ancora, **Ma per quanto aguzzi lo sguardo**, non lo vedo apparire da nessuna parte! Non c'è e basta!

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в минало свършено време

Пример 197 показва противоречие, основано на психологическа съпротива у героя, която води да физически краен неочакван резултат - независимо от страха си от баща си, детето се съпротивлява силно на този страх и сякаш го побеждава, като му показва сцената, на която е присъствало:

(197)

Колкото и да се боеше от баща си, та стоеше мирен пред него, **показа му** как се е присмял на турците. А.

Дончев

E per quanto timore **avesse** di suo padre, e gli stesse rispettoso davanti, **gli mostrò** come si fosse fatto beffe dei turchi.

3.7. Липсваща причинно-следствена връзка

Вече споменах за случаи, в които при дадени отстъпителни конструкции липсва неосъществена връзка между причина и следствие, защото липсва логическа връзка между твърденията в главното и подчиненото изречение. В този случай Мадзолени (GGIC, 2001, II, p.786) говори за „противоречие между „видовете събития”, което не бива да е непременно „прагматически предположено” /буквален превод на термина, използван от Мадзолени **presupposto pragmaticamente**/. Под „прагматически предположено” противоречие между дадени събития трябва да се разбира такова противоречие, което не представлява част от общите познания за нещата и света.

В корпуса открити няколко примера с подобна липса на нарушена логична връзка между причина и следствие. В примерите не се акцентира на противоречието между отстъпване и антиследствие, или противоречие между действието в подчиненото и главното изречение. Ще стане въпрос за **различия** между съществуващи реалности в подчиненото и главното, които не почиват непременно на някаква логика, още по-малко на нарушена логика между причина и следствие.

В пример 198 различието е между съществуващи закони и правила в дадено семейно общество и конкретна действителност:

Подчинен глагол в минало несвършено време – главен в минало несвършено време

(198)

И макар дядо Галушковият син **да се казваше Трошан**, **всички му викаха** Шерко, защото последното куче от тоя род се казваше Шаро. А. Дончев

E benché il figlio di Nonno Galusko si chiamasse Trošan, tutti lo chiamavano Šerko, perché l'ultimo cane di quella stirpe si chiamava Šaro.

В пример 199 различията са между законите на две различни религии и общоприетата действителност СПОРЕД тези две религии:

Главен глагол в минало несвършено преизказно време – подчинен глагол в минало несвършено преизказно време

(199)

Ала и двамата братя запазили името на рода си и **се наричали** хората от рода Сакал, **макар** едните да били мюсюлмани, а другите- християни. А. Дончев

Ma entrambi i fratelli conservarono il nome di famiglia, **e si chiamarono** gente della famiglia Sakal, **per quanto** gli uni fossero musulmani e gli altri cristiani.

Следващите два примера /200 и 201/, заслужават интерес от синтактична гледна точка, тъй като са съставени от сложно съчинено за противопоставяне, като двете прости изречения са разделени от адверсативния съюз **но**. Считаю, че изречения от типа **може да не беше дама, но не беше глупава**, където първото просто изречение започва с модалния глагол **мога** с оттенък за предположение, а второто просто изречение „оспорва“ твърдението на първото, само привидно имат съчинителна връзка. Логически

погледнато, такива изречения имат отстъпителен характер поради противоречието между твърденията, скрепено и от съюза **но**:

(200)

Може да не беше дама, но не беше глупава. А. Попов

Può darsi che non fosse una gran signora, ma non era una stupida.

както и поради възможността същият пример да се превърне в сложно съставно с подчинено отстъпително:

Въпреки че не беше дама, тя не беше глупава.

В този пример се забелязва ироничния поглед на автора върху определени аспекти от живота, при които отново не се наблюдава никаква логика между твърденията в главното и подчиненото изречение. Тук се разглежда въпроса за отношението между това една жена да не е дама и съответно да не е особено интелигентна. Логическа връзка между човешкия пол и определено умствено качество няма как да съществува, оттам – не съществува и нарушена логика между събитията или твърденията от подчиненото и главното изречение.

Отново сложно съчинено за противопоставяне с отстъпителен характер присъства и в:

(201)

Може и да сме прости врабци, и да сме по-старовремски от най-старовремското нещо, но и досега не сме забравяли да благодарим за всяка глътка на небето. Й. Радичков

Saremo pure dei passeri semplicioti, saremo all'età della pietra, ma finora non abbiamo mai dimenticato di ringraziare il cielo per ogni sorso.

Където също е възможна трансформация в отстъпителна конструкция, като се елиминира адверсативния съюз **но**:

Срв:

Макар и да сме прости врабци и да сме по-старовремски от най-старовремското нещо, ~~но~~ и досега не сме забравяли да благодарим за всяка глътка на небето. Й. Радичков

И пример 202 позволява трансформация в отстъпителна конструкция чрез замяна на връзката **нищо че** с отстъпителния съюз **въпреки че**, както впрочем се е получило в италианския превод със съюза **anche se**:

(202)

За ваше здраве! – рече Дийн Карвър, като отпи голяма глътка и му смигна: - **Не е лошо, нищо, че не е българско.** А. Попов

Alla sua salute! – fece Dean Carver, dopo aver bevuto un gran sorso, e gli strizzò l'occhio: **Non c'è male, anche se non è bulgaro.**

Срв:

За ваше здраве! – рече Дийн Карвър, като отпи голяма глътка и му смигна: - Не е лошо, въпреки че не е българско.

В примера се показва отношението между качеството на български продукт и двусмисленото мнение на един чужденец за този продукт - изказано вероятно с ирония, тъй като героят смигва с очи. Разбира се, от гледна точка на „прагматичното познание на нещата” не съществува връзка между качеството и националността на даден продукт: Ако съществува такава връзка, то тя може да бъде резултат от редица схващания, коментари и шеги с „българското” от страна на българи и чужденци, продължила във времето. Въз основа на тези схващания се е родил някакъв вид „мит”, който може да се приеме от някои участници в говорния процес като „истина”. Във връзка с този пример идва и асоциацията с неласкавата поговорка, която сами сме съчинили като народ, основаваща се често на ниското ни самомнение и липсата ни на самочувствие: „Хубава работа, ама българска”.

4. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА - ИЗВОДИ

4.1. Изводи от анализа на корпуса в превод италиански - български език

Подчинено-главно изречение

По отношение на специфичната семантика на италианските отстъпителни изречения в българския им превод от анализа на корпуса е видно, че:

- Резултатът в главното изречение е обратен на очаквания и логическата връзка между причина и следствие е нарушена. Използваните отстъпителни съюзи са в състояние да изразят противоречието между двете събития въпреки изолирани случаи, в които отстъпителното отношение е отслабено, поради особеното синтактичното

отношение на подчиненото отстъпително изречение в структурата на сложно съставното изречение.

- Относно това дали и доколко недостатъчното условие влияе в обратен смисъл върху действието на главното изречение, от изложените примери мога да изкажа позицията, че недостатъчното условие в отстъпителното изречение не е в състояние да повлияе на извършването на действието от главното изречение. Този факт може да се приеме като аргумент в полза на очакването на събеседника, слушащия или четящия да се случи някакво събитие, което е „според логиката на нещата”. Тъй като това не се случва, напротив: случващото се действие е обратно на очакваното от нас, тогава мога да твърдя, че отстъпителното изречение „предизвиква” извършването на обратно на очакваното действие в главното изречение. Тоест, „енергията” на отстъпителното изречение очевидно не е положителна, след като то не е в състояние да предизвика очаквания резултат. Предизвиквайки обратния резултат, енергията е разрушителна, енергия на вече споменатите от Херцег и Мадзолени в главата „История на проблема” (с. 4 и 12) съответно „разочаровани, излъгани надежди” или осуетени действия (causa frustrata). Това разочарование от несбъдналото се очаквано събитие е видно предимно в конструкции с отстъпително изречение в начална позиция.

- От семантична гледна точка теорията на Херцег за излъганите надежди на говорещия се потвърждава: в примерите с **отстъпителното изречение в начална позиция спрямо главното изречение** е налице противоречие между съдържанието на главното и подчиненото отстъпително изречение. Присъствието на отстъпителния съюз в началото на сложното изречение, освен споменатата тясна връзка на (не)съответствие между главно и подчинено изречение, показва и един вид категоричност на твърдението в отстъпителното изречение. Очакванията на говорещия не просто са излъгани, истината на отстъпителното изречение е „наложена” въпреки обратните очаквания, изразени в главното изречение.

Изводи за примерите с разположение главно-отстъпително изречение:

Падането на логическото ударение върху главното изречение в изложените примери не е случайно: носи явно послание, което е важно за автора и което той иска да предаде на читателя. Естествено, посланието от главното изречение е оспорено от

действието в отстъпителното изречение, но така или иначе това послание доминира в разгледаните примери. Употребяваните глаголи в отстъпителните изречения, които са част от този вид конфигурация, както и в досега разглежданите случаи, са предимно стативни, с изключение на глагола **ascoltare - слушам**, глагол от групата *verba sentiendi* или глаголи, изразяващи сетивно възприятие. По характера си, обаче, и този глагол също се причислява към използваните стативни в предложените примери.

По отношение на определена семантична група глаголи, които по характер са „отстъпителни“ анализът показва следното:

На въпроса: кои глаголи преобладават след отстъпителните съюзи и може ли да се говори за **семантичен профил** на тези глаголи? Анализът показва, че преобладаващите в отстъпителните изречения глаголи, независимо от времето на конюнктив, в което се употребени, са:

1. Стативни – изразяват:

а/ постоянно физическо състояние.

б/ някакво душевно състояние, което по-скоро е временно, и зависи от различни външни фактори, повлияващи обаче на поведението на героите.

Стативните глаголи се срещат както в подчиненото отстъпително, така и в главното изречение. Това са абстрактни глаголи, издаващи един вид душевно „насилване“ на героя да прави нещо, което му е чуждо, неприсъщо. Реално физическо действие в отстъпителната конструкция липсва.

2. Действени глаголи, които поради особеното си значение и в участието си в цялостната отстъпителна конструкция, мога да нарека:

а/ „с разрушително действие“. Такъв е италианският глагол **stroncare**, преведен на български като **строшавам**.

б/ „със забраняващо действие“, например **proibire, disapprovare - забранявам, не одобрявам, trattenere - задържам**.

Поради особената им семантика на „попечване да се извърши дадено действие“ тези глаголи дефинирах като „отстъпителни“.

По отношение на функционалните преводни еквиваленти на италианските отстъпителни съюзи в преводните текстове от италиански на български, както и уточняване на парадигмата на съответствията, анализът показва следното:

Съюзите **benché, sebbene, anche se, malgrado che, nonostante che** имат за български преводен еквивалент съответно съюзите **въпреки че, макар че, макар да**, използвани при реално или потенциално недостатъчно условие. Анализът на корпуса показва, че парадигмата на българските съответствия на **горепосочените съюзи - въпреки че, макар че, макар да** може да се нарече устойчива, доколкото в примерите не се срещнаха български еквиваленти като **при все че, ако и да**. /Пример с **при все че** фигурира в анкетното проучване./ Анализът показва още, че изброените отстъпителни съюзи заедно с парадигмата на българските си съответствия напълно изразяват нарушената логическа връзка между причина и следствие или противоречието между съдържанието на отстъпително и главно изречение. Тези съюзи въвеждат:

- Абстрактни глаголи или сложни сказуеми за емоционални състояния, за убеждение, за мнение: **fingere, confessare, immaginare, riuscire a trovare belle, essere convinto и essere simpatico в качеството си на глаголи-връзка, provare un dispiacere, accusare**. Когато тези глаголи участват в примери с отстъпителното изречение в начална позиция, отстъпителното изречение, вероятно заради логическото ударение, има повече тежест, отколкото ако се намира след главното.

- Спомагателни или модални глаголи /при сложните сказуеми/.

По отношение на по-особеният статут на съюза **per quanto**, от анализа стана ясно, че:

Италианският съюз **per quanto** в съчетание с глаголи като **sforzarsi, tentare, spronare**, както и глаголи, които в своето значение съдържат някаква идея за усилие, с което се върши нещо, образува отстъпителни изречения, които са в състояние да изразят напълно идеята за усилие, душевно или физическо, което не води до очаквания резултат. Напротив, в главното изречение се наблюдава неуспех от опитите на действащите лица в отстъпителното изречение да постигнат някаква цел - обречена на провал. Относно преводните еквиваленти на **per quanto**, смятам, че от корпуса примерите с

количествено-степенна функция и превод **колкото и да имат лек превес над тези с реално недостатъчно условие и превод **макар че/въпреки че.****

По отношение на отстъпителните съюзи, които отслабват първоначалната си функция на подчинителни връзки и главни изразители на отстъпителните изречения:

Анализът показва макар и малко на брой случаи, в които отстъпителните съюзи отслабват първоначалната си функция на подчинителни връзки и главни изразители на отстъпителните изречения. На места това отслабване на функцията им става за сметка на отстъпителното отношение и в резултат на това то може да се интерпретира донякъде като съединително. В този случай схемата би изглеждала по този начин: **A→a** , при който фактически липсва „обратно” събитие или факт в подчиненото отстъпително изречение, то по-скоро „доизяснява” казаното в главното.

По отношение на реализацията на времената в главното и подчиненото изречение и хронологическите отношения между главен и подчинен глагол в анализът показва следното:

В корпуса със същински отстъпителни изречения бе забелязана нееднаквост в употребата на времената между главното и отстъпителното изречение, която се дължи на тяхното модално значение, а то води до промяна в представянето на действието.

При условно-отстъпителните изречения, изразяващи **въображаеми препятствия**, отново бяха забелязани случаи на различие в употребата на времената между българския превод и оригинала, а това променя гледната точка за осъществимост на действието и така то се превръща в реално-въображаемо с по-висока степен на вероятност за осъществяване на действието. По този начин например главният глагол в българския превод, употребен в бъдеще време /срещу главния глагол от оригинал, употребен в *condizionale semplice*/ явно е ориентиран към следходността, вместо да изразява въображаемо действие. И обратно, понякога действието от въображаемо става нереално, неосъществено, пак поради употребата на различно глаголно време с различен ориентационен момент. Следователно и тук, както и при анализа на първата група отстъпителни изречения, може да се говори за **подчертано модалните значения на българските глаголни времена, които оставят на втори план и понякога дори**

анулират темпоралните си значения. Тази липса на еднаквост при употребата на времената между италианските и българските примери е видима в инвентара на формите, открити в отстъпителната конструкция в преводния корпус от италиански на български. При условно-отстъпителните изречения, изразяващи **невъзможни, неосъществени препятствия** наблюдаваме, че промяната на глаголното време в превода, видима от преобладаващите случаи на нееднаквост при употребата на времената в двата езика, може да бъде семантично обоснована от контекста. И тук, въпреки невъзможното препятствие, употребените глаголни времена в превода ми дават основание да говоря за известна, дори по-висока степен на „вероятност” на действието в главното изречение.

По отношение на **ограничения брой примери, при които има отстъпителен характер/липса на отстъпителен характер в превода на български** анализът показва следното:

Въпреки че някои примери нямат отстъпителна структура със съответните подчинителни връзки, като смисъл все пак се доближават до отстъпителните конструкции и това е видно от преводача на български. Обратно, отстъпителни изречения биват превеждани на български с две прости изречения със съчинителна връзка. В подобни случаи преводаческите решения са следните:

1. Преводачът не прибегва до сложно съставно с подчинено отстъпително изречение, а до сложно съставно с обстоятелствено пояснение за отстъпване.
2. И в оригинала, и в превода, отстъпителната конструкция липсва, но характерът ѝ присъства в изречението чрез определени лексикални маркери.
3. Две прости изречения, отделени чрез съчинителна противопоставителна връзка могат да се превърнат в отстъпителна конструкция.
4. Обратно, отстъпителна конструкция е преведена на български чрез две прости изречения със съчинителна противопоставителна връзка, или чрез темпорален подчинителен съюз, изключващ отстъпителния характер.
5. Сложно съставно изречение с подчинено за изключване е преведено на български като отстъпителна конструкция.

4.2. Изводи от анализа на корпуса в превод български -италиански език

Изводи от синтактичния анализ

Синтактичният анализ засяга трите групи разгледани отстъпителни изречения при трите хронологични отношения **между действието от подчиненото и главното изречение**. Конкретната комбинация от времена е отразена в инвентара на формите, открити в отстъпителната конструкция в преводния корпус от български на италиански.

При същински отстъпителни изречения с нарушена причинно-следствена връзка в разположение главно-подчинено изречение се забеляза следното:

1. При изразяване на едновременност между антиследствието и отстъпването при реални ситуации в голяма част от случаите има еднаквост на употребените глаголни времена.

2. При изразяване на неедновременност на действието от главното и подчиненото изречение при реални ситуации в голяма част от случаите отново има еднаквост на употребените глаголни времена.

3. Случаите на нееднаквост при употребата на времената са описани в инвентара на формите. Нееднаквостта касае:

- употреба на *imperfetto* вместо минало свършено време в подчиненото изречение. Тази употреба отслабва идеята за завършеност и предходност на действието.

- употреба на *trapassato prossimo* вместо минало свършено време в подчиненото изречение. Тази употреба изразява предходност спрямо минал ориентационен момент, представен от подходящо наречие за време.

- формална нееднаквост при употреба на *congiuntivo trapassato* в подчиненото изречение вместо минало свършено в оригинала – всъщност преводният вариант е единствено възможен поради завършеността на действието от подчиненото българско изречение.

- употреба на *congiuntivo imperfetto* вместо *congiuntivo trapassato* /минало предварително време/. *Congiuntivo trapassato* би изразило резултативност на действието, която се вижда в оригинала чрез минало предварително време.

При същински отстъпителни изречения с нарушена причинно-следствена връзка в разположение подчинено-главно изречение се забеляза следното:

При изразяване на едновременност между антиследствието и отстъпването при реални ситуации се забелязва еднаквост на употребените глаголни времена.

При изразяване на неедновременност между антиследствието /главен глагол/ и отстъпването /подчинен глагол/ при реални ситуации случаите на нееднаквост на употребените глаголни времена касаят употреба на *congiuntivo imperfetto* вместо *congiuntivo trapassato* като еквивалент на българското минало предварително време. Разликата в употребата на времената в превода показва, че действието в отстъпителното изречение все още е валидно и продължава в рамките на референтния момент.

При условно-отстъпителни изречения и изпълнимо /потенциално/ отстъпване - антиследствие в плана на не-миналото се забеляза следното:

Случаите на нееднаквост на употребените глаголни времена касаят:

- употреба в главното изречение на *futuro semplice* вместо *presente indicativo*. Изборът на *futuro semplice* е лексикално обусловен чрез прибавянето на глагол, акцентиращ крайния резултат на действието;

- употреба в подчиненото изречение на деепричастие вместо сегашно време. Тук неличната форма изразява потенциалното изпълнимо условие. Преводният вариант с *gerundio* е характерен за италианския *periodo ipotetico*, в който в подчиненото изречение се среща именно имплицитна/деепричастна форма.

При условно-отстъпителни изречения и неизпълнимо /потенциално/ отстъпване - антиследствие в плана на миналото се забеляза следното:

Малкото случаи не показват фрапиращи разлики в употребата на времената. Срещу минало несвършено време в подчиненото изречение и условно наклонение в главното са употребени *congiuntivo trapassato*, изразяващо неизпълнимото отстъпване в миналото. *Condizionale composto* пък също показва неосъществимо антиследствие. Тук обаче употребата на времената в италианския превод е правилна, предвид неизпълнимото отстъпване /условие/ и неговото антиследствие, ситуирани в миналото.

Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*.

При този вид изречения случаите на нееднаквост касаят:

- употреба в подчиненото изречение на futuro вместо presente, вероятно „огледално“ употребено и заради futuro в главното изречение;

- употреба на passato remoto вместо imperfetto в главното изречение - обяснява се от наличието на глагол, изразяващ моментно еднократно действие.

Изводи от семантичния анализ

Същински отстъпителни изречения

Нарушена причинно-следствена връзка

В разгледаните примери се наблюдава разнообразие откъм семантичната специфика на този вид отстъпителна конструкция, като в хода на анализа бе установено следното:

- възможно е абстрактно противоречие между твърденията от главното и отстъпителното изречение, като препятствието от отстъпителното изречение бива преодоляно;

- възможно е макар и отслабено противоречие, един вид възражение на твърдението от главното изречение, което обаче придава отстъпителен облик на цялата конструкция;

- възможно е противоречие от гледната точка на автора при описване на животни, като ги персонифицира. Чрез персонифицирането авторът „влиза“ във вътрешния свят на животното и „вижда“ някакво противоречие, което би било характерно за човешки същества.

- възможно е противоречие, основано на споменатите две тези на Г. Херцег, а именно:

1. Разочарованите надежди на слушателя или читателя и този, който предвижда различна развръзка на събитията.

2. Преодоляното препятствие в отстъпителното изречение и извършването на обратно очакваното действие в главното, независимо от препятствието.

Условно-отстъпителни изречения

При този вид отстъпителни изречения противоречието може да бъде основано на дисонанс между действието в подчиненото и главното изречение с помощта на лексикалните маркери като модален подчинен глагол за изразяване на нежелание и

главни глаголи, изразяващи физическа пречка за извършване на действието от подчиненото изречение.

Противоречието може да има по-скоро формално измерение заради определен синтактичен маркер, а не толкова заради нарушена логическа връзка между твърденията в подчиненото и главното изречение.

Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения, съчетани със съюза *и да*.

Примерите от корпуса на този вид изречения са предимно със съюза **колкото и да**, показващ усилие, душевно или физическо, което води до неуспешно действие /антидействие/ в главното изречение. В някои случаи глаголите изразяват психическо усилие / усилие на волята, психологическа съпротива/, в други – физическо напрежение.

Липсваща причинно-следствена връзка

В тези примери не става въпрос за противоречие между отстъпване и антиследствие, или противоречие между действието в подчиненото и главното изречение, а по-скоро за **различия** между съществуващи реалности в подчиненото и главното, които не почиват непременно на някаква логика, още по-малко на нарушена логика между причина и следствие. Различията може да бъдат:

- между съществуващи закони и правила в дадено семейно общество и конкретна действителност.

- между законите на две различни религии и общоприетата действителност

СПОРЕД тези две религии.

В други случаи наблюдаваме сложно съчинено изречение за противопоставяне, но с отстъпителен характер, при което липсва каквато и да било нарушена логика между събитията или твърденията от подчиненото и главното изречение. Ако говорим за различие, то може да бъде породено от комично-ироничния контекст, който примерът съдържа.

4.3. Генерални изводи³¹

Както вече споменах в началото на работата, причинно-следствената връзка представлява най-ярък израз на връзката и зависимостта между предметите и явленията в действителността. От своя страна, отстъпителната конструкция съдържа нарушената логическа връзка между причина и следствие и отразява действителността с цялата ѝ асиметрия и хаотичност, противоречие между норми, закони и тяхното неспазване. Човешката раса като съвкупност от различни помежду си индивиди със собствена воля неминуемо предполага липса на „праволинейност“ в житейските закони.

Резултатите от анализа на корпуса показват, че както в италиански, така и в български език съществува синтактична структура, отразяваща нарушеното логическо отношение „причина-следствие“, характерно за отстъпителната конструкция. Разликата е там, че докато в италиански език отстъпителните изречения почти изцяло са въведени от подчинителни съюзи, изискващи конюнктив, традиционно определен като наклонение на „субективната реалност“, в българските отстъпителните изречения след подчинителните съюзи се употребяват времената на изявително наклонение, изразяващо обективно реални действия. Употребата на времената и при двата езика е резултат от нарушената логическа причинно-следствена връзка. Друга съществена разлика между италианските и българските отстъпителни изречения засяга употребата на времената. За италиански език употребата на времената е определена от синтактичната норма, повлияна от латинската **consecutio temporum**, която предвижда определени комбинации от времена при изразяване на трите хронологически отношения между главен и подчинен глагол.

В българските отстъпителни изречения употребата на глаголните времена и наклонения зависи от **употребата на отстъпителните съюзи, които изразяват реално и хипотетично (потенциално и иреално) отстъпване**. При различните видове отстъпване следователно имаме и различна темпорална употреба.

³¹ Тъй като отстъпителните изречения са част от групата изречения, изразяващи различните аспекти на причинно-следствената връзка, сред които са и условните изречения, изводите от анализа на нашия корпус неизбежно се приближават до тези, направени от Н. Раданова в студията ѝ „Нереалните условни периоди в съвременния италиански и български книжовен език“ (Раданова, 1987)

И в двата езика съществува отстъпителна конструкция, съставена от главно и подчинено отстъпително изречение, между които съществува нарушена логическа причинно-следствена връзка. Тази нарушена връзка може да се смята и като недостатъчно условие и неговото обратно следствие /антиследствие/ и е свързана с възможността за изразяване на различни видове модалност от страна на отстъпителните съюзи. Езиковите средства, използвани в отстъпителната конструкция за двата езика са различни. Докато в италиански език въпросната нарушена логическа връзка при отстъпителните изречения се изразява с помощта на конюнктив, при български език нарушената логическа връзка се изразява чрез различни отстъпителни съюзи, свързани с различно недостатъчно условие /препятствие/ - реално, потенциално или иреално.

Различията между двата езика се дължат на различия в модално-темпоралните им системи. В италианския език съществуват наклоненията индикатив и конюнктив, докато в българския съществува само изявително наклонение /индикатив/. Различията в системите на двата езика от своя страна определят различията в синтактичната норма на отстъпителната конструкция в италиански и български език.

5. ПРИНОСИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. За първи път в сравнителен план е описана и изследвана по-пълно и отчетливо специфичната семантика на отстъпителните изречения, а именно: нарушената логическа връзка между причина и следствие. При тази нарушена връзка следствието е обратно на причината. Отстъпителното изречение „предизвиква” извършването на обратно на очакваното действие в главното изречение или неговата „енергия” не е положителна, след като то не е в състояние да предизвика очаквания резултат. Предизвиквайки обратния резултат, енергията е разрушителна, енергия на „разочаровани, излъгани надежди” или осуетено действие (causa frustrata). Това разочарование от несбъдналото се очаквано събитие е видно предимно в конструкции с отстъпително изречение в начална позиция. Същевременно някои отстъпителни конструкции от корпуса показват липса на нарушена логическа връзка между причина и следствие, като това осветлява отстъпителното отношение като по-

особено логическо отношение между два предиката, при което играе роля не само предпоставката за нарушена логика, но също така и различия, основани на почиващи реалности. Тази особеност на отстъпителната конструкция би могла да се вземе предвид при превода на този вид изречения от и на италиански език.

2. Определен е семантичният профил на преобладаващите в отстъпителните изречения глаголи, независимо от времето на конюнктив, в което се употребени:

2.1. Стативни – изразяват:

а/ постоянно физическо състояние;

б/ някакво душевно състояние, което по-скоро е временно, и зависи от различни външни фактори, повлияващи обаче на поведението на героите.

Стативните глаголи се срещат както в подчиненото отстъпително, така и в главното изречение. Това са абстрактни глаголи, издаващи един вид душевно „насилване” на героя да прави нещо, което му е чуждо, неприсъщо. Реално физическо действие в отстъпителната конструкция липсва.

2.2 Определена е семантична група глаголи, които по характер са „отстъпителни” и представляват един вид семантични изразители на отстъпителното отношение: това са глаголи с:

а/ „с разрушително действие”, например **stroncare** – **строшавам**;

б/ „със забраняващо действие”, например **proibire, disapprovare** - **забранявам, не одобрявам, trattenere** -**задържам**.

3. Към главата с анализ на корпуса в посока италиански-български има т.нар. подглава, чийто акцент е употребата на конюнктив и времената му в преводните примери от италиански на български език. От гледна точка на превода на отстъпителната конструкция в тази подглава е направен опит за описание на реализацията на двете прости и двете сложни времена на конюнктив в превода им на български език. В корпуса стана видно, че двете сложни времена *congiuntivo passato* и *congiuntivo trapassato* проявяват нестабилност, доколкото не винаги изразяват теоретично вменената им предходност спрямо главния глагол. Това би било полезно в превода на отстъпителните изречения с тези две сложни времена, като контекстът и наличните лексикални средства

могат да преориентират отношението на предходност спрямо главния глагол към отношение на следходност спрямо главния глагол.

4. В контекста на анализа с примери в **congiuntivo passato** са потърсени **възможни алтернативни глаголни времена от indicativo**. Търсенето на подобни алтернативни темпорални комбинации с индикатив се обяснява с традиционната тенденция за опростяване на езика, избягваща конюнктив и налага сходно глаголно време като изразяващото завършеност на действието *passato remoto*, въведено от алтернативен на въвеждащ конюнктив отстъпителен съюз като **anche se**.

5. При отстъпителните конструкции с **per quanto** е открита и описана една семантична особеност, която поради повтаряемостта си в случаите може да се дефинира като следната семантична категория: „**постоянство на физическо/душевно усилие, с което се върши нещо, но с липсващ или незначителен резултат.**“

6. Практическите резултати от двете анкетни проучвания с информанти показват, че преводът на отстъпителните изречения от и на италиански език поражда трудности, свързани с употребата на конюнктив, което обяснява и предпочитанията на част от информантите да употребяват съчинителна връзка за противопоставяне вместо подчинителната отстъпителна.

Приносът тук би могъл да се извлече от анализа на грешките, които на места са предвидими. Анализът на грешките предполага по-успешното им преодоляване и по-успешно боравене с отстъпителните конструкции в превод от италиански на български и обратно.

6. ПРИЛОЖЕНИЯ.

6.1.Инвентар на формите, открити в отстъпителната конструкция в преводен корпус от италиански на български език

Описанието засяга трите групи разгледани отстъпителни изречения при трите хронологични отношения **между действието от подчиненото и главното изречение.**

Същински отстъпителни изречения изразяващи реални преодоляни препятствия /препятствието е свързано със сегашния ориентационен момент М1/

ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ

Едновременност между действието от подчиненото и главното изречение.

Случаи на еднаквост в употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
congiuntivo presente-presente indicativo	въпреки като част от обстоятелствено пояснение за отстъпване – главен глагол в сегашно време
congiuntivo imperfetto – imperfetto indicativo	минало несвършено време - минало несвършено време
congiuntivo imperfetto - passato remoto	минало несвършено време-минало свършено време
congiuntivo imperfetto-trapassato prossimo	минало несвършено време-минало предварително време

Нееднаквост в употребата на времената – един случай:

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
congiuntivo imperfetto-trapassato prossimo	минало несвършено време-минало свършено време

Предходност на подчинения глагол спрямо главния

Случаи на еднаквост в употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО

congiuntivo trapassato - imperfetto indicativo	минало предварително време - минало несвършено време
---	---

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
congiuntivo passato в страдателен залог - presente indicativo.	минало свършено време – сегашно време.
congiuntivo trapassato -trapassato prossimo	минало предварително време – вместо подчинено изречение - обстоятелствено пояснение за отстъпване. ³²
trapassato prossimo - imperfetto indicativo	минало неопределено време -минало несвършено време. ³³

Следходност на подчинения глагол спрямо главния /препятствието е свързано с
минал ориентационен момент M2/

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
congiuntivo imperfetto-главен глагол в condizionale composto с модално значение на иреалност	минало несвършено време – условно наклонение ³⁴

³² Този случай на нееднаквост в употребата на времената се дължи на преводачески решения, целящи
избягване на утежнен изказ, на повторения на едно и също глаголно време в подчиненото и главното
изречение, водещи до своего рода алитернация.

³³ Присъствието на минало неопределено време в българския превод е допълнителен довод в полза на
условно-отстъпителния характер на подчиненото изречение в конкретния пример.

³⁴ Тук еднаквостта на преводния текст с оригинала е оправдана от изразената от условно наклонение
иреалност на действието, което е възможно да се реализира в опрелен момент или интервал, най-често
бъдещ, по-рядко минал или сегашен.

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
congiuntivo imperfetto-condizionale composto във функция на бъдеще време в миналото	минало несвършено време – минало свършено време

ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ

/препятствието е свързано със сегашния ориентационен момент M1/

Едновременност на действията в главното и подчиненото отстъпително изречение

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО – ПОДЧИНЕНО
presente indicativo - presente indicativo	сегашно време - сегашно време
futuro semplice - presente indicativo	бъдеще време – сегашно време
presente indicativo - passato prossimo	сегашно време – минало неопределено време /като преводен еквивалент на passato prossimo/
imperfetto indicativo-congiuntivo imperfetto	минало несвършено време -минало несвършено време

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО- ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО – ПОДЧИНЕНО
trapassato prossimo - imperfetto indicativo	минало свършено преизказно време минало несвършено преизказно време

Предходност на подчинения спрямо главния глагол

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО
imperfetto indicativo- congiuntivo trapassato	минало несвършено време- минало предварително време
trapassato prossimo - congiuntivo trapassato	минало предварително време минало предварително време

Следходност на главния спрямо подчинения глагол /препятствието е свързано с минал ориентационен момент M2/

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО – ПОДЧИНЕНО
condizionale composto (nella funzione di futuro nel passato) - congiuntivo imperfetto	условно наклонение - преизказно минало несвършено време

Условно-отстъпителни изречения, изразяващи въображаеми препятствия, свързани с M1 /сегашен ориентационен момент/

Едновременност между подчинен и главен глагол

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
congiuntivo imperfetto - condizionale semplice	сегашно време- бъдеще време
congiuntivo imperfetto - condizionale semplice	минало несвършено време- бъдеще време в миналото

Условно-отстъпителни изречения, изразяващи невъзможни, неосъществени препятствия, свързани с M2 /минал ориентационен момент/

Едновременност между подчинен и главен глагол

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО
congiuntivo trapassato - imperfetto indicativo	сегашно време-минало несвършено време
congiuntivo trapassato -condizionale composto	минало несвършено време- минало несвършено време – 2 случая
congiuntivo trapassato - condizionale composto	минало несвършено време - бъдеще време
congiuntivo trapassato - condizionale composto	сегашно време - бъдеще време
congiuntivo trapassato - condizionale composto	минало несвършено време - бъдеще време в миналото

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
congiuntivo trapassato - condizionale composto	минало предварително - бъдеще време в миналото

Неусловни отстъпителни изречения /препятствието е свързано със сегашния ориентационен момент М1/

Едновременност между подчинен и главен глагол

Случаи на еднаквост /преобладаваща/ при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО -ГЛАВНО
congiuntivo presente - presente indicativo	сегашно време - сегашно време
congiuntivo imperfetto - indicativo imperfetto	минало несвършено време - минало несвършено време

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО

congiuntivo imperfetto - passato remoto	минало несвършено време - минало несвършено време
---	---

Предходност на подчинен спрямо главен глагол

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО
congiuntivo trapassato - passato remoto	минало предварително време - минало свършено време
congiuntivo trapassato – imperfetto indicativo	минало предварително време - минало несвършено време

Следходност на главен глагол спрямо подчинен в минало време/препятствието е свързано с минал ориентационен момент M2/

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО-ГЛАВНО
congiuntivo imperfetto - condizionale composto (in funzione di futuro nel passato)	минало несвършено време - бъдеще време в миналото

6.2.Инвентар на формите, открити в отстъпителната конструкция в преводен корпус от български на италиански език

Описанието засяга трите групи разгледани отстъпителни изречения при трите хронологични отношения **между действието от подчиненото и главното изречение.**

Същински отстъпителни изречения

Нарушена причинно-следствена връзка

ГЛАВНО-ПОДЧИНЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ

Едновременност между антиследствието /главен глагол/ и отстъпването /подчинен глагол/ при реални ситуации

При изразяване на едновременност между антиследствието и отстъпването при реални ситуации в голяма част от случаите има еднаквост на употребените глаголни времена. Тази еднаквост засяга следните комбинации от глаголни времена:

Случаи на еднаквост в употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО
бъдеще време - сегашно актуално време	futuro semplice - congiuntivo presente
сегашно актуално време – сегашно актуално време	presente indicativo – presente indicativo
актуално минало несвършено време – актуално минало несвършено време	indicativo imperfetto - indicativo imperfetto
главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало несвършено време.	passato remoto (аорист) - congiuntivo imperfetto
главен глагол в минало несвършено време – подчинен в минало свършено време	imperfetto indicativo - congiuntivo passato в съчетание с определено наречие за време, изразяващо еднократност.

Неедновременност между антиследствието /главния глагол/ и отстъпването /подчинения глагол/ при реални ситуации

При изразяване на неедновременност на действието от главното и подчиненото изречение при реални ситуации в голяма част от случаите отново има еднаквост на употребените глаголни времена. Тази еднаквост засяга комбинациите между:

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО – ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО – ПОДЧИНЕНО
главен глагол в сегашно абсолютно време – подчинен в минало свършено време.	presente indicativo - passato prossimo.
главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало свършено време	passato prossimo - congiuntivo passato

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО	ГЛАВНО - ПОДЧИНЕНО
главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало свършено време	passato remoto – congiuntivo imperfetto Употребата на congiuntivo imperfetto

	отслабва идеята за завършеност и предходност на действието, която имаме при минало свършено време в оригиналния текст. Създава се впечатление, че действието от отстъпителното изречение привидно съвпада с крайния резултат от главното изречение.
главен глагол в сегашно абсолютно време – подчинен в минало свършено време.	presente indicativo - trapassato prossimo , което изразява предходност спрямо минал ориентационен момент, представен от подходящо наречие за време.
главен глагол в минало несвършено време – подчинен в минало свършено време – втори подчинен – минало несвършено време.	imperfetto indicativo - congiuntivo trapassato , акцентиращ върху предходността спрямо главния глагол, но и завършеността на действието – congiuntivo imperfetto. ³⁵ Привидната нееднаквост във времената касае частта: Макар да се не се разбунтувахме = Benché non ci fossimo ribellati. Предходността на congiuntivo trapassato срещу минало свършено време в оригинала има смисъл поради предходността спрямо главния глагол, но и завършеността на действието.

³⁵ Отстъпителното изречение в оригинала е само формално независимо, отделено от главното с точка, а съчинителната връзка **ами** въвежда друго изречение, което също се явява отстъпително, макар и формално да е просто изречение за противопоставяне. Оттам и употребения конюнктив в превода след съюза **benchè** и след другия съюз **ma**, който е само формално противопоставителен. Срв:

И ние **стояхме** в тъмнина и мрачна сянка. **Макар да не се разбунтувахме** против Бога, **ами** вървахме според словата му. А. Дончев

Noi pure **stavamo** nell'oscurità e nella tenebra fitta. **Benché non ci fossimo ribellati** a Dio, **ma camminassimo** secondo le Sue parole.

главен глагол в минало предварително време- подчинен в минало несвършено време	passato remoto - congiuntivo imperfetto
главен глагол в минало свършено време – подчинен в минало предварително време	passato remoto - congiuntivo imperfetto ³⁶

ПОДЧИНЕНО- ГЛАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ

Едновременност между отстъпването /подчинен глагол/ и антиследствието /главен глагол/ и при реални ситуации

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
сегашно актуално време - бъдеще време	congiuntivo presente - futuro semplice
сегашно обобщено време – сегашно обобщено време	congiuntivo presente - indicativo presente
минало неопределено време - сегашно обобщено време	congiuntivo passato - presente indicativo
актуално минало несвършено време – актуално минало несвършено време	congiuntivo imperfetto - indicativo imperfetto

Неедновременност между отстъпването /подчинен глагол/ и антиследствието /главен глагол/ и при реални ситуации

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
----------	--------

³⁶ Congiuntivo imperfetto акцентира върху незавършеността на действието в някакъв минал момент, а не точно върху предходността и завършеността на подчинения глагол спрямо главния. Препоръчителна е употреба на минало предварително време на конюнктив - congiuntivo trapassato , която би променила ориентацията на действието от подчиненото изречение спрямо главния глагол, както и изразила резултативност на действието.

И никой **не вдигна** камък да го удари, **макар** краката им да **бяха стъпили** на камъни. А. Дончев

E nessuno **prese** un sasso per colpirlo, **benché** i loro piedi **posassero su una distesa di sassi**.

ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
минало предварително време – минало предварително време.	Липса на субординативно отношение. Съчинителна връзка с адверзативен съюз. Trapassato prossimo - trapassato prossimo

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
минало свършено време – минало свършено време В случая нееднаквостта е формална. Единствен възможен преводен вариант е Congiuntivo trapassato	congiuntivo trapassato - passato remoto. ³⁷ Congiuntivo trapassato изразява предходност спрямо главния глагол, спрегнат в аорист /passato remoto/, но и завършеност на действието.
минало предварително време – минало несвършено време	congiuntivo imperfetto – indicativo imperfetto ³⁸

Условно-отстъпителни изречения

Изпълнимо /потенциално/ отстъпване - антиследствие в плана на неминалото

Случаи на еднаквост при употребата на времената

³⁷ **И** макар и да не ме докосна, и дори да не ме одраска, бесът на сокол **преля** в мен, **та се наведох**, **взех** откършен клон и **почнах** да го дебна. А. Дончев

E **benché non mi avesse neppure sfiorato né graffiato**, la rabbia del falco **si riversò** dentro di me, **mi chinai** a raccogliere un ramo spezzato e **presi** a spiare le sue mosse.

³⁸ Разликата в употребените времена от оригинала и превода представя провеждането на действието от различен ъгъл. Минало несвършено време на конюнктив/ **congiuntivo imperfetto**/ в превода показва, че действието в отстъпителното изречение все още е валидно и продължава в рамките на момента на референтност:Срв:

Беше започнал кариерата си в сапърните части и **макар да не беше практикувал** специалността си от години, **се чувстваше** никак лично засегнат от това пренебрежение. А. Попов

Aveva cominciato la carriera nel genio e, **benché da anni non esercitasse questa sua specialità**, in un certo senso **si sentiva** toccato personalmente da una simile trascuratezza.

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО
сегашно обобщено време сегашно обобщено време	presente indicativo presente indicativo
сегашно обобщено време бъдеще време	presente indicativo – futuro semplice

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
сегашно абсолютно време - сегашно абсолютно време	presente indicativo - futuro semplice . Изборът на futuro semplice е лексикално обусловен чрез прибавянето на глаголът riuscire (успявам), който акцентира на крайния резултат на действието. ³⁹
сегашно обобщено време - бъдеще време	протасис в имплицитна форма чрез gerundio - condizionale composto. ⁴⁰

³⁹ Зелената диня, **и да й превиеш** опашката, **не сладни**. А. Дончев

Se prendi un cocomero verde, **anche se gli torci** la coda, **non riuscirai** a farlo maturare.

⁴⁰ Казал още, че би живял с нея до края на дните си (това на български), но трябва да се прибере при сина си, който вече сигурно е на половин година, **а нея, и да иска, никога няма да забрави**. Г. Господинов

Le disse anche che avrebbe voluto vivere con lei fino alla fine dei suoi giorni (questo in bulgaro), ma che deve tornare da suo figlio, che ormai ha nove mesi e che, **anche volendo, non avrebbe mai potuto dimenticarla**.

сегашно обобщено време - условно наклонение	протасис в имплицитна форма чрез gerundio - condizionale composto ⁴¹
сегашно обобщено време - бъдеще време ⁴²	congiuntivo imperfetto – condizionale semplice. Условен период, свързан с момента на говоренето.

Антиследствие в плана на миналото

Неизпълнимо отстъпване в миналото и неизпълнимо антиследствие в миналото

Случаи на нееднаквост и еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
минало несвършено време - условно наклонение	congiuntivo trapassato - condizionale composto ⁴³

⁴¹ И който имаше, даваше жълтица на клетите майки, защото знаеше, че **и торба злато да има, пак не би купил** и шепа зърно. А. Дончев

*И който имаше, даваше жълтица на клетите майки, защото знаеше, че **и торба злато да имаше, пак нямаше да купи** и шепа зърно. А. Дончев

E chi l'aveva, dava una moneta d'oro alle infelici madri, ben sapendo **che anche avendo** un sacco pieno di monete d'oro, **non sarebbe riuscito** a comprarsi una manciata di grano.

⁴² Не си правеха труда да се сравняват със Запада, защото в подсъзнанието им битуваше сентенцията на неизвестен балкански мъдрец, че „**И срещу нас да тичат, пак няма да ги стигнем.**“ А. Попов

Non si davano la pena di confrontarsi con l'Occidente, perché nel loro inconscio dimorava la sentenza di un ignoto saggio balcanico: “**Se pure ci corressero incontro, non li raggiungeremmo** comunque.”

⁴³ Нямаше го Манол, нямаше ги дядо Галушко и дядо Кральо... Ала **и да бяха** тук, все ми се струваше, че и те **нищо не биха могли да сторят**. А. Дончев

Ma seppure **ci fossero stati**, mi pareva che neppure essi **avrebbero potuto** fare nulla.

минало предварително време - бъдеще време в миналото	congiuntivo trapassato - condizionale composto
---	--

Условно-отстъпителни подчинени изречения с относителни местоимения,
съчетани със съюза *и да*.

Подчинен-главен глагол

Едновременност между отстъпването и антиследствието

Случаи на еднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО
сегашно относително време - бъдеще време	presente indicativo - futuro semplice
сегашно актуално време - сегашно актуално време	congiuntivo presente - indicativo presente
минало несвършено време – минало несвършено време	congiuntivo imperfetto - indicativo imperfetto
минало несвършено време – минало свършено време	congiuntivo imperfetto - passato remoto
минало несвършено време – минало несвършено време	indicativo imperfetto - congiuntivo imperfetto

Случаи на нееднаквост при употребата на времената

ОРИГИНАЛ	ПРЕВОД
ПОДЧИНЕНО - ГЛАВНО	ПОДЧИНЕНО – ГЛАВНО

сегашно относително време – бъдеще време	futuro semplice - futuro semplice ⁴⁴
--	---

6.3. Анкетно проучване с информанти в посока италиански-български. Описание. Забележки

За целите на анкетното проучване беше потърсено мнението на информантите - 7 студенти от специалност „Италианска филология” от СУ „Св.Климент Охридски”, 2 студенти от програма „Италианистика“ от НБУ, както и 3 ученика от Италиански лицей в Горна Баня. Нивото на информантите /общо 12/ е B1.1-B2. Изреченията бяха изпратени на информантите по електронна поща, като те са имали възможността да ползват речник.

Уточнявам, че **обектът на анкетното проучване** е преводът от и на български на конкретната отстъпителна конструкция, а не начинът, по който е преведен съответният пример. Разбира се, в хода на анализа на грешките неизбежно се държи сметка и за лексикални и синтактични неточности.

Лексикалните неточности могат да се дължат и на интерференция от родния език, но понякога дори и от друг чужд език /английски/, вероятно изучаван продължително време, дори повече от италиански.

При синтактичните неточности се обръща внимание на неправилната употреба на даден отстъпителен съюз, случаите, в които той изисква или не конюнктив. Вниманието е насочено и към употребата на времената в италианската отстъпителната конструкция.

Критерий за избор на авторите

За целите на анкетата бяха подбрани тринайсет примера, шест от италиански автори, преведени на български, и седем от български автори, преведени на италиански. Италианските автори са творили в периода 1947-2013 г., българските - в сходен период - 1948-2011. Периодът на писане и издаване на творбите както се вижда е 60 години, не много голям, за да настъпят значителни езикови промени в италиански или български, но и достатъчен, за да се забележат евентуални предпочитания към един или друг

⁴⁴ **Каквото и да** сториш, все ще сборкаш. Ако на царен угодиш, на овчарене ще развалиш. А. Дончев

Qualunque cosa **farai, sarà** sbagliata.

отстъпителен съюз в двата езика. Преведените примери от информантите представляват конструкция от сложно съставно с подчинено отстъпително изречение.

Междинният език и грешките

За целите на проучването необходимото ниво на владение на италиански при информантите трябва да бъде минимум B1. От преведените примери се вижда, че действително нивото се доближава до B1, макар и с известни резерви. Въпреки случаи, при които е налице почти безупречен превод, в доста от примерите се забелязва пренос на конструкции, характерни за единия или другия език. На места дори се вижда пренос не от родния към езика-цел, а от втори чужд език.

В анкетното проучване ще се види, че при превода на примерите от български на италиански и обратно се забелязва известно влияние на родния език при използването на дадени конструкции или глаголни времена. Получава се един „трети“ език, който оказва силно влияние в крайния продукт /превода/ и който се проявява не само на морфосинтактично, но и на лексикално ниво.

Този „трети език“ се нарича още междинен език /метаезик/ и на това езиково явление обръща специално внимание Андрей Данчев, като говори за анализа на грешките при чуждоезиковото обучение. Той определя този трети език като континуум между родния език и езика-цел в процеса на изучаване на чуждия език. (Данчев, 2011, стр.95)

Известно е, че този т.нар. „трети език“ се явява в съзнанието на учащите се при изучаване на чужд език. Касае се за процес, повлиян от особеностите на родния и на чуждия език, но и със свои характеристики. При преведените примери от анкетата се набива на очи влияние на конструкции, типични за български и очевидно неправилно употребени в превода на италиански. Наблюдава се интересен вид междинен език – не от родния български в посока превод на италиански, а от все по-често изучавания английски от учащите се. Тоест пътят тук е: **роден език – чужд език 1 – чужд език 2**

Такъв е примерът с неправилния превод на „**беше и вълнуващо**“ с **era anche eccitante** под влияние на английското **exciting**.

Важно е да уточня, че забележките и изводите от конкретния пример са поместени в двете таблици /с превод НА и ОТ български/ след всеки отделен пример на даден информант. Тук очертавам една по-обща картина от проведената анкета.

Шестте примера са подбрани според два основни критерия: разнообразие на отстъпителния съюз (**sebbene, per quanto, benchè, anche se /2 пъти/, nonostante**) и епоха на написване на романа /наблюдава се градация във времето от първия до шестия пример, съответно:

1. Alberto Moravia, *La romana*, 1947 г., превод Анелия Желязкова, издателство на Отечествения фронт, София, 1989 г.
2. Goffredo Parise, *Il prete bello*, 1954.
3. Pietro Chiara, *Il cappotto di astrakan*, 1978.
4. Antonio Tabucchi, *Piccoli equivoci senza importanza*, 1985.
5. Umberto Eco, *La misteriosa fiamma della regina Loana*, 2004 г., превод Нели Раданова, издателство Бард, 2006 г.
6. Niccolò Ammaniti, *Come Dio comanda*, 2006.

ЗАБЕЛЕЖКИ ПО АНКЕТНОТО ПРОУЧВАНЕ В ПОСОКА ИТАЛИАНСКИ-БЪЛГАРСКИ

От преведените примери в посока италиански-български само 2 имат публикуван превод. Считам обаче, че този факт не пречи на целите на проучването. Целта му е НЕ да сравнявам варианта на преводача с този на информантите. Естествено е, че един професионален преводач, владеещ до съвършенство езика-цел, не би допуснал грешките, на които ставаме свидетели в проучването. Тук е важно да покажа как един не-носител на езика с ниво на италиански език поне B1 борави с морфологичните средства за изразяване на отстъпителното отношение. Неминуемо ще проследя и лексикалните средства, с които са си послужили информантите при превода, доколкото отстъпителната конструкция е съвкупност от морфологични и лексикални средства. Това прави експеримента полезен от гледна точка на „обратната връзка“ между обучаем-преподавател, но най-вече като обратна връзка между това, което се преподава на изучаващите италиански език, и това, което те фактически усвояват. От анкетата

става видимо, че преводът на италианските отстъпителни конструкции затрудняват информантите не само заради задължителната употреба на конюнктива след почти всички отстъпителни съюзи. Това се доказва и от предпочитанията на неколцина от информантите да употребяват съчинителна връзка за противопоставяне вместо подчинителната отстъпителна. В подкрепа на тази тенденция припомням твърдението на Руселина Ницолова (2005) за по-сложната семантика на отстъпителните изречения, по-късната им поява в исторически план, както и по-рядката им употреба в речта.

Пример 1:

Debbo dire che, in generale, i pittori erano quasi tutti abbastanza discreti e rispettosi; **sebbene più d'uno non mi nascondesse** i suoi sentimenti. **Alberto Moravia, La romana, 1947**

Трябва да кажа, че общо взето художниците бяха достатъчно тактични и почтителни, **въпреки че неколцина от тях не криеха** чувствата си. **Официален превод**

В първия пример на Алберто Моравия се забелязва масова грешка в превода на оригиналното отстъпително изречение, в което изразява едновременност в миналото между действието в главното и подчиненото изречение, но също така и повтораемост на действието. Мнозина от информантите са превели **non mi nascondesse** с минало свършено време, като по този начин изместват начина на протичане на действието, превръщайки го в еднократно. Подлогът **più d'uno** в голяма част от случаите е преведен буквално с **повече от един**.

Debbo dire che, in generale, i pittori erano quasi tutti abbastanza discreti e rispettosi; sebbene più d'uno non mi nascondesse i suoi sentimenti. Alberto Moravia, La romana, 1947	превод италиански – български
---	--------------------------------------

1. Информант 1	Трябва да кажа, че в общи линии, почти всички художници бяха дискретни и се отнасяха с уважение, независимо че някои от тях не криеха чувствата си към мен.
2. Информант 2 Информант 2 акцентира на свършения вид на скривам чувствата , въпреки че в оригинала глаголът е в минало несвършено време, което подчертава едновременността, но и повторемостта на действието между главното и подчиненото отстъпително изречение. Преведен с минало свършено време, скривам показва еднократно действие, което се отдалечава от смисъла на оригинала.	Трябва да кажа, че общо взето всички художници бяха дискретни и почтителни, въпреки че повече от един не скри чувствата си от мен.
3. Информант 3 Подобна грешка в употребата на глаголното време на скривам както и при информант 2.	Трябва да кажа, че общо взето почти всички художници бяха доста дискретни и почтителни, въпреки че повече от един не скри чувствата си от мен.
4. Информант 4 И тук минало свършено време на скривам , само че в мн.ч.	Трябва да кажа, в общи линии, че почти всички художници бяха доста умерени и почтителни, макар и повече от един да не си скриха чувствата.
5. Информант 5	Трябва да кажа, че по принцип художниците почти всички бяха доста дискретни и почтителни; макар неколцина да не криеха чувствата си пред мен.
6. Информант 6 Също като информанти 2, 3, 4.	Трябва да кажа, че, като цяло, почти всички художници бяха достатъчно дискретни и уважителни, макар че повече от един не скри чувствата си пред мен.
7. Информант 7	Трябва да кажа, че като цяло художниците бяха почти всички достатъчно тактични и почтителни; макар и повече от един да не криеше от мен чувствата си.
8. Информант 8	Трябва да кажа, че по принцип художниците бяха почти всички доста дискретни и изпълнени с уважение; въпреки че повече от един от тях не си криеше чувствата.

9. Информант 9 Неправилна употреба на минало предварително време, която показва завършеност на действието, а не повторяемост – подобен случай както при информанти 2 и 3.	Трябва да отбележа, че по принцип почти всички художници бяха доста дискретни и почтителни; въпреки че не един не бе скрил от мен своите чувства.
10. Информант 10	Трябва да кажа, че като цяло, почти всички художници бяха дискретни и показващи уважение, макар и някои от тях да не криеха чувствата си към мен.
11. Информант 11	Трябва да кажа, че като цяло художниците почти всичките бяха доста съобразителни и почтителни; въпреки че повече от един не скри чувствата си от мен.

Пример 2:

Per quanto avessi frugato nel cervello in quei quattro giorni non avevo ancora la minima idea di qual genere di progetti Cena si fosse riempito la zucca. **Goffredo Parise, Il prete bello, 1954**

Пример 2, както и следващите няколко примера, нямат публикуван превод на български език. Това не пречи да добием представа за адекватност/ неадекватност на превода от страна на информантите, който касае двойната функцията на отстъпителния съюз **per quanto**. Тук съюзът има количествено-отстъпителен характер, а интерпретациите отново са различни. “Препъни-камък“ е и глаголът **frugare – търся, тършувам, пребърквам** според италианско-български речник (1995, стр.219), който предизвиква доста грешки поради преносната си употреба в нашия пример. Относно значението на глагола „тършувам“ Български тълковен речник от 1955 г. има по-пълна дефиниция от Съвременен тълковен речник 1994 г.

Срв. съответно: “Търся грижливо и внимателно из къщи, из джобове, мебели и др. (1955, стр. 883) и „Търся навсякъде, преравам изцяло.“ (1994,стр.903). Информантите

масово са предпочели преводния вариант „тършувам“, а един от тях се спрял на неуместния „претърсвам мозъка си“.

Глаголът от оригиналното отстъпително изречение **avessi frugato e** спрегнат в congiuntivo trapassato (минало предварително време на конюнктив), за да подчертае, че действието от отстъпителното изречение е предходно спрямо това от главното изречение, но също така е и завършено. В българския превод този глагол масово е преведен в минало несвършено време, като така не само се загубва идеята за приключило действие, а се акцентира на незавършеността му.

Подчиненото допълнително изречение **di qual genere di progetti Cena si fosse riempito la zucca** също предизвиква масови грешки, на места груби.

Не на последно място, масово объркване предизвиква и съществителното **zucca**, чието основно значение е „тиква“, но в шеговитата употреба би могло да означава и „глава“. Информантите са поднесли няколко меко казано неприемливи преводни варианти, резултат от недостатъчно вникване на оригиналния текст. За да се спази търсеното „народно“ звучене на **zucca**, е възможно да се употреби например „кратуна“ вместо „тиква“, както се вижда при двама от информантите. Разбира се, неутралният вариант „глава“ също е удачен.

2. Per quanto avessi frugato nel cervello in quei quattro giorni non avevo ancora la minima idea di qual genere di progetti Cena si fosse riempito la zucca. Goffredo Parise, <i>Il prete bello</i>, 1954	превод италиански - български
1. Информант 1 Информант 1 е предприел правилен ход, за да избегне буквализма – мъча се да се сетя е по-сполучлив вариант от останалите, използвани от информантите. За съжаление обаче се забелязва неточност при превода на подчиненото допълнително изречение di qual genere di progetti Cena si fosse riempito la zucca. Това показва, че информант 1 не е разбрал, че Cena всъщност е лице, подлог на подчиненото допълнително изречение.	Колкото и да се мъчех да се сетя през онези четири дена, все още няхах никаква представа какви са тези проекти СЕНА, с които си беше напълнил главата.
2. Информант 2	Колкото и да тършувах из мозъка ми през тези четири дни, все още няхах никаква

	идея какъв замисъл си бе втълпил в главата Чена.
3. Информант 3	Колкото и да тършувах из мозъка си през онези четири дни, нямах ни най-малка представа с какви планове си беше напълнил тиквата Чена.
4. Информант 4 От оригинала се вижда, че героят Чена е от мъжки род, а не в женски род, както е преведен и съответно съгласуван с минало свършено деятелно причастие, /съставна част от минало предварително време/.	Колкото и да бях тършувал в мозъка през тези четири дни, все още нямах ни най-малка идея с какви планове Чена си беше напълнила тиквата.
5. Информант 5	Колкото и да се рових в съзнанието си през тези четири дни, все още нямах минимална идея с какви планове Чена си беше напълнил тиквата.
6. Информант 6 Добър вариант, включително и превод на zussa.	Колкото и да бях тършувал из мозъка си в тези четири дни все още нямах ни най-малка представа с какъв вид замисли Чена си бе напълнил кратуната.
7. Информант 7 Добър вариант	Колкото и да бях ровил в ума си през тези четири дни, все още нямах и най-малка представа с какъв вид планове Чена си е напълнил кратуната.
8. Информант 8 Тотално сгрешен превод. Съюзът доколкото въвежда подчинено обстоятелствено изречение, посочващо предел в степента в главното изречение. Така употребен, съюзът определено не е отстъпителен. Името Сена е преведено със значението на омонимното съществително сена - вечеря. Оттам – напълно неразбиране на оригиналния текст и последващ неправилен превод.	Доколкото рових в мозъка ми през тези четири дни, нямах никаква идея от какъв тип неща се пълни тиквата за вечеря.
9. Информант 9 Също сгрешен превод, аналогичен на този при информант 8. „Претърсвам мозъка си“ е неправилно, мога да протърсвам джоб, чанта, къща, но не и мозък.	Колкото и да претърсвах мозъка си , през тези 4 дни, все още нямах и най-малка идея, с проекти Чена, от какъв тип да запълня тиквата си.
10. Информант 10 Информант 10 започва добре с превода, но крайт на изречението показва неразбиране на оригиналния текст, получил се е нонсенс.	Колкото и да го премислях през тези четири дни, все още нямах ни най- малка представа по какъв начин Чена е успяла да напълни тиквата.

11. Информант 11 Като изключим употребата на минало несвършено време вместо минало предварително в оригинала, тук няма забележки.	Колкото и да тършувах в ума си онези четири дни, все още нямах никаква представа какви намерения бяха изпълнили главата на Чена
12. Информант 12	Въпреки че претърствах в мислите си през тези четири дни, все още нямах и най-малка представа с какви точно планове Чена е напълнил тиквата си.

Пример 3 отново няма публикуван превод на български:

Benché fingesse di non vedermi, ero convinto che mi notasse con la coda dell'occhio e mi tenesse sotto controllo. P. Chiara

От анкетата се вижда, че **benché** има две посоки на превод – **въпреки че/макар че** и **колкото и да**, макар и използван само от информант 1.

Независимо че само един информант е предпочел преводен вариант с **колкото и да**, това поставя важен въпрос: адекватно ли звучи **колкото и да се преструваше** или е по-добре да се употреби **въпреки че се преструваше** и дали вариантът с **колкото и да** измества фокуса на недостатъчното условие.

Въпреки че/макар че се различава от **колкото и да** по степента на отстъпването, доколкото **въпреки че/макар че** въвеждат недостатъчно условие, което представлява проста констатация, а **колкото и да** въвежда недостатъчно условие, доведено до краен предел. Така ако сравним вариант с двата различни остъпителни съюза:

Колкото и да се преструваше, че не ме е забелязал, бях убеден, че **ме е мярнал** с крачеца на окото си и, че сега ме държи под око. Информант 1

Въпреки че се преструваше, че не ме вижда, бях убеден, **че ме забелязва** с крайчеца на окото и че ме държи под контрол. Информант 6

ще видим, че вариантът с **колкото и да** показва категоричност на твърдението поради специфичната характеристика на **колкото и да**, който се явява „интензификатор и означава висока степен на статичен или динамичен признак.“ (Ницолова, 2005, стр.233).

В пример 3 не забелязвам категоричност на твърдението, нито виждам условието да е доведено до краен предел, а следствието му да е обратно на очакваното. По-скоро има противоречие между състоянията: преструва се, че не вижда, а всъщност скришом наблюдава. Противоречие има, но то е статично, пасивно. Присъствието на съюз като **колкото и да** внася излишно напрежение.

..... **ero convinto** се явява главно изречение на отстъпителното, но след него има и друго подчинено допълнително изречение, показващо едновременност между двете действия:

ero convinto che mi notasse

На български виждам 4 различни варианти в употребата на времената, особено в превода на подчиненото допълнително изречение **che mi notasse**:

че ме е мярнал/ че ме е забелязал – минало неопределено

че ме забелязваше/ че ме наблюдаваше – минало несвършено

че ме забеляза – минало свършено

че ме забелязва – сегашно време

Предвид едновременността между действията от главното и допълнителното подчинени изречения, на български би следвало допълнителното подчинено да се преведе в сегашно време.

3. Benché fingesse di non vedermi, ero convinto che mi notasse con la coda dell'occhio e mi tenesse sotto controllo. Pietro Chiara, Il cappotto di astrakan, 1978	превод италиански-български
1. Информант 1	Колкото и да се преструваше, че не ме е забелязал , бях убеден, че ме е мярнал с крачеца на окото си и, че сега ме държи под око.
2. Информант 2	Макар и да се преструваше , че не ме вижда, бях сигурен, че ме забелязваше с крайчето на окото си и ме държеше под контрол.
3. Информант 3	Въпреки че се преструваше че не ме вижда, бях сигурен че ме забеляза с тъгълчето на окото и ме държеше под контрол.

4.Информант 4	Въпреки че се преструваше , че не ме вижда, бях убеден, че ме забелязваше с крайчеца на окото и ме държеше под контрол.
5.Информант 5	Въпреки че се преструваше , че не ме вижда, бях убеден, че ме забеляза с крайчеца на окото си и, че ме държи под око.
6. Информант 6 Без забележки.	Въпреки че се преструваше , че не ме вижда, бях убеден, че ме забелязва с крайчеца на окото и че ме държи под контрол.
7.Информант 7 Без забележки.	Макар че се преструваше , че не ме вижда, бях убеден, че ме забелязва с крайчеца на окото и ме държи под контрол.
8. Информант 8	Въпреки че се направи , че не ме вижда, бях убеден, че ме е забелязал с периферното си зрение и ме държеше под контрол.
9. Информант 9	Въпреки че се правеше , че не ме вижда, бях убеден, че ме наблюдаваше с крайчеца на окото си и ме държеше под контрол.
10. Информант 10 Подчиненото допълнително изречение че ме забеляза е неправилно преведено с минало свършено време, като по този начин едновременността между двете действия се губи, както и тяхната продължителност.	Макар да се направи , че не ме вижда, бях убеден, че ме забелеза с крайчето на окото си и че не ме изпускаше от поглед.
11. Информант 11	Въпреки че се преструваше, че не ме вижда, бях убеден, че ме наблюдаваше с крайчеца на окото и ме държеше под контрол.
12. Информант 12 Вместо <i>гледаше</i> е по-удачно да се употреби <i>забелязва</i> . Препоръката тук е да се употреби сегашно време в допълнителното подчинено изречение.	И макар да се преструваше, че не ме вижда, бях убеден, че ме гледаше с крайчеца на окото и ме държеше под контрол.

Пример 4:

4. Si rialzò quasi subito e mi accorsi che non doveva essere una cosa gravissima, **anche se era in uno stato da far paura**, con i pantaloni a brandelli, un ginocchio gonfio e le mani sanguinanti. **Antonio Tabucchi, Piccoli equivoci senza importanza, 1985**

Липсва публикуван превод.

Non doveva essere una cosa gravissima чрез модалния глагол **dovere** изразява оценъчна модалност за предположение, при която е възможен, но не съвсем желателен, буквалният превод на глагола *dovere* /трябва/, както се е случило на места в анкетата:

Si rialzò quasi subito e mi accorsi che non doveva essere una cosa gravissima, anche se era in uno stato da far paura , con i pantaloni a brandelli, un ginocchio gonfio e le mani sanguinanti. Antonio Tabucchi, Piccoli equivoci senza importanza, 1985	превод италиански - български
1. Информант 1 Има известна тенденция в употребата на съюза независимо че от страна на информант 1. Трябва да отбележим, че този съюз не е сред основните отстъпителни съюзи, цитирани от българските граматика.	Изправи се почти веднага и аз си помислих, че не ще да е нещо тежко, независимо, че изглеждаше страшно , с разпарцаливените си панталони, с подуто коляно и кървящи ръце.
2. Информант 2 Неправилен превод на <i>anche se</i> , който тук има отстъпителен, а не условно-отстъпителен характер. Лексикални неточности в превода на подчиненото допълнително изречение <i>che non doveva essere una cosa gravissima</i> ,	Изправи се отново бързо и се досетих, че не трябваше да бъде голяма работа, дори и да беше в страшно положение, с прокъсани панталони, подуто коляно и окървавени ръце.
3. Информант 3	Стана отново почти веднага и се досетих, че не трябваше да бъде нещо сериозно, въпреки че беше в плашещо състояние , с дрипави панталони, подуто коляно и кървави ръце.
4. Информант 4 Тук имаме минало неопределено време, което също може да изразява предположение. Губи се обаче отношението на едновременност между главния и подчинения глагол във сложно съставното изречение с главно изправи се почти веднага .	Изправи се отново почти веднага и забелязах, че едва ли е било нещо много сериозно, въпреки че беше в плашещо състояние, с отвсякъде изпокъсани панталони, подуто коляно и кървящи ръце.
5. Информант 5 Лексикално неточно, буквален превод.	Изправи се почти веднага и разбрах, че не трябва да е нещо много сериозно, въпреки че беше в състояние да предизвика страх със скъсаните си панталони, подуто коляно и окървавени ръце.

6. Информант 6	Изправи се почти веднага и забелязах, че вероятно не беше нещо много сериозно, въпреки че той беше в страховитото състояние , с разкъсани панталони, подуто коляно и кървящи ръце.
7. Информант 7	Изправи се отново почти веднага и забелязах, че не ще да е нещо много сериозно, макар че беше в плашещо състояние , с разкъсани панталони, подуто коляно и кървящи ръце.
8. Информант 8	Изправи се почти веднага и забелязах, че не трябваше да бъде нещо много сериозно, въпреки че беше в такова плашещо състояние , с дрипави панталони, подуто коляно и разкървавени ръце.
9. Информант 9 Неадекватен превод както в синтактичен, така и в лексикален смисъл.	Той стана, почти мигновено и ме насочи, че не било сериозен проблем , въпреки че беше изплашен , с разкъсани панталони, подуто коляно и разкървавени ръце.
10. Информант 10 Информант 10 и 11 използват излишно условно наклонение, вместо сегашно или минало несвършено време.	Изправи се почти веднага и забелязах, че не би трябвало да е нещо сериозно, въпреки че бе в такова плашещо състояние, с разкъсани панталони, с подуто коляно и разкървавени китки.
11. Информант 11	Той стана почти веднага и разбрах, че не би трябвало да е нещо много сериозно, въпреки че беше в плашещо състояние, с разкъсани панталони, подуто коляно и кървящи ръце.
12. Информант 12 Разменен ред на подчинено и главно изречение, но запазен отстъпителен смисъл.	Изправи се почти веднага и аз осъзнах, че дори и състоянието му да плашеше - с разкъсани панталони, подуто коляно и кървящи ръце, едва ли е много сериозно.

Пример 5:

Този пример определено не е затруднил информантите.

Anche se Amalia veniva a dare aria di tanto in tanto, **era rimasto** un odore di chiuso.

Umberto Eco, La misteriosa fiamma della regina Loana, 2004

Макар че Амалия проветряваше от време на време, миришеше на застояло.

Публикуван превод на Нели Раданова

5. Anche se Amalia veniva a dare aria di tanto in tanto, era rimasto un odore di chiuso. Umberto Eco, La misteriosa fiamma della regina Loana, 2004	превод италиански-български
---	------------------------------------

1. Информант 1 <i>dare aria</i> не означава <i>пръскам</i> с <i>ароматизатор</i> – лексикално неточно.	Независимо от това, че от време на време Амалия идваше да пръска с ароматизатор , все пак беше останал дъх на застояло.
2. Информант 2	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, беше останал мирис на застояло.
3. Информант 3	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, беше останала миризма на застояло.
4. Информант 4	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, беше останала миризма на застояло.
5. Информант 5 Така употребено, съществителното аромат има друга конотация.	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, беше останал аромат на застояло.
6. Информант 6	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, бе останала миризма на затворено.
7. Информант 7 Свършения вид на глагола - <i>проветри</i> влиза в противоречие с наречийния израз от време на време, предполагащ повторемост на действието, макар и цифрово неопределена.	Въпреки че Амалия идваше да проветри от време на време, беше останал мирис на застояло.
8. Информант 8 Компресиране на главното идваше с подчиненото за цел да проветрява , както се случва и в официалния превод.	Въпреки че Амалия проветряваше от време на време, беше останала миризмата на затворено.
9. Информант 9	Въпреки че Амалия идваше да проветрява, от време на време, беше останала миризма на застоял въздух.
10. Информант 10	Въпреки че Амалия от време на време идваше да проветрява, беше останала миризмата на застояло.
11. Информант 11 Единствен превод на odore di chiuso със задушно .	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, беше задушно.
12. Информант 12	Въпреки че Амалия идваше да проветрява от време на време, миризмата на застояло оставаше.

Пример 6:

E le fronde, **nonostante fossero robuste**, non avrebbero retto a lungo il suo peso.

Niccolò Ammaniti, *Come Dio comanda*, 2006

Специфичното в пример 6 е *condizionale composto* **non avrebbero retto** в главното изречение, като на български тази форма има функционален еквивалент бъдеще време в миналото. Почти всички информанти са превели правило тази форма, като изключим един случай на еквивалент минало свършено време и един на погрешно употребена отрицателна форма на бъдеще време в миналото в превода на български.

6. E le fronde, nonostante fossero robuste , non avrebbero retto a lungo il suo peso. Niccolò Ammaniti, Come Dio comanda, 2006	превод италиански - български
1. Информант 1	И клонките, независимо че бяха здрави, нямаше да издържат дълго тежестта му.
2. Информант 2	И клоните, въпреки че бяха здрави, нямаше да издържат дълго тежестта му.
3. Информант 3	И клоните, въпреки че бяха здрави, нямаше да издържат дълго на тежестта му.
4. Информант 4 Грешно предаване на <i>condizionale composto</i> с минало свършено време.	А клончетата, въпреки че бяха здрави, не успяха за дълго да издържат неговата тежест.
5. Информант 5	И клончетата, въпреки че бяха здрави, нямаше да издържат дълго теглото му.
6. Информант 6 Вариантът на информант 6 използва по погрешен начин бъдеще време в миналото в неговата отрицателна форма вместо правилния вариант от минало несвършено време на безличната форма няма + да + спрегаемия глагол .	А клоните, при все че бяха здрави, не щяха да издържат дълго тежестта му.
7. Информант 7	А клоните, макар да бяха здрави, нямаше да издържат дълго тежестта му.
8. Информант 8 Преводният еквивалент на nonostante нищо че действително присъства всред отстъпителните съюзи, описани от ГСБКЕ. (1983, т.2, 466), както и в Българска граматика – морфология на Руселина Ницолова (Ницолова, 2008: 472). Тъй като съюзът нищо че съдържа отрицателно местоимение, което предполага отричане на факта/действието в подчиненото изречение, характерът му може да се приеме леко встрани от чисто отстъпителния. По тази причина считам за по-уместна употребата на въпреки че/макар че . Условното наклонение не биха издържали вместо правилния преводен вариант в бъдеще	Нищо, че бяха здрави, вейките не биха издържали тежестта му .

време в миналото измества позицията на действието. Така употребено, то е представено като „евентуално възможно занаят.“ ГСБКЕ. (1983, т.2, 370), а не като предстоящо действие спрямо минал момент.	
9. Информант 9 Лексикални неточности. Ненужно нахвърляне на конструкцията с начален главен подлог листата /впрочем грешно преведен/.	Листата , въпреки че, бяха здрави, нямаше дълго да издържат на силата му .
10. Информант 10	Въпреки че бяха здрави, клоните нямаше да издържат дълго неговата тежест.
11. Информант 11 Чрез условно наклонение действието от главното изречение е представено като все пак възможно осъществимо, макар и слабо вероятно. При бъдеще време в миналото, както е известно, липсва информация относно осъществяването на действието от главното изречение. Това ни дава основание да приемем варианта на информант 11 с условно наклонение.	А клонките, въпреки че бяха здрави, не биха удържали теглото му за дълго.
12. Информант 12	И клоните, въпреки че бяха здрави, нямаше да задържат теглото си дълго време.

6.4. Анкетно проучване с информанти в посока български-италиански. Описание. Забележки

На информантите са подадени изречения, съдържащи отстъпителна конструкция. Примерите са извадени от български романи, писани и публикувани в периода 1948-2011 г.:

1. Емилиян Станев – „Крадецът на праскови” 1948 г.
2. Йордан Радичков - „Спомени за коне” 1980 г.
3. Блага Димитрова – „Лице” 1981 г.,
4. Антон Дончев - „Време разделно” 1983 г.
5. Любомир Левчев - „Убий Българина!” 1989 г.
6. Георги Господинов - „Физика на тъгата” 2011 г.

Важно уточнение за примерите от български, преведени на италиански език: без да търся причините за това, факт е, че българска съвременна литература сравнително рядко бива превеждана на италиански – българските романи, преведени на италиански са в пъти по-малко от италианските, преведени на български. В последното

десетилетие обаче ситуацията се променя. Заслуга в тази посока несъмнено има римското издателство **Voland**, което се появява през декември 1994 и публикува първите три романа през април 1995 с автори като Толстой, Гогол и Емилиян Станев. Освен Емилиян Станев, от издателството биват преведени и романите на Георги Господинов и Йордан Радичков. Изявеният интерес към славянската литература е очевиден, както показва и избраното име на издателството, взето от Майсторът и Маргарита, шедьовър от 20 в на руския писател Михаил Булгаков.

Пример 1.

Желанието да го види придобиваше безумна и нетърпима властност, тя обикаляше из черничевата горичка с надежда, че той ще се появи, **макар че времето за тяхната среща бе отминало**, отиваше до колибата, после пак се връщаше към липата.

Емилиян Станев, Крадецът на праскови, 1948

Пример 1 на Емилиян Станев представя подчинен глагол в минало предварително време – **бе отминало**. Възможните грешки тук са обичайните, касаещи липса на конюнктив след даден отстъпителен съюз или излишна употреба на конюнктив там, където това не е нужно. Трудности предизвиква и подчиненото определително изречение **с надежда, че той ще се появи**, което е преведено от професионалния преводач с **sperando di vederlo comparire**. Тук в анкетата вариантите варират: от употребата на конюнктив **che lui apparisse** заради съществителното **надежда**, до **condizionale composto** в ролята му на бъдеще време в миналото **che lui sarebbe apparso**.

Лексикални неточности се забелязват при превода на глагола **отминавам**, преведен със вариантите **scadere** и **andare**.

1. Желанието да го види придобиваше безумна и нетърпима властност, тя обикаляше из черничевата горичка с надежда, че той ще се появи, макар че времето за тяхната среща бе отминало , отиваше до колибата, после пак се връщаше към липата. Емилиян Станев, Крадецът на праскови, 1948	превод български - италиански

1. Информант 1 Информант 1 допуска лексикална неточност при превода на глагола „отминавам“ - погрешно преведен със <i>scadere</i> (изчитам – за срок). Подобна грешка забелязваме и при информант 9 - превел глагола „отминавам“ не с <i>passare</i> , а с <i>andare</i> .	Il desiderio di vederlo assumeva una forza insopportabile e folle , lei vagava per il boschetto di gelso con la speranza che lui apparisse, nonostante che il tempo del loro appuntamento fosse scaduto , andava sino alla capanna, poi tornava indietro al tronco diiglio.
2. Информант 2 „Безумна“ има неточен превод с прилагателното demente , което има медицински контекст (душевноболен, побъркан)	La voglia di vederlo assumeva un potere demente e insopportabile, lei girava intorno al bosco di moro con la speranza che lui sarebbe apparso, malgrado che il tempo per la loro riunione fosse passato , andava alla capanna, poi ritornava verso iliglio.
3. Информант 3 Номер 3 и номер 10 допускат грешка при употребата на отстъпителните съюзи malgrado и sebbene , след които трябва да има конюнктив, а не индикатив	Il desiderio di vederlo assumeva una autorità folle e insopportabile, lei girava intorno al boschetto di moro con la speranza che lui apparisse, malgrado che l'ora del loro appuntamento era passata , andava alla capanna, poi ritornava verso iliglio. Emilian Stanev, Il ladro di pesche, 1948
4. Информант 4 Без забележки	La voglia di vederlo assumeva un potere folle e insopportabile, lei girava per il boschetto di gelsi con la speranza che lui sarebbe apparso, nonostante fosse passato il tempo per il loro incontro, andava verso la baita e poi di nuovo tornava verso iliglio.
5. Информант 5 Неправилно минало причастие на глагола apparire , който освен това не е възвратен. Неправилен превода на колибата с tanca .	La voglia di vederlo acquisiva una folle e insopportabile potenza, lei girava tra il boschetto gelso con la speranza che lui si sarebbe apparito, malgrado che il tempo del loro incontro fosse passato , andava dalla tanca poi di nuovo tornava aliglio.
6. Информант 6	Il desiderio di vederlo assumeva un'imperiosità folle e insopportabile, lei gironzolava nel boschetto di gelsi con la speranza che lui sarebbe comparso, sebbene l'ora del loro appuntamento fosse passata , andava fino alla capanna, poi ritornava verso iliglio.
7. Информант 7	La voglia di vederlo acquisiva un'imperiosità folle e insopportabile, lei girava per il boschetto di gelsi con la speranza che lui sarebbe comparso, anche se il tempo del loro incontro era passato , andava vicino alla capanna, poi ritornava verso iliglio.
8. Информант 8 Лексикални неточности в превода на властност и черничевата горичка . Грешна употреба в	Il desiderio di vederlo otteneva un' autoritarietà folle e insopportabile, lei girava tutto il bosco gelso con la speranza che lui appaia, sebbene il tempo

съгласуването на времето на congiuntivo в превода на подчиненото определително изречение че той ще се появи .	per il loro appuntamento fosse passato , andava alla capanna, poi ritornava verso il taglio.
9. Информант 9 И тук наблюдаваме лексикални неточности в превода на властност, черничевата горичка, колиба, липа . Информантът е „компресирал” придобиваше безумна и нетърпима властност , като е превел буквално „желанието да го види ставаше непоносимо ”. Подобно на информант 8, и тук има грешка в употребата на congiuntivo в превода на подчиненото определително изречение че той ще се появи . Глаголът „отминавам“ също е погрешно преведен с andare – отивам .	Il desiderio di vederlo diventava insopportabile e lei girava fra il bosco rosso , sperando che lui appariva , nonostante che il tempo per il loro incontro fosse andato , andava alla cabina e poi si ritornava alla tilia.
10. Информант 10 И тук забелязваме грешка при употребата на отстъпителния съюз sebbene , след който трябва да има конюнктив, а не индикатив.	Il desiderio di vederlo otteneva un pazzo e insopportabile potere, lei girava per il gelso con la speranza, che lui sarebbe apparso, sebbene il tempo per il loro appuntamento era già passato , andava alla baracca, poi si tornava verso la calce.
11. Информант 11	Il desiderio di vederlo diventava pazzo e intollerante al potere , lei girava attorno la foresta di gelso, sperando che lui apparisse, nonostante il tempo del loro incontro fosse passato, andava verso la capanna, e poi tornava al taglio.
12. Информант 12	Era in balia del desiderio di vederlo che diventava folle e insopportabile, lei girondolava per il bosco di gelso nella speranza che potesse apparire , anche se l'ora del loro appuntamento era già passata, andava alla capanna, poi tornava al taglio.

Пример 2

Отдавна бях престанал да изпитвам неприязън към Балкан и дори се улавях...че започваме да се сприятеляваме отново с кучето, **макар че понякога тайно го замерях** с камък.. Йордан Радичков, **Спомени за коне, 1980**

Пример 2 на Радичков представя подчинения глагол **(го) замерях** в минало несвършено време. Забелязват се няколко преводни варианти на **замерям** – **tirare sassi, scagliare contro sassi, lanciare, gettare**.

Справка в българо-италиански речник (1992) показва, че при глагола **замервам** са дадени вариантите **lanciare, scagliare contro** и примера:

Замери ме с камъни - mi scagliò contro sassi.

2. Отдавна бях престанал да изпитвам неприязън към Балкан и дори се улавях...че започваме да се сприятеляваме отново с кучето, макар че понякога тайно го замерях с камък...Йордан Радичков, Спомени за коне, 1980	превод български-италиански
1. Информант 1 Информант 1 използва неправилно конюнктив след anche se, където е необходим индикатив. Объркано е и лицето на говорещия, в цялата конструкция е 1 л., а не 3 л Неправилна употреба на сложен инфинитив, изразяващ предходност спрямо главния глагол. Необходима е форма за едновременност между действието на: дори се улавях...че започваме да се сприятеляваме отново	Era tanto che avevo smesso di provare ostilità verso Balcan e a dirittura mi accorgevo di aver ricominciato a rifare l'amicizia con il cane, anche se a volte di nascosto gli tirasse qualche sasso.
2. Информант 2	Da tempo avevo smesso di provare malevolenza verso Balcan e mi accorgevo che cominciavo a diventare di nuovo amici con il cane, sebbene a volte lo scagliassi nascostamente con sassi.
3. Информант 3 Информант 3 използва неправилно индикатив след nonostante che, където е необходим конюнктив.	Avevo smesso di sentire ostilità verso Balcan da molto tempo e mi accorgevo che cominciavamo a rifare amicizia con il cane nonostante a volte di nascosto gli scagliavo contro sassi.
4. Информант 4	E da tanto che avevo smesso di provare ostilità per Balkan e perfino mi sorprendevo... che con il cane cominciavamo di nuovo a diventare amici, anche se ogni tanto di nascosto gli scagliavo contro sassi.
5. Информант 5 Още в началото на превода се забелязва буквализъм, неправилно пренесен от родния език. Бях престанал е преведен буквално с ero fermato при положение, че глаголът fermarsi действително може да означава „спирам”, но в смисъл на “спирам се на дадено място за известен период от време”, а НЕ в смисъла, който авторът е предал. Още повече глаголът fermarsi е възвратен и за първо лице трябва да се употреби с възвратната частица mi. Излишна е и употребата на конюнктив след accorgersi. Отново под влияние на български е употребето лично местоимение за пряко допълнение lo вместо правилното лично местоимение за непряко допълнение gli пред глагола, въведен от отстъпителен	Da tanto ero fermato a provare ostilità verso Balkan e perfino mi accorsi ...che cominciassimo di nuovo a diventare amici con il cane, malgrado che a volte nascostamente lo lanciassi contro sasso. /замерях ГО – ≠LO lanciassi/

6. Информант 6 Глаголът cogliere не съществува във възвратна форма. Употребата му по този начин е неправилна. Съществува cogliere като преходен и по-рядко като непреходен глагол, който наистина може да означава „хващам, улавям някакво значение“	Avevo smesso da tempo di provare ostilità verso Balkan e addirittura mi coglievo...che cominciavo di nuovo a fare amicizia con il cane, anche se talvolta, di nascosto, gli scagliavo contro un sasso...
7. Информант 7	Avevo smesso da un pezzo a sentire ostilità nei confronti di Balkan e perfino mi accorgevo... che io e il cane cominciavamo a ridiventare amici, benché a volte di nascosto gli scagliassi contro un sasso...
8. Информант 8 Грешна употреба на спомагателния глагол в trapassato prossimo; грешно употребен отстъпителен съюз, възможно е втората му част /se/ да е пропусната от разсеяност, въпреки че ни се струва малко вероятно. Глаголът gettare – хвърлям, не е правилен като преводен вариант на замервам. В действителност в италиано-българския речник (Публитранс, София, 1995) gettare има значение на хвърлям, мятам (пример с хвърлям камък – <i>gettare un sasso</i>) но не в значението на хвърлям по някого.	Da molto tempo ero smesso di sentire antipatia per Balkan e anche sentivo che cominciavo di nuovo a fare amicizia con il cane, sebbene a volta gettassi una pietra verso lui...
9. Информант 9 Информант 9 също е сбъркал наклонението, а и времето след отстъпителния съюз nonostante che – вместо congiuntivo imperfetto е употребил аорист в индикатив (passato remoto) абсолютно недопустимо след съюза nonostante che. Освен този пропуск, има грешка и в говорещото лице в отстъпителното изречение – неизвестно защо, от 1 л. се преминава в 3 л. Глаголът buttare означава „хвърлям, захвърлям“ и смятаме за неправилна употребата му в конкретния превод на примера.	Da molto tempo avevo smesso di sentire antipatia verso Balkan e infatti a volte sentivo... che cominciavamo ad essere amici di nuovo, nonostante che a volte buttò una pietra contro di lui.
10. Информант 10 Информант 10 е употребил правилно отстъпителния съюз, след който трябва да има congiuntivo imperfetto, но самият глагол е неточен. Аналогична грешка като при информант 8 - gettare означава „хвърлям“, а не „замервам някого.“ Освен тези грешки, информант 10 е превел погрешно глагола „се улавях“, употребявайки notare /забелязвам/ в 3 л. Подобна грешка в употребата на говорещото лице видяхме и при информант 9.	Da tanto tempo avevo smesso di provare antipatia per Balcan e perfino mi notò che cominciavo di farsi amico con il cane di nuovo, benché a volta lo gettassi con una pietra.

11. Информант 11 Неправилен буквален превод на даже се улавях с глагола afferrare /сграбчвам/ . Грешно употребено и passato prossimo вместо imperfetto на глагола iniziare. По този начин се губи идеята за едновременност между главното и подчиненото допълнително изречение дори се улавях...че започваме да се сприятеляваме отново.	Da lungo avevo smesso di provare avversione verso Balcan, e persino mi afferravo... che abbiamo iniziato a stringere amicizia con il cane, anche se ogni tanto gli lanciavo di nascosto una pietra.
12. Информант 12 Неправилен превод на даже се улавях с глагола prendersi , който във възвратната си форма има друго значение.	Da tanto tempo, avevo smesso di essere ostile con Balcan e mi prendevo persino ... iniziando a fare di nuovo amicizia con il cane, anche se a volte lanciavo pietre contro esso...

Пример 3

Колкото и да е опияняващ френският парфюм на тази лисица, **ти имаш** чувството, че се задушаваш, подмамен в нейния лисичарник. **Блага Димитрова, Лице, 1981**

В примера на Блага Димитрова също се наблюдават различни преводни вариации на съюза **колкото и да**, включително и погрешни, несъществуващи съюзи. **Per quanto**, който се явява преводният еквивалент на **колкото и да** изисква конюнктив, но в сегашно време заради глагола в главното изречение, също в сегашно време. В някои от преводите е употребен неправилен конюнктив в минало свършено време.

Неточности се забелязват и в превода на **опияняващ и чувство** – на места информантите са подхождали буквално с варианти като несъществуващото **ubriacante** и буквалния превод на чувство **sentimento**, което в случая би следвало да се преведе със **sensazione** в смисъл на **усещане**.

3. Колкото и да е опияняващ френският парфюм на тази лисица, ти имаш чувството, че се задушаваш, подмамен в нейния лисичарник. Блага Димитрова, Лице, 1981	превод български-италиански
1. Информант 1 Информант 1 е започнал грешно сложно-съставното с подчинено отстъпително. Съюзът nonostante quanto не съществува в италиански език. Вероятно информантът е съчетал nonostante с quanto , за да се получи италианския преводен еквивалент на интензификатора колкото и да . Освен обаче че	Nonostante quanto fosse inebriante il profumo francese di quella volpe, tu hai la sensazione di soffocamento, essendo stato attirato nella sua tana di volpe.

такъв „хибриден“ съюз е измислен, доколкото не фигурира в италианската лексика, той въвежда погрешно congiuntivo imperfetto, вместо да въведе congiuntivo presente предвид сегашно време в глагола от главното изречение. Същата грешка и при информанти 3 и 7.	
2. Информант 2	Per quanto sia inebriante il profumo francese di questa volpe, hai la sensazione di un soffocamento, attratto nella sua tana di volpe.
3. Информант 3 Volpone означава голяма лисица , или хитър човек , но не и лисичарник .	Per quanto fosse inebriante il profumo francese di quella volpe, hai la sensazione, di soffocare attratto nel suo volpone .
4. Информант 4	Per quanto sia inebriante il profumo francese di questa volpe hai la sensazione che ti soffochi attratto nella sua tana.
5. Информант 5 Лексикални неточности се наблюдават при информант 5 – думата „опияняващ“ е преведена, явно буквално, с ubriacante вместо с inebriante . (ubriacante е сегашно причастие на глагола ubriacarsi - напивам се , но и напълно неправилно използвана като прилагателно). Думата „усещане“ също е преведена неправилно със sentimento вместо sensazione - единствен случай от десетте информанта.	Per quanto sia ubriacante il profumo francese di quella volpe, tu hai il sentimento che si soffochi, ingannato nel suo vivaio di volpe.
6. Информант 6	Per quanto sia inebriante il profumo francese di questa volpe, tu hai la sensazione di soffocare, adescato nella sua tana.
7. Информант 7	Per quanto fosse inebriante il profumo francese di quella volpe, si ha la sensazione che si soffoca, una volta adescato nella sua volpaia.
8. Информант 8 Информант 8 също грешно е превел съюза колкото и да с in qualunque modo , който освен че има друго значение /по какъвто и начин/ , се употребява и с конюнктив, а тук такъв липсва.	In qualunque modo il profumo francese di tale volpe era inebriante , hai la sensazione che ti soffochi, allettato nella sua tana.
9. Информант 9 Информант 9 е превел отстъпителното изречение, но не с отстъпителен съюз, а вероятно буквално превеждайки българското „няма значение колко...“, което наистина може да съдържа идеята за отстъпване. Като резултат вместо отстъпителна конструкция от главно и отстъпително изречение, имаме налице две независими изречения, отделени със запетая, макар и с някакъв отстъпителен характер. При превода на главното изречение Имаш чувството, че се задушаваш е допуснал грешка при употребата на модалния съюз come se , след който се налага употреба на конюнктив. На края	Non è importante quanto inebriante è il profumo francese di questa volpe , ti senti come se soffochi, ingannato nella tana sua.

на сложното изречение неизвестно защо информантът е поставил притежателната форма след съществителното, вместо преди него – <i>ingannato nella tana sua</i> .	
10. Информант 10	Per quanto sia inebriante il profumo di questa volpe, tu hai la sensazione che ti soffochi, ingannato nella sua tana.
11. Информант 11	Per quanto sia affascinante il profumo francese di questa volpe, hai il senso di soffocamento, ingannato nella sua volpaia.
12. Информант 12	Per quanto sia inebriante il profumo francese di questa volpe, hai la sensazione di soffocarti, ingannato nella sua buca.

Пример 4

Инстинктът му за приближаваща опасност е по-ленив, отколкото при младите, **при все че би трябвало** да бъде обратното. Блага Димитрова, Лице, 1981

В оригиналния текст на пример 4 след отстъпителния съюз имаме условно наклонение. Това условно наклонение в подчиненото изречение обаче няма функция на въображаемо желание, а по-скоро на вид препоръка или съвет към героя, като тази препоръка важи както в момента на говоренето, така и по принцип. Така погледнато, излиза, че двете действия - и в подчиненото, и в главното могат да се считат за едновременни. Това налага два възможни варианта в превода на италиански:

1. Тъй като отстъпителните съюзи в италиански /с изключение на **anche se**/ изискват конюнктив, единственият възможен правилен вариант при превода на примера на италиански е съюзът **anche se**, след който да се употреби *condizionale semplice*.

2. Отстъпителен съюз, изискващ само сегашно време на конюнктив /*congiuntivo presente*/, за да се подчертае тази едновременност между двете действия.

Другият „препъни-камък“ за информантите е сравнителната конструкция **по-ленив, отколкото при младите**.

Какво се е получило в анкетата?

4. Инстинктът му за приближаваща опасност е по-ленив, отколкото при младите, при все че би трябвало да бъде обратното. Блага Димитрова, Лице, 1981	превод български-италиански
---	-----------------------------

1. Информант 1 Информант 1 е променил глаголното време от оригинала от сегашно в минало несвършено, за да „оправдае“ congiuntivo imperfetto след съюза nonostante che според правилата на съгласуване на времената. Преводът на сравнението отколкото при младите - rispetto quello dei.... е с липсващ предлог А, както би трябвало да бъде: <i>rispetto a quello dei più giovani di lui.</i> Предложният израз al contrario е сгрешен, вероятно информантът е имал предвид al contrario. Аналогичен случай и при информант 8.	Il suo istinto per l'avvicinamento del pericolo era più lento rispetto quello dei più giovani di lui, nonostante che dovesse essere al contrario.
2. Информант 2 Информант 2 употребява congiuntivo imperfetto след съюза nonostante che, като по този начин не предава вярно идеята за едновременност или препоръката, която изразява условното наклонение от оригинала.	Il suo istinto di un pericolo che si avvicina è più indolente che quello dei giovanotti, malgrado che dovesse essere al contrario.
3. Информант 3 Информант 3 залага на съединителна връзка чрез съюза за противопоставяне però-обаче. Този вариант би бил добър, но така отстъпителният характер на конструкцията почти се губи – вместо противоречие между двете твърдения, сякаш авторката просто констатира фактите, опирайки се на противопоставянето между тях.	Il suo istinto di un pericolo avvicinante era più indolente che quello dei giovani, però dovrebbe essere viceversa.
4. Информант 4 Синтактично погледнато, информант 4 се е справил със задачата, като е употребил congiuntivo presente след отстъпителния съюз. Грешката /масово срещана/ тук е повлияна от български език – изразът, в който е включен съюзът за сравнение отколкото при младите е преведен буквално на италиански, но не е правилният вариант. Подобна грешка – при информанти 5 и 6 Съвет: ...che quello dei giovani	Il suo istinto di un pericolo avvicinante è più pigro che dai giovani malgrado che debba essere viceversa.
5. Информант 5 При информант 5 имаме случай, подобен на този при информант 3 - съединителна вместо подчинителна връзка със съюз за противопоставяне. Различното тук е погрешната употреба на imperfetto в превода, вместо condizionale. Така освен че отстъпителният характер почти липсва, липсва и идеята за препоръка, изразена от условното наклонение.	Il suo istinto di un pericolo avvicinante è più indolente che dai giovani però doveva essere il contrario.

6. Информант 6 Информант 6 допуска груба грешка в употребата на condizionale след съюза malgrado . Конструкцията за сравнение отколкото при младите също е сгрешена.	Il suo istinto di pericolo imminente è più pigro che nei giovani, malgrado dovrebbe essere il contrario.
7. Информант 7 Без забележки за информант 7.	Il suo istinto di pericolo imminente è piu' pigro di quello dei giovani, anche se dovrebbe essere il contrario.
8. Информант 8 Грешно преведено прилагателно приближаващ . Излишно и неправилно членуване на наречието viceversa	Il suo istinto del pericolo che avvicinava era più pigro rispetto a quello dei giovani, sebbene dovesse essere il viceversa .
9. Информант 9 Грешка и при информант 9 - употребата на конционал след съюза sebbene . И тук сравнителната конструкция с отколкото предизвиква затруднение. Грешен превод на обратното с италианското наречие indietro , означаващо назад .	Il suo senso di pericolo è più lento che è ad un giovane sebbene che dovrebbe essere indietro .
10. Информант 10 Правилна употреба на congiuntivo след отстъпителния съюз sebbene , но отново грешка при превода на съюза за сравнение отколкото .	Il suo istinto per il pericolo avvicinante è più lento, piuttosto che dei giovani, sebbene debba essere il contrario .
11. Информант 11 Грешна употреба на congiuntivo imperfetto вместо congiuntivo presente. След съюза per quanto не може да се употреби condizionale и информант 11 е заложил традиционно на конюнктив, но така се губи идеята за препоръка или съвет към героя, изразена чрез условното наклонение.	Il suo istinto nel riconoscere un pericolo imminente e più lento, che nei giovani, per quanto dovesse essere il contrario.
12. Информант 12	Il suo istinto del pericolo in avvicinamento è più pigro di quello dei giovani, benchè debba essere il contrario.

Пример 5

Макар да беше нощ, виждаше се на месечината, че бурени растат между камъните, а здравецът от зидовете беше тръгнал по стъпалата. **Антон Дончев, Време разделно, 1983**

Примерът на Антон Дончев затруднява информантите с главното изречение **здравецът беше тръгнал по стъпалата** и по-конкретно с глагола **тръгвам**, употребен преносно и със смисъл на **разпростирам се.**, като предизвиква масови грешки в превода.

5. Макар да беше нощ, виждаше се на месечината, че бурени растат между камъните, а здравецът от зидовете беше тръгнал по стъпалата. Антон Дончев, Време разделно, 1983	Превод български-италиански
1. Информант 1 Грешка при съгласуване на времената – si vedeva che ci sono vs si vedeva che c'erano Тук вариантът prendere campo не е правилен, изразът не касае неодушевени предмети.	Nonostante fosse notte , sotto la luce della lune si vedeva che ci sono erbacee in mezzo alle pietre e il geranio aveva preso campo anche sui gradini.
2. Информант 2 Вариантът affiorare означава „подавам се на повърхността“, също неправилен.	Sebbene fosse notte si vedeva al chiaro della luna che le erbacce crescevano tra i sassi e il geranio delle mura e affiorava verso i giardini.
3. Информант 3 Грешка при употребата на indicativo вместо congiuntivo след съюза benchè . Вариантът avviarsi касае одушевени предмети, или моторни превозни средства, така че и тук преводът е сгрешен.	Benchè era notte si vedeva al chiaro di luna che la malerba cresceva tra le pietre e il geranio dalle muri si era avviato verso i gradini.
4. Информант 4 Подобна грешка и при информанти 3 и 6.	Nonostante fosse notte si vedeva alla luce della luna che erbacce crescevano tra le pietre e il geranio si era avviato per le scale.
5. Информант 5 Абсолютно неправилен превод на здравецът беше тръгнал . Глаголът andare /отивам/ не е правилен превод на тръгвам .	Nonostante che fosse notte , alla luna sembrava che le erbacce crescessero tra le pietre e il geranio dal muro fosse andata verso i gradini.
6. Информант 6	Benchè fosse notte , si vedeva al chiaro di luna che crescevano erbacce tra le pietre, mentre il geranio dalle mura si era avviato sui gradini.
7. Информант 7 Единствено правилен превод, и на отстъпителното изречение, и на простото изречение здравецът беше тръгнал .	Sebbene fosse notte , si vedeva alla luce della luna che crescevano erbacce tra i sassi, e il geranio delle mura si era esteso sulle scale.
8. Информант 8 Неправилно съгласуване на времената в сложно съставното изречение в частта му: <u>виждаше се</u>	Sebbene fosse notte , si vedeva alla luna che embraccia cresce tra le pietre, il geranio dai muri era andato verso il gradino

на месечината, че бурени растат между камъните. Информантът е употребил presente вместо imperfetto , както би трябвало да е според правилата за съгласуване на времената.	Подобна грешка както при номер 5. беше тръгнал ≠ era andato
9. Информант 9 Множество грешки при номер 9. Виждаше се на месечината погрешно преведено с grazie alla luce della luna (благодарение на лунната светлина). Бурени ≠ erba infestante доколкото това е общото понятие. Sui piedi абсолютно не може да се преведе с към стълбите , тъй като piede означава стъпало /но не като част от стълба, което явно е подвело информант 9, а като анатомична част, долна част на крака /. 	Nonostante che fosse la notte, grazie alla luce dalla luna , si vedeva che erba infestante cresceva fra le pietre e il geranio aveva cominciato ad crescere sui piedi .
10. Информант 10 Отново грешка при съгласуването. Здравецът беше тръгнал отново е грешно преведено: trasmettere означава предавам /чувства и пр./, а не тръгвам в смисъл на разпростирам се . Грешно употребен слят предлог в м.р. пред съществително от ж.р. erbaccia	Benché fosse notte, si vedeva sulla luna, che dei erbacce crescono tra le pietre, e il geranio dal muro si era trasmesso dalle mure alle gradini .
11. Информант 11	Benché fosse notte, al chiaro della luna si vedeva che le erbacce spuntavano tra le pietre e il geranio alle mura era arrivato fino alle scale.
12. Информант 12 Глаголът salire тук е неправилно употребен като преходен, при това със също неправилен спомагателен глагол. При евентуален наречиен израз fino a и с глагола salire като непреходен изречението би било граматически правилно.	Anche se era notte, si vedeva sulla luna che le erbacce crescevano tra le pietre e il geranio dalle pareti era salito i gradini .

Пример 6

Но беше и вълнуващо, защото майка ми, **макар да беше учила** в музикално училище, почти никога не ми е пяла. **Любомир Левчев, Убий Българина! 1989**

В отстъпителната конструкция на пример 6 наблюдаваме минало предварително време в подчиненото изречение и минало неопределено в главното. Формата **никога не ми е пяла**, придружена от наречието **почти**, все пак информира за неопределен, макар и значително ограничен брой повторени действия. По тази причина считам за правилно в превода на италиански да се употреби **trapassato prossimo**, дори **imperfetto** наместо **passato remoto** или **passato prossimo** по следните причини:

При употреба на **passato remoto** е ясно, че действието се отдалечава от момента на говорене, но пък изключва повторение на действието. В конкретния пример наречието **почти** изключва неговата еднократност.

Обратно, при **passato prossimo** имаме някаква връзка с настоящето, което прави несъвместима употребата на това глаголно време при италианския превод на примера, предвид контекста: авторът, вече възрастен, се връща в спомените си от детството.

6. Но беше и вълнуващо, защото майка ми, макар да беше учила в музикално училище, почти никога не ми е пяла. Любомир Левчев, Убий Българина! 1989	превод български-италиански
1. Информант 1	Ma era assai emozionante perché mia madre nonostante avesse fatto una scuola musicale quasi mai mi aveva cantato.
2. Информант 2 Passato remoto /и при информант 3/ в главното изречение от отстъпителната конструкция ограничава действието откъм повтораемост, а именно това цели минало неопределеното време на никога не ми е пяла . Абсолютно грешна употреба на <i>passato remote</i> .	Ma era anche emozionante, perché mia madre, nonostante che avesse studiato nella scuola musicale, non mi cantò quasi mai.
3. Информант 3 След съюза nonostante che трябва да се употреби congiuntivo , а не indicativo .	Ma era anche emozionante perché mia madre nonostante aveva studiato nella scuola di musica, non mi cantò quasi mai.
4. Информант 4	Ma era anche emozionante perché mia madre nonostante avesse studiato in una scuola musicale non mi aveva cantato quasi mai.
5. Информант 5 Почти никога е неправилно преведено чрез двойно отрицание, съставено от наречието mai и непосредствено последващата го отрицателна частица non .	Ma era emozionante perché mia madre, malgrado che avesse studiato in una scuola di musica, quasi mai non mi aveva cantato.
6. Информант 6 Глаголът в главното изречение не ми е пяла който е в минало неопределено време, е преведен с passato prossimo , вероятно под влияние на българското глаголно време, чийто възможен еквивалент в определен контекст се явява именно passato prossimo . Тук обаче минало неопределено време може спокойно да	Ma era anche emozionante, perché mia madre, nonostante avesse frequentato una scuola di musica, non mi ha cantato quasi mai.

се преведе с trapassato prossimo или imperfetto . Подобна спорна употреба и при информанти 7 и 11.	
7. Информант 7 Неправилна употреба на passato prossimo в главното на подчиненото отстъпително изречение.	Ma era anche una cosa emozionante, perché mia madre, anche se aveva frequentato la scuola musicale, non mi ha cantato quasi mai .
8. Информант 8 Без забележки	Era anche commovente perché mia madre, nonostante che avesse studiato nella scuola musicale, non mi aveva cantato quasi mai.
9. Информант 9 След съюза nonostante che трябва да има congiuntivo trapassato , а не congiuntivo passato поради съгласуването с глагола от главното изречение, който е в минало време.	Ma era anche interessante, perché mamma, nonostante che abbia studiato in una scuola musicale, quasi mai mi aveva cantato.
10. Информант 10 Неправилен пренос, вероятно от английското exciting при превода на вълнуващо . Подобна грешка и при информант 12.	Ma era anche eccitante , perché mia madre, benché avesse studiato nella scuola musicale, non mi aveva cantato quasi mai.
11. Информант 11 Неправилна употреба на passato prossimo вместо imperfetto на глагола essere още в първото главно изречение, както и в главното на подчиненото отстъпително изречение.	Ma è stato anche emozionante, perché mia madre, nonostante avesse studiato in una scuola di musica, non mi ha quasi mai cantato .
12. Информант 12 Неправилна употреба на passato remoto вместо imperfetto на глагола essere още в първото главно изречение.	Ma fu anche eccitante perché mia madre, sebbene avesse studiato in una scuola di musica, non mi aveva cantato quasi mai.

Пример 7

Лежеше на леглото в стаята, малка и восъчна, като кукла старица, помислих си тогава, **макар куклите никога да не остаряват. Георги Господинов, Физика на тъгата, 2011.**

Сегашно време в отстъпителното изречение на пример 7 е от така наречения тип „всеобща истина“. Възможният превод на отстъпителната конструкция естествено налага отстъпителен съюз, но с внимание към употребата на конюнктив, както би било редно според съгласуването на времената в италиански. Предвид споменатата „всеобща истина“ - куклите никога не остаряват – най-удачният вариант би бил съюзът **anche se**,

който да въвежда сегашно атемпорално или абсолютно време. Другият вариант е отстъпителен съюз, различен от **anche se**, който обаче да въвежда сегашно време на конюнктив. Прилагателното „восъчна“ има различни преводни интерпретации, често неправилни.

Глаголът **лежа** в конкретния контекст касае починала жена, която е положена в леглото. Това налага употреба на глагола **giacere** със значение на **лежа** /италианско-български речник, Публиитранс, София, 1995/, който дава примерите: *giacere a letto* – лежа в кревата; почива /за мъртвец/, а не толкова на забелязаните в два случая варианти **stare sdraiato** и **sdraiarsi** / последният означава буквално: **изтягам се, излежавам се**, пак според същия речник/.

Словосъчетанието **кукла старица** също има различни интерпретации. Повечено варианти са **bambola vecchia/anziana**. Правилният превод би бил **bambola vecchietta**.

Прилагателното **восъчна** се отнася за бабата на героя, а не за стаята, както погрешно са разбрали някои от информантите.

Лежеше на леглото в стаята, малка и восъчна, като кукла старица, помислих си тогава, макар куклите никога да не остаряват . Георги Господинов, Физика на тъгата, 2011	превод български-италиански
1. Информант 1 Често срещана грешка – след съюза anche se е употребен congiuntivo , вместо indicativo , вероятно под влияние на задължителния конюнктив при останалите отстъпителни съюзи. Освен това congiuntivo imperfetto , употребено според привидната логика на съгласуване на времената, тук няма място поради споменатото обобщено сегашно време. Лексикални неточности при превода на обстоятелствените пояснения малка и восъчна и като кукла старица .	Stava sdraiata sul letto nella camera, la vecchietta piccola e come se fosse fata di cera bambola , pensai allora, anche se le bambole non invecchiassero mai .
2. Информант 2 И тук има грешно използвано глаголно време при отстъпителното изречение- passato remoto вместо presente atemporale Частта от изречението в стаята, малка и восъчна , е преведено прибързано, без да се вникне в текста, и съответно погрешно с nella piccola stanza cerea – буквално: в малката восъчна стая .	Giaceva al letto nella piccola stanza cerea , come una bambola vecchia, pensai allora anche se le bambole non invecchiavano mai .
3. Информант 3 Без забележки	Giaceva sul letto nella stanza, piccola e di cera, come una bambola vecchia, pensai allora, anche se le bambole non invecchiano mai .

4. Информант 4 Информант 4 е следвал стриктно правилата на съгласуване на времената, като е пренебрегнал „всеобщата истина“, която изисква в отстъпителното изречение да се употреби congiuntivo presente .	Giaceva sul letto nella camera, piccola e di cera, come una bambola vecchia, pensai in quel momento, sebbene le bambole non invecchiassero mai .
5. Информант 5 Груба грешка в отстъпителното изречение: след съюза nonostante винаги се употребява congiuntivo , а не condizionale composto .	Giaceva sul letto nella stanza, piccola e cerea, come una bambola vecchia, pensai allora che nonostante le bambole non avrebbero mai invecchiato .
6. Информант 6 Без забележки.	Giaceva sul letto nella stanza, piccola e cerea, come una bambola anziana, pensai allora, sebbene le bambole non invecchino mai .
7. Информант 7 Също правилен избор.	Giaceva sul letto in camera, piccola e cerea, come una bambola vecchietta, pensai allora, anche se le bambole non invecchiano mai .
8. Информант 8 След съюза nonostante е необходим congiuntivo .	Giaceva sul letto, piccola e di cera, come una bambola vecchietta, ho pensato allora, nonostante che le bambole non invecchiano mai.
9. Информант 9 Интересен, но неправилен преводачески ход на информант 9, целящ да избегне отстъпителното изречение. Получил се е вариант, в който липсва главно и подчинено отстъпително изречение, съответно липсва и отстъпителният характер. Също лексикални неточности в превода на малка и въсчъчна, като кукла старица .	Stava nel letto nella camera, piccola e di cera, una vecchietta come una bambola, poi ho pensato che le bambole mai diventano vecchie .
10. Информант 10 Италианският глагол invecchiare не съществува във възвратна форма. След съюза benché е нужен congiuntivo , а не indicativo . Прилагателното „ въсчъчен “ има неправилен превод с „ cerata “ - италианското прилагателно участва в словосъчетанията carta cerata – въсчъчна хартия, tela cerata – мушама . „ Помислих “ странно защо е преведен с mi pensò - с възвратна частица mi за 1 л. ед. ч., но с форма pensò за 3 л. ед.ч. Още повече, че възвратен глагол pensarsi не съществува в италиански език. неправилен превод на глагола лежа , за който стана дума по-горе преди таблицата.	Si sdraiava sul letto della stanza, piccola e cerata come una bambola la vecchietta, mi pensò , benché le bambole non si invecchiano mai.
11. Информант 11	Era distesa sul letto nella stanza, piccola e cerea, come una bambola

Без забележки	vecchia, ho pensato allora, anche se le bambole non invecchiano mai.
12. Информант 12 Кукла старица тук има неправилен превод. Буквално: като кукла като на възрастна жена.	Era sdraiata sul letto nella stanza, piccola e cerea, come una bambola da donna anziana , lo pensai allora, anche se le bambole non invecchiano mai.

6.5.Изводи от анкетното проучване в посока италиански - български език

Синтаксис

Набива се на очи как в анкетата различните информанти боравят с различен успех с конюнктив, който е задължителен след почти всички от италианските отстъпителни съюзи, като изключим **anche se**. Както и в анкетата български-италиански, на места **конюнктив** липсва там, където е задължителен и обратно, присъства при съюза **anche se**, където не се употребява. При анкетното проучване бяха забелязани следните пропуски:

1. Освен конюнктив, информантите грешат и в употребата на времената, която в италиански език почива на определени правила, за разлика от български. Погрешно се употребява например **минало несвършено време** вместо **congiuntivo trapassato** (минало предварително време на конюнктив), за подчертаване на предходност на действието от отстъпителното изречение спрямо това от главното изречение, както и завършеност. По този начин в българския превод не само се загубва идеята за приключило действие, а се акцентира на незавършеността му.

2. Погрешно се акцентира на свършения вид на даден глагол, употребен в минало свършено или минало предварително време; в оригинала този глагол е в минало несвършено време и изразява едновременност в миналото между действието в главното и подчиненото изречение, както и повтораемост на действието.

3. Погрешно употребен съюз за подчинено обстоятелствено изречение, посочващо предел в степента в главното изречение, а не необходимия съюз с количествено-отстъпителен характер.

4. Съюзът **benché** има две посоки на превод в анкетата – **въпреки че/макар че** и **колкото и да**. В анкетата преди таблицата се привеждат аргументи в полза на единия отстъпителен съюз.

5. Употребата на времената в един от примерите е обичайната за отстъпителната конструкция, в която се използва конюнктив. На български се виждат 4 различни варианти в употребата на времената, особено в превода на подчиненото допълнително изречение в един от примерите **che mi notasse**:

Лексика

1. И тук забелязвам лексикални неточности при превода на даден глагол, погрешно преведен с едно от значенията, дадени в речника, но важящи за друг контекст.

2. Наблюдава се масово объркване в превода на дадено съществително, което освен основното си значение, има и преносно такова, и то именно трябва да се използва при превода. Информантите са поднесли няколко меко казано неприемливи преводни варианти, резултат от недостатъчно вникване на оригиналния текст.

6.6. Изводи от анкетното проучване в посока български-италиански език

Синтаксис

Често срещаните грешки тук касаят:

1. Липса на конюнктив след даден отстъпителен съюз или излишна употреба на конюнктив там, където това не е нужно. Неправилно съчетаване на два съюза с цел италианския преводен еквивалент на интензификатора **колкото и да**. Получава се несъществуващ в италиански език „хибриден“ отстъпителен съюз.

2. Забелязва се грешна употреба при употребата на времето на **congiuntivo** в превода на дадено подчиненото изречение.

3. Забелязва се объркване на лицето на говорещия, в цялата конструкция вместо 1 л. е използвано 3 л.

4. Под влияние на български е употребено лично местоимение за пряко допълнение **lo** вместо правилното лично местоимение за непряко допълнение **gli** пред глагола, въведен от отстъпителен съюз.

5. Прави се превод на отстъпителното изречение, но не с отстъпителен съюз, а вероятно като буквално се превежда българския текст. Резултат: вместо отстъпителна конструкция от главно и отстъпително изречение налице са две независими изречения, отделени със запетая, макар и с някакъв отстъпителен характер.
6. Неправилна употреба на **congiuntivo imperfetto** след съюза **nonostante che**, като по този начин не предава вярно идеята за едновременност или препоръката, която изразява условното наклонение от оригинала. Конкретният контекст налага отстъпителен съюз, изискващ **само сегашно време на конюнктив /congiuntivo presente/**, за да се подчертае едновременността между двете действия.
7. Употреба на съединителна връзка чрез съюза за противопоставяне **però-обаче** вместо отстъпителна. Този вариант би бил добър, но така отстъпителният характер на конструкцията почти се губи.
8. Грешка в употребата на **condizionale** след съюза **malgrado**, както и след съюза **sebbene**.
9. Грешна употреба на спомагателен глагол в **trapassato prossimo**.
10. Появяват се неправилни форми на минало причастие на даден глагол, погрешно употребен като възвратен в превода на италиански.
11. Неправилна употреба на аорист (**passato remoto**) в индикатив - недопустимо след съюза **nonostante che**. Освен този пропуск, има грешка и в говорещото лице в отстъпителното изречение – неизвестно защо, от 1 л. се преминава в 3 л.
12. Неправилна употреба на аорист (**passato remoto**) в главното изречение от отстъпителната конструкция, което ограничава действието откъм повторемост там, където контекстът го налага / минало неопределеното време + наречието **никога/**
13. Грешка при употребата на модалния съюз **come se**, след който се налага употреба на конюнктив, а не на индикатив.
14. Грешно използвано глаголно време при отстъпителното изречение- **passato remoto** вместо **presente atemporale**, както налага контекстът.
15. Съюзът за сравнение при **отколкото при младите** е преведен буквално на италиански, но не е правилният вариант. Тук има масови грешки с многообразие на вариантите.

Лексика

1.Лексикална неточност при превода на даден глагол , погрешно преведен с едно от значенията, дадени в речника, но важящи за друг контекст. Информантът се поддава на буквален превод, без да вникне в контекста. Подобни неточности забелязвам и при превода на множество съществителни.

2. Неточен превод на дадено прилагателно от оригинала с прилагателно, което има медицински контекст (в случая: душевноболен, побъркан). Подобна неточност и при друг случай - забелязва се буквален превод на сегашно деятелно причастие от оригинала със сегашно причастие на даден италиански глагол, което обаче е неприложимо в определения контекст.

3.Различни преводни интерпретации, често неправилни на дадено прилагателно, употребено в преносен смисъл.

4.Неправилен пренос в някои случаи, например от английското **exciting** при превода на **вълнуващо**.

7. ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Художествена литература на италиански език:

1. Ammaniti, N. 2009. Come Dio comanda, Oscar Mondadori
2. Avallone, S. 2013. Marina Bellezza, Rizzoli
3. Baricco, A. 2000. Seta, Biblioteca universale Rizzoli
4. Baricco, A. 2016. La sposa giovane, Universale economica Feltrinelli
5. Bassani, G. 1986. Il giardino dei Finzi-Contini, Mondadori, De Agostini
6. Buzzati, D. 1979. Il deserto dei tartari, Mondadori
7. Calvino, I. 2012. Gli amori difficili, Oscar Mondadori
8. Camilleri, A. 2014. Donne, Rizzoli
9. Capuana, L. 1998. Il marchese di Roccaverdina, Biblioteca economica Newton
10. Chiara, P. 2005. Il cappotto di astrakan, Oscar Mondadori
11. De Carlo, A. 2002. I veri nomi, Mondadori
12. Defilippi, A. 1994. Una lunga consuetudine, Sellerio editore
13. Eco, U. 1987. Il nome della rosa, Bompiani
14. Eco, U. 2004. La misteriosa fiamma della regina Loana, Bompiani
15. Fallaci, O. 2005. Un uomo, BUR
16. Fruttero-Lucertini, 2012. Donne informate sui fatti, Oscar Mondadori
17. Lampedusa, G. 1958 Il Gattopardo, Feltrinelli
18. Levi, C. 1990. Cristo si e' fermato a Eboli, Einaudi tascabili
19. Moravia, A. 2009. La Romana, Tascabili Bompiani
20. Parise G. 1954. Il prete bello, biblioteca Adelphi
21. Pirandello, L. 1991. Il fu Mattia Pascal, Oscar Mondadori
22. Svevo, I. 1996. Senilità, Biblioteca Universale Rizzoli
23. Tabucchi, A. 1996. Sostiene Pereira, Feltrinelli

Публикувани преводи от италиански на български

1. Барико, А. 2004. Коприна, превод от италиански, Толя Радева, Унискорп
2. Басани, Дж. 2014., Градината на Финци-Контини, превод от италиански, Румяна Сарайдарова-Първанова, Сиела
3. Будзати, Д. 1981. Татарската пустиня, превод от италиански, Хубан Стойнов, Народна култура
4. Еко, У. 1985. Името на розата, превод от италиански, Никола Иванов, Народна култура
5. Еко, У. 2006. Тайнственият пламък на кралица Лоана, превод от италиански, Нели Раданова, Бард
6. Капуана, Л. 1974. Маркиз Рокавердина, превод от италиански, Никола Иванов, Народна Култура
7. Моравия, А. 1989. Римлянката, превод от италиански, Анелия Желязкова, Издателство на отечествения фронт
8. Табуки, А. 2007. Твърди Перейра, превод от италиански, Нева Мичева, Колибри

Художествена литература на български език:

1. Господинов, Г. 2012. Физика на тъгата, издателство Жанет 45
2. Господинов, Г. 1999. Естествен роман, издателство Жанет 45
3. Гуляшки, А. 1982. Скитник броди по света, Български писател, София

4. Димитрова, Б. 1981. Лице, Български писател, София
5. Дончев, А. 1983. Време разделно. Издателство на БЗНС, София
6. Левчев, Л. 1989. Убий Българина! Издателство Български писател
7. Петров, И. 2001. Преди да се родя и след това, Слово, Велико Търново
8. Попов, А. 2009. Мисия Лондон, Ciela, София
9. Радичков, Й. 1970. Ние, врабчетата Народна Младеж, София
10. Радичков, Й. 1990. Хора и свраки, Издателство Народна младеж, София
11. Станев, Е. 1980. Атихрист, Книгоиздателство „Георги Бакалов”, Варна
12. Станева, Н. 1981. Дневник с продължение, Профиздат

Публикувани преводи от български на италиански

1. Gospodinov, G. 2012. Fisica della malinconia, a cura di Giuseppe dell'Agata, Voland
2. Doncev, A, 1973. Manol e i suoi cento fratelli. Traduzione dal bulgaro di Cicita Saccà, Longanesi, Milano
3. Popov, A. 2008. Missione Londra. Traduzione dal bulgaro di Robero Adinolfi. Voland.
4. Stanev, E. Lazzaro e Gesù e altre storie di Emilijan Stanev. 1997. Traduzioni di Alessandro Dell'Agata, Giuseppe Dell'Agata, Daniela Di Sora, Nicoletta Marcialis, Voland, Roma
5. Radickov, J. 2000. Noi passerotti, Voland, Traduzione di Cristiana Casarosa. A cura di Daniela Di Sora
6. Radickov, J. 1999. Gente, gazze, cavalli. Voland, Roma, Traduzione di Vera Petrova

8. БИБЛИОГРАФИЯ

Библиография на български език:

- Андрейчин, Л. (1978). *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство
- Андрейчин, Л. К. Попов, Ст. Стоянов. (1977). *Граматика на български език*. София: Наука и изкуство.
- Балан. А. (1961). *Българска граматика за всякого*. БАН
- Андрейчин и др. (1955). *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство
- Петрова и др. (1992). *Българско-италиански речник*. София: Наука и изкуство
- Петрова и др. (1995). *Италианско-български речник*. София: Публикранс
- Граматика на съвременния български книжовен език*, (1983), т.2 и 3, София: БАН
- Генадиева-Мутафчиева, З. (1969). *Известия на ИБЕ, книга 16*. БАН
- Генадиева-Мутафчиева, З. (1970). *Подчинителният съюз ДА в съвременния български език*. БАН
- Георгиев С. (1996). *Морфология на българския книжовен език*. В.Търново: Абагар
- Данчев А. (2001). *Съпоставително езикознание*. София: Университетско издателство „Св.Климент Охридски“
- Карапеткова Д. (2008). *Le congiunzioni anche se e se anche: differenze e significati*. Благоевград: сп. „Езиков свят“, том 6
- Косериу, Е. (1990). *Лекции по общо езикознание*. София: Наука и изкуство.
- Куцаров, И. (1989). *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език..* Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
- Маслов, Ю. (1982). *Граматика на българския език*, София: Наука и изкуство.
- Милчева, Б. (1997). *Отношението на отстъпване в простото изречение. (Към въпроса за функционално-семантичния статус на отстъпването)*. В.Търново: Българистични проучвания. стр. 73-87.
- Милчева, Б. (2001). *Подчиненото отстъпително изречение в българската граматична литература*. В. Търново: Изследвания по български език, стр. 183-192.
- Недев, И. (1992). *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. финансирано издание от ПЧБ, клон Силистра
- Ницолова, Р. (2004). *Типология уступительных конструкций*. Санкт-Петербург. Российская Академия наук. Наука
- Ницолова, Р. (2005). *Семантика и прагматика на сложните съставни изречения с подчинени отстъпителни изречения*. София: Аргументна структура, стр.225-234
- Ницолова, Р. (2008). *Българска граматика, Морфология*. София: Университетско издателство „Св.Климент Охридски“
- Пашов, П. (1989). *Практическа българска граматика*. София: Народна Просвета.
- Пенчев, Й. (1985). *Подчинените „отстъпителни“ относителни изречения*. София: Славистичен сборник, стр. 38-41.
- Петканов, И. (1987). *Кратка италианска граматика..* София: Наука и изкуство.
- Петрова, С. (1995). *Асиметрия в сложното изречение*. София: Университетско издателство „Св.Климент Охридски“.
- Попов, Д. (1942). *Българска граматика*. София: Христо Дановъ.
- Попов, К. (1979). *Съвременен български език*. София: Наука и изкуство.
- Попов, К. (1976). *“По въпроса за българския конюнктив”*. Помагало по българска морфология. Гла гол. София: Наука и изкуство.
- Раданова, Н. (2000). *Практическа италианска граматика*. София: Везни-4

Раданова, Н. (2015). *Il verbo bulgaro e la concordanza dei tempi*. „В началото бе словото“, Юбилеен сборник по повод 65-годишнината на проф.Мария Китова-Василева, стр. 43 – 53, Издателство НБУ

Раданова, Н. (1987) *Нереалните условни периоди в съвременния италиански и български книжовен език*. Съпоставително езикознание, 12(4) , стр.10-15

Трифоне, П. Палермо, М. (2005). *Италианска граматика*. Превод от италиански: И.Тонкин и Д.Карапеткова. София: Емас

Ченева, В. (1992). *Към въпроса за изразяването на обстоятелственото пояснение за отстъпка в руски и български език* . Съпоставително езикознание, 12 (5), стр. 13-20.

Философски речник, основан от Хайнрих Шмит, преработен и допълнен от проф. д-р Георги Шишков, превод от немски Анастасия Рашева. (1997). София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски"

Библиография на руски език:

Апресян, В.(2006). *Уступительность как системообразующий смысл* . Вопр. языкознания. - М - 2 с. 85-110.

Храковский, В., (2004). *Типология уступительных конструкций*. Санкт Петербург: Наука.

Библиография на италиански език и френски език:

Brunet, J. (2006). *Grammaire critique de l'italien*. Presses unuversitaires de Vincennes.

Bertinetto, P.M. (2001). *Il verbo*. In: Renzi, L.et al. (Eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol.II. Bologna: Il Mulino.

Dardano, Trifone, (1990). *La lingua ialiana*. Bologna: Zanichelli.

Enciclopedia Dantesca, Istituto della Enciclopedia Italiana, (1970).

Fogarasi, M.(1983). *Grammatica italiana del novecento*. Roma: Bulzoni editore

Herczeg, G. (1959). *Sintassi delle proposizioni subordinate nella lingua italiana*. Budapest: Pubblicazioni dell'istituto italiano dell'università di Budapest, IX.

Herczeg, G. (1964). *Sintassi delle proposizioni subordinate nella lingua italiana*. (монография)

Herczeg, G. (1977). *Studi di grammatica italiana*. Firenze: Accademia della Crusca.

Mazzoleni, M. (1996). *"I costrutti concessivi"*, in *La subordinazione non completa. Un frammento di grammatica filosofica*, a cura di M. Prandi, numero monografico di *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, 25 (1) (N.S.), pp. 47-65.

Mazzoleni, M.(1990). *Costrutti concessivi e costrutti avversativi in alcune lingue d'Europa*. Firenze: La Nuova Italia.

Mazzoleni, M. (2001). *Funzioni delle frasi subordinate*. In: Renzi, L.et al. (Eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol.II. Bologna: Il Mulino

Moretti G.B. (1983). *Riflessioni sulla concessione e sulla ammissione nell'italiano contemporaneo*. Perugia: LE Edizioni Università per stranieri.

Renzi, L.et al. (2001). (Eds.). *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol.I e II Bologna: Il Mulino

Serianni, L. (1988). *Grammatica italiana*. Milano: UTET.

Tekavcic, P. (1972). *Grammatica storica dell'italiano*. vol.II, *Morfosintassi*. Bologna: il Mulino

Lo Zingarelli. (1998). *Vocabolario della lingua italiana*. Dodicesima edizione, Zanichelli